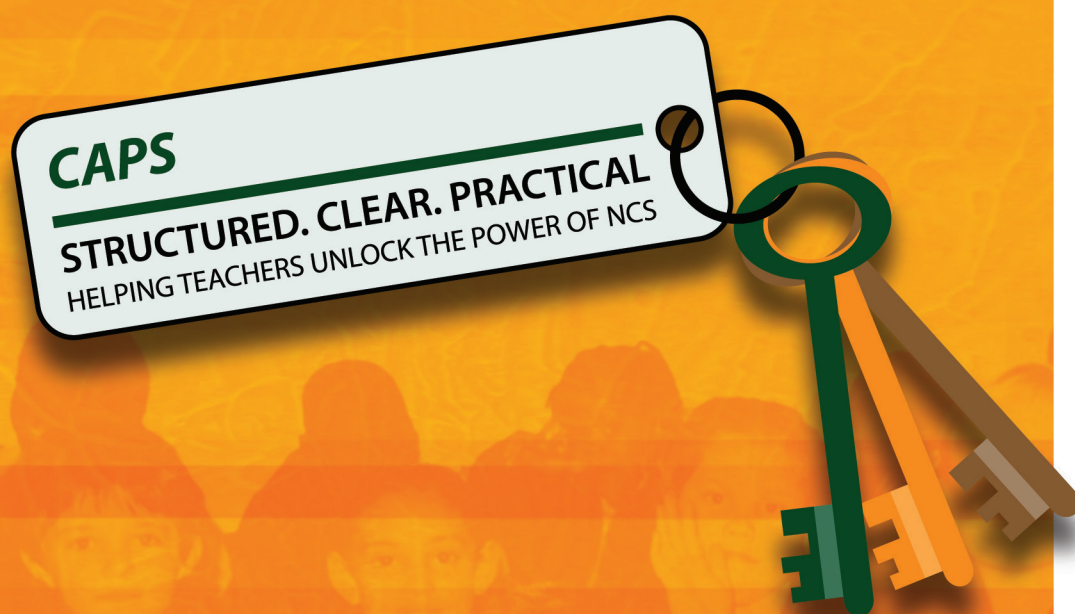

National Curriculum Statement (NCS)

*Curriculum and Assessment
Policy Statement*

*Foundation Phase
Grades 1-3*

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**TSHITATAMENNDE TSHA PHOLISI TSHA KHARIKHULAMU NA U
LINGA
GIREIDI YA 1-3**

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZEDZA LWA U THOMA

Department of Basic Education

222 Struben Street
Private Bag X895
Pretoria 0001
South Africa
Tel: +27 12 357 3000
Fax: +27 12 323 0601

120 Plein Street Private Bag X9023
Cape Town 8000
South Africa
Tel: +27 21 465 1701
Fax: +27 21 461 8110
Website: <http://www.education.gov.za>

© 2011 Department of Basic Education

ISBN: 978-1-4315-0417-6

Design and Layout by: Ndabase Printing Solution

Printed by: Government Printing Works

FOREWORD BY THE MINISTER

Our national curriculum is the culmination of our efforts over a period of seventeen years to transform the curriculum bequeathed to us by apartheid. From the start of democracy we have built our curriculum on the values that inspired our Constitution (Act 108 of 1996). The Preamble to the Constitution states that the aims of the Constitution are to:

- heal the divisions of the past and establish a society based on democratic values, social justice and fundamental human rights;
  - improve the quality of life of all citizens and free the potential of each person;
  - lay the foundations for a democratic and open society in which government is based on the will of the people and every citizen is equally protected by law; and
- build a united and democratic South Africa able to take its rightful place as a sovereign state in the family of nations.

Education and the curriculum have an important role to play in realising these aims.

In 1997 we introduced outcomes-based education to overcome the curricular divisions of the past, but the experience of implementation prompted a review in 2000. This led to the first curriculum revision: the *Revised National Curriculum Statement Grades R-9* and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* (2002).

Ongoing implementation challenges resulted in another review in 2009 and we revised the *Revised National Curriculum Statement* (2002) and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* to produce this document.

From 2012 the two National Curriculum Statements, for *Grades R-9* and *Grades 10-12* respectively, are combined in a single document and will simply be known as the *National Curriculum Statement Grades R-12*. The *National Curriculum Statement for Grades R-12* builds on the previous curriculum but also updates it and aims to provide clearer specification of what is to be taught and learnt on a term-by-term basis.

The *National Curriculum Statement Grades R-12* represents a policy statement for learning and teaching in South African schools and comprises of the following:

- (a) Curriculum and Assessment Policy Statements (CAPS) for all approved subjects listed in this document;
- (b) *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12*; and
- (c) *National Protocol for Assessment Grades R-12*.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Angie Motshekga'.

MRS ANGIE MOTSHEKGA, MP
MINISTER OF BASIC EDUCATION

ZWI RE NGOMU

KHETHEKANYO YA 1: U DIVHADZA TSHITAMENDE TSHA PHOLISI TSHA KHARIKHULAMU NA U LINGA	3
1.1 Siangane	3
1.2 Nyangaredzo	3
1.3 Ndivhonyangaredzi ya Kharikhulamamu ya Afrika Tshipembe	4
1.4 U avhela tshifhinga	6
1.4.1 Vhuimo ha Mutheo	6
1.4.2 Vhuimo ha Vhukati	6
1.4.3 Vhuimo ha Ntha	7
1.4.4 Gireidi ya 10-12.....	7
KHETHEKANYO YA 2: U DIVHADZA NYAMBO	8
2.1 Marangaphanda.....	8
2.2 Nyengedzedzo ya divhanyambombili.....	8
2.3 Nyimele dza u guda luambo dzo fhambanaho	9
2.4 Kuavhele kwa tshifhinga	9
2.5 U linga	10
2.6 U divhadza Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma.....	10
2.7 U thetshesela na u amba	10
2.8 U vhalala na u nwala	13
2.9 NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA UFUNZWA KHA LUAMBO LWA NYENGEDZEDZO LWA U THOMAGIREIDI YA 1-3 (FAL).....	20
KHETHEKANYO YA 3: PULANE DZA MAGUDISWA NA U FUNZA U ITELWA ZWIKILI ZWA LUAMBO.....	30
KHETHEKANYO 4: MAIPFI ANE A SHUMISESWA.....	91
KHETHEKANYO 5: TSHAKA DZA ZWIBVELEDZWA ZWO SHUMISWAHO KHA VHUIMO HA FHASI.....	96
GULOZARI	99

KHETHEKANYO YA 1: U DIVHADZA TSHITATAMENNDE TSHA PHOLISI TSHA KHARIKHULAMU NA U LINGA

1.1 Siangane

Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T-12 (TKL) NCS)) tshi talutshedza pholisi nga ha kharikhulamu na u linga kha miŋwaha ya u dzhena tshikolo. Gireidi ya T nga Tshivenḁa ndi Gireidi ya u Tanganedza (Gireidi ya T).

U itela u khwinisa kufunzele kwa kharikhulamu iyi, ho shandukiswa Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka hune tshanduko dza ḁo thoma u shuma nga nḁwedzi wa Phando 2012. Ho bveledzwa liŋwalwa ja Tshitatamennde tsha Pholisi tsha Kharikhulamu na u Linga tsha Lushaka liŋthihi li pfeseseaho hu u itela uri thero iŋwe na iŋwe i vhe na liŋwalwa layo. Liŋwalo ili li khou ya u shuma vhuimoni ha maŋwalwa a kale ane a nga sa zwitatamennde zwa thero dzothe, Tsumbamaitele a Mbekanyamushumo ya u Guda na Tsumbamalingele a Thero u bva kha Gireidi ya T-12.

1.2 Nyangaredzo

- (a) *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T-12 (Phando 2012) tsho imela mulayo wa u guda na u funza kha zwikolo zwa Afrika Tshipembe nahone tsho imela zwi tevhelaho:*
- (i) Tshitatamennde tsha Kharikhulamu na u Linga tsha Lushaka tsha thero iŋwe na iŋwe yo randelwaho;
- (ii) Liŋwalo ja pholisi, Pholisi ya Lushaka malugana na thoḁea dza mbekanyamushumo na u aluswa ya Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka Gireidi ya T-12; na
- (iii) Liŋwalo ja pholisi, Phurothokhojo ya Lushaka ya u Linga ya Gireidi T-12 (Phando 2012).
- (b) *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T-12 (Phando 2012) tshi ima vhudzuloni ha zwitatamennde zwa kharikhulamu ya lushaka zwivhili zwine zwa khou shumiswa zwa zwino, zwine zwa vha*
- (i) *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsho Khwinifhadzwaho tsha Gireidi ya T-9, Gazethe ya Muvhuso ya Nomboro 23406 ya 31 Shundunthule 2002, na*
- (ii) *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsho Khwinifhadzwaho tsha Gireidi ya 10-12, Gazethe ya Muvhuso ya Nomboro 25545 ya 6 Tshimedzi 2003 na Nomboro 27594 ya 17 Shundunthule 2005.*
- (c) Zwitatamennde zwa kharikhulamu zwa lushaka sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha pharaḁhukhu ya b(i) na (ii) zwo faredza maŋwalwa a pholisi a tevhelaho ane a ḁo shandukiswa nga zwiḁuku nga zwiḁuku, vhudzuloni hazwo ha shumiswa *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T-12 (Phando 2012)*. Tshandukiso iyi i ḁo thoma u shumiswa nga 2012-2014.
- (i) Zwitatamennde zwa Thero / Sia ja u Guda, Tsumbamaitele ya Mbekanyamushumo dza u Guda na Tsumbamaitele a Mbekanyamushumo dza u Linga dza Gireidi ya T-9 na Gireidi ya 10-12;
- (ii) Liŋwalo ja pholisi, *Pholisi ya Lushaka ya u linga na ndalukano dza zwikolo kha Bennde ya u Pfumbudza na Pfundo Nyangaredzi, yo rwelwaho ḁari kha Nḁivhadzo ya Muvhuso ya Nomboro 124 kha Gazete ya Muvhuso ya Nomboro 29626 ya 12 Luhuhli 2007;*

- (iii) Lirinwalo la pholisi, *Tanziela ya Ntsha ya Lushaka (National Senior Certificate)*: Ndalukano ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukano ya Lushaka (*National Qualifications Framework (NQF)*); le la anqadziwa kha *Gazethe ya Muvhuso ya Nomboro 27819 ya 20 Fulwana 2005*;
- (iv) Lirinwalo la pholisi, *Khwinifhadzo (Adendamu)* ya lirinwalo la pholisi, *Tanziela ya Ntsha ya Lushaka*: Ndalukano ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukano ya Lushaka (*National Qualifications Framework (NQF)*), malugana na vhagudi vha vholefali, le la anqadziwa kha *Gazethe ya Muvhuso ya nomboro 29466 ya 11 Nyendavhusiku 2006*, yo katelwa ngomu kha lirinwalo la *Pholisi la Pholisi ya Lushaka* ya malugana na *thodea dza mbekanyamaitete na u pfukela phanda zwa Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T-12*; na
- (v) Lirinwalo la pholisi, *Khwinifhadzo (Adendamu)* ya lirinwalo la pholisi, *Tanziela ya Ntsha ya Lushaka*: Ndalukano ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukano ya Lushaka (*National Qualifications Framework (NQF)*), malugana na *Phurothokholo ya Lushaka* ya u *Linga (Gireidi T-12)*, sa zwe ya dzudzanyiswa zwone kha *Ndivhadzo ya Nomboro 1267 kha Gazete ya Muvhuso ya Nomboro 29467 ya 11 Nyendavhusiku 2006*.
- (d) Lirinwalo la pholisi, *Pholisi ya Lushaka* ya malugana na *thodea dza mbekanyamaitete na u pfukela phanda zwa Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T-12*, na *khethekanyo dzine dza vha kha Pholisi ya Kharikhulamu na u Linga* sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha *Ndima ya 2, 3 na 4 dza heli lirinwalo*, zwi vhumba tshipida tsha maga ane a fanela u tevhezwa na maimo kana zwitandadi zwa *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T-12 (Phando 2012)*. Ngauralo, u ya nga ha *Khethekanyo 6A ya Mulayo wa Zwikolo zwa Afurika Tshipembe (Mulayo wa Vhu 84 wa 1996)*, i vhumba tshipida tsha muteo une ngawo, *Minista wa Pfunzo ya Muteo a tsha mvelelo na zwitandadi zwa fhasisa*, khathihi na maitele na maga u itela u linga zwine vhagudi vha tea u zwi swikelela kha *zwikolo zwa nnyi na nnyi na zwo dlimisaho nga zwothe*.

1.3 Ndivhonyangaredzi ya Kharikhulamu ya Afrika Tshipembe

- (a) Tshitatamende tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T-12 tshi bvisela khagala zwine zwa dzhiwa sa ndivho, vhukoni na zwa ndeme zwine zwa tea u gudiwa. Tshone i ita uri vhagudi vha wane na u shumisa ndivho na vhukoni nga ndila dzine dza disa mbuelo matshiloni avho. Ngauralo, kharikhulamu i tshuwedza uri vhagudi vha vhe na ndivho yo goḏombelaho ya vhupo hapo, zwi sa ambi u dzhiela fhasi kana u sathula kuhumbulele kwa mashangoḏavha.
- (b) Tshitatamende tsha Kharikhulamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T-12 tshi na mishumo heyi:
- u shomedza vhagudi, zwi sa sedzi vhubvo, tshiimo tsha ikonomi na matshilisano, murafho, mbeu, tshiimo tsha mirado na thalukanyo, musi hu tshi netshedzwa ndivho, vhukoni na ndeme zwa zwine zwa tea u gudiwa uri vhagudi vha khunyeledze mbidzo yavho, na u vha vhashumeli kha vhupo ha havho sa vhadzulapo vha shango lo vhotholowaho;
  - u dzudzanya vhuswikeli kha pfunzo ya ntsha;
  - u leludza muratho kha vhagudi u bva kha tshimiswa tsha vhugudi u ya kha tshimiswa tsha mushumo; na
  - u netshedza vhatholi mbonwasia yo edanaho na vhukoni ha mugudi.

- (c) Tshitatamende tsha Kharikhuḷamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya 1-12 tsho ḡitika nga milayo i tevhelaho:
- Tshanduko ya matshilisano kha vhadzulapo: u vhona uri nangoho tshayandinganyelo ye ya vha i hone siani ḷa pfunzo yo fheliswa, vhudzuloni hayo hu dzudzanywe khonadzeo dzine dza eḡana dza pfunzo u itela zwitshavha zwoḡhe;
  - U guda nga u ḡidzhenisa khazwo na vhusedzi: u ḡuḡuwedza u ḡidzhenisa kha maitete a vhusedzi kha ngudo, u fhirisa u guda ha u tou ḡetshedzwa zwo fhelaho sa yone ngoho;
  - Nḡivho ya nḡha na vhukoni ha nḡha: maimo o linganywaho a fhasisa (gumoḡuku / minimamu) a nḡivho na vhukoni zwi teaho u swikelwa kha gireidi iḡwe na iḡwe zwo tiwaho ya dovha ya ḡea maimo a nḡha a swikeleaho kha thero dzoḡhe;
  - U bvela phanḡa: zwi re ngomu na vhuvha kana zwi re mafhungoni kha gireidi iḡwe na iḡwe zwi sumbedza u bvela phanḡa u bva kha zwithu zwa tswititi u ya kha zwa tserekano;
  - Pfanelo dza vhathu, vhuḡanganyi ha vhathu, fhethuvhupo na vhulamukanyi ha matshilisano a vhathu: u dzhenisa pfunzoni maitete na maga ane a tea u tevhedzelwa malugana na vhulamukanyi ha mupo na matshilisano na pfanelo dza vhathu sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha Ndayotewa ya Riphabuḷiki ya Afrika Tshipembe. Tshitatamennde tsha Pholḷisi tsha Kharikhuḷamu na u Linga tsha Lushaka a tshi nyefuli kana u dzhiela fhasi zwithu zwa phambano zwi no nga sa vhushayi, u sa eḡana, murafho, mbeu, luambo, miḡwaha/vhukale, vuholefhali na zwiḡwe;
  - U dzhiela nḡha kana u ḡea ndeme sisiḡeme ya nḡivho yapo: u ḡanganedza lupfumo lwa ḡivhazwakale na ifa zwa shango ḷino sa zwithu zwa ndeme siani ḷa u fhaḡa mikhwa sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha Ndayotewa; na
  - U fulufhedzea, u tendisea, zwa ndeme na vhukoni: u dzudzanya pfunzo ine vhuvha hayo vhu a vhambedzea na ha maḡwe mashango ho sedzwa tshileme (ndeme), vhugoḡombeli na zwiḡwe.
- (d) Tshitatamende tsha Kharikhuḷamu ya Lushaka tsha Gireidi ya 1-12 tsho ḡiimisela u bveledza vhagudi vhane vha kona u:
- topola kana u ḡalusa na u tandulula thaidzo na u ḡea muhumbulo kana u dzhia tsho yo dziaho (u humbula nga nḡila yo vhibvaho);
  - shuma zwavhuḡi u woḡhe na musi u na vhaḡwe sa muraḡo wa tshigwada;
  - ḡilanga na u laula mishumo yavho nga nḡila i pfadzaho nahone ine ya nyaula;
  - kuvhanganya, u saukanya, u dzudzanya na u sengulusa mafhungo;
  - davhidzana nga nḡila i pfadzaho musi hu tshi khou shumiswa zwikili zwa u tou vhona, zwiga na luambo nga nḡila dzo fhambanaho;
  - shumisa saintsu na thekhinoḷodzhi nga nḡila i pfadzaho zwavhuḡi, hu na vhuḡifhinduleli siani ḷa mupo na mutakalo wa vhaḡwe; na
  - sumbedza u pfesesa ḷifhasi sa tshiimiswa tshine ha vha na vhushaka khatsho. Nga maḡwe maipfi, hu tea u ḡivhiwa uri nyimele ya u tandulula thaidzo a yo ngo ḡiimisa nga yoḡhe.

- (e) Vhukateli vhu tea u vha mudzi muhulwane siani ja u dzudzanya, u pulana na u gudisa tshikoloni tshiñwe na tshiñwe. Hezwi zwi nga itea musi vhadededzi vhothe vha tshi pfesesa u kona u divha na u tandulula zwi thivhelaho kana u thithisa u guda, vha dovha hafhu vha kona u pulanela nyimele dzo fhambanaho.

Khii kana ndeme ya u langula u vhukateli ndi u vhona uri zwithithisi zwo topolwa na uri zwo shuñwa nga zwi-imiswa zwa u ñea thuso zwo teaho nga ngomu ha zwitshavha zwa tshikoloni, hu tshi dzheniswa na vhagudisi, thimu dza u ñea thuso dzo tiwaho kha Tshiñiriki, thimu dza u thusa dza kha maimo a zwiimiswa. U shuma na zwikundisi kiñasini, vhagudisi vha tea u shumisa zwiñirathedzhi zwo fhambanaho sa zwe zwa dzheniswa kha *Ndededzi ya u Gudisa na u Guda ha Vhukateli (2010) (Guidelines for Inclusive Teaching and Learning)* ya Mhasho wa Pfunzo ya Muteo.

1.4 U avhela tshifhinga

1.4.1 Vhuimo ha Fhasi

- (a) Tshifhinga tsha u gudisa tsha thero dza Vhuimo ha Fhasi tsho ima nga ñdila i tevhelaho:

Thero	Gireidi ya (Awarara)	Gireidi ya 1-2 (Awarara)	Gireidi ya 3 (Awarara)
Luambo lwa Hayani	10	7/8	7/8
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma		2/3	3/4
Mbalo	7	7	7
Zwikili zwa Vhutshilo	6	6	7
• Ndivho ya Muteo	(1)	(1)	(2)
• Vhutsila na Mishumo ya Zwanña (Arts na Craft)	(2)	(2)	(2)
• Ngudo ya Nyonyoloso	(2)	(2)	(2)
• Ngudamutakalo na Matshilisano	(1)	(1)	(1)
TSHIVHALOGUṬE	23	23	25

- (b) Tshifhinga tsha u gudisa kha Gireidi ya 1, 1 na 2 ndi awara dza 23. Kha Gireidi ya 3 ndi awara dza 25.
- (c) Kha nyambo, awara dza 10 dzo avhelwa Gireidi ya 1-2 na awara dza 11 kha Gireidi ya 3. Awara dza ñthesa kana gumofulu ja awara dza 8 na gumotuku ja awara dza 7 dzo avhelwa Luambo lwa Hayani na gumotuku ja awara dza 2 na gumofulu ja awara dza 3 kha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma kha Gireidi ya 1-2. Kha Gireidi ya 3 gumofulu ja awara dza 8 na gumotuku ja awara dza 7 dzo avhelwa Luambo lwa Hayani na gumotuku ja awara dza 3 na gumofulu ja awara dza 4 kha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma.
- (d) Kha Zwikili zwa Vhutshilo, Ndivho ya Muteo (Beginning Knowledge) yo avhelwa awara 1 kha Gireidi ya 1-2 na awara dza 2 sa zwe zwa sumbedziswa nga awara kha zwitange (buraketse) kha Gireidi ya 3.

1.4.2 Vhuimo ha Vhukati

- (a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Vhuimo ha Vhukati (Gireidi ya 4-6) tsho dzudzanywa kha thebuḽu i re afho fhasi nga nḽila i tevhelaho:

THERO	AWARA
Luambo lwa Hayani	6
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma	5
Mbalo (Mathematics)	6
Saintsi ya Mupo na Thekhinoḽodzhi	3,5
Saintsi dza Matshilisano	3
Zwikili zwa Vhutshilo	4
• Vhutsila (Creative Arts)	(1,5)
• Ngudo ya Nyonyoloso	(1)
• Ngudamutakalo na Matshilisano	(1,5)
TSHIVHALOGUṼE	27,5

1.4.3 Vhuimo ha Nḽha (Sinia)

- (a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Vhuimo ha Nḽha (Gireidi ya 7-9) tsho dzudzanywa nga nḽila i tevhelaho:

THERO	AWARA
Luambo lwa Hayani	5
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma	4
Mbalo (Mathematics)	4,5
Saintsi dza Mupo	3
Saintsi dza Matshilisano	3
Thekhinoḽodzhi	2
Saintsi dza Ndango ya Ikonomi	2
Ngudo ya Vhutshilo	2
Vhutsila na Mvelele	2
TSHIVHALOGUṼE	27,5

1.4.4 Gireidi ya 10-12

(a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Gireidi ya 10-12 tsho dzudzanywa nga nqila i tevhelaho:

Thero	U Avhela Tshifhinga nga Vhege (Awarara)
Luambo lwa Hayani	4.5
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma	4.5
Mbalo	4.5
Ngudo ya Vhutshilo	2
Tshivhalo tsha fhasisa tsha thero tharu dzine ha nangwa khadzo u bva kha Tshigwada B - Anekitsha B, Thebulu B1-B8 dza linqwalo la pholisi, <i>Pholisi ya lushaka ya malugana na thodea dza mbekanyamaitele na u pfukela phanqa zwa Tshitatamennde tsha Kharikhulamamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya 1-12</i> , zwi tshi bva kha nzudzanyo dza pharagirafu ya 28 ya linqwalo la pholisi lo bulwaho afho ntha.	12 (awara 3x4)
TSHIVHALOGUṬE	27,5

Tshifhinga tsho avhelwaho nga vhege tshi nga shumiselwa fhedzi thero dza TKL (NCS) dzi thodeaho dza tshivhalo tsha fhasisa sa zwe zwa sumbedziswa afho ntha. Tshifhinga a tshi tei u shumiselwa thero dza u engedzedza dzo engedzwaho kha mutevhe wa thero dza tshivhalo tsha fhasisa. Arali mugudi a tshi thoda u nekedza kana u ita thero dza u engedzedza, tshifhinga tsho engedzwaho tshi tea u avhelwa u itela u nekedza idzi thero.

KHETHEKANYO YA 2: U DIVHADZA NYAMBO

2.1 Marangaphanda

Kha Vhuimo ha Mutheo, zwikili zwa ndeme kha Kharikhuḷamu ya Luambo lwa Nyengedzedzo ndi zwi tevhelaho:

U thetshesela na u amba	Zwikili zwa u Humbula na u Elekanya na Tshivhumbeo tsha Luambo na Kushumisele, zwe zwa tanganywa na zwikili zwa luambo zwoṭhe zwiṅa (u thetshesela, u amba, u vhala na u ṅwala)
U vhala na foniki	
U ṅwala na muṅwalo	

Magudiswa (ndivho, khontseputi na zwikili) zwoṭhe zwine zwa wanala kha Tshitamennde tsha Kharikhuḷamu ya Lushaka, zwo dzudzanywa kha Tshitamennde tsha Phoḷisi ya Lushaka tsha Kharikhuḷamu na u Linga (TPKLL), nga themo inwe na inwe, hu tshi khou shumiswa ṭhoho idzi. Khethekanyo ya Vhuimo ha Fhasi ya TPKLL i nekedza vhagudisi zwi tevhelaho:

- marangaphanda a re na tsumbamaitale dza kushumisele kwa liṅwalo ḷa Vhuimo ha Fhasi.
- magudiswa, khontseputi na zwikili zwine zwa tea u gudiswa themo inwe na inwe.
- tsumbamaitale dza kuavhele kwa tshifhinga.
- ṭhodea dza Nyito dza u Linga dza Fomaḷa na tsivhudzo ya u linga hu si ha fomaḷa.
- mitevhe ya zwishumiswa zwo themendeliwaho kha gireidi inwe na inwe.

2.2 Nyengedzedzo ya divhanyambombili

vhagudi vha ḡa tshikoloni vha tshi vho ḡivha luambo lwa hayani. Vha kona u lu amba zwavhuḡi, nahone vha vha vha tshi vho ḡivha maipfi a zwigidi. U guda u vhala na u ṅwala kha Gireidi ya 1 zwi fhaṭa mutheo wa luambo lwa orala. Zwenezwo, zwi amba u ri a zwi konḡi u guda u vhala na u ṅwala nga luambo lwa hayani.

Musi vhagudi vha tshi thoma u guda luambo lwa nyengedzedzo kha Gireidi ya 1, vha tea u fhaṭa mutheo wa orala wo khwaṭhaho. Vha tea u pfa vhukuma musu hu tshi shumisiwa luambo lwa English lu sa konḡi u bva kha yeneyo nyimele. U thetshesela mugudisi a tshi vhala zwiṭori u bva kha bugu dzine dza vha na zwifanyiso zwihulwane (Bugu Khulwane) ndi ṅḡila yavhuḡi ya u ita a izwi sa izwi i tshi tikedza mveledziso ya u vhala na u ṅwala zwa vhagudi zwa u thoma. . Musi u pfesesa ha vhagudi hu tshi aluwa, vha ṭoḡa zwikhala zwinzhi zwa u amba luambo nga ṅḡila dzi sa konḡi. Izwi zwi ṅea Mutheo wa u guda, u vhala na u ṅwala kha Gireidi ya 2 na ya 3.

Afrika Tshipembe, vhunzhi ha vhagudi vha thoma u shumisa luambo lwavho lwa nyengedzedzo, English, sa Luambo lwa U guda na U funza kha Gireidi ya 4. Hezwi zwi amba uri vha tea u swikelela vhukoni ha ṅṭha ha u shumisa luambo lwa English mafheloni a Gireidi ya 3, nahone vha tea u kona u vhala na u ṅwala zwavhuḡi nga English. Nga ṅṭhani ha izwi, vhukoni havho ha u vhala na u ṅwala vhu tea u engedzwa kha Gireidi ya 2 na ya 3.

Mashudu mavhuya ndi a u ri vhagudi vha kona u shumisa zwikili zwa u vhala na u ṅwala u bva kha luambo lwa hayani. Sa tsumbo, arali vhagudi vha funzwa zwavhuḡi muṅwalo kha luambo lwavho lwa hayani, vha nga shumisa izwi zwikili musu vha tshi ṅwala nga English. Arali vha guda foniki kha luambo lwa hayani, a vha tei u guda vhushaka ha mibvumo na u peleṭa maipfi hafhu nga English. Vha tea u tou shumisa ṅdivho yavho fhedzi kha English, vha guda vhushaka ha mibvumo na u peleṭa maipfi zwi sa fani na zwi re kha Tshivenda.

TPKLL ya Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma i dzhiela nzhele zwikili zwa luambo zwa mugudi kha luambo lwavho lwa hayani. Sa tsumbo, nyito dzine dza nga sa uvhala hu na U sumbiwa ḅila zwo ḍivhadzwaho kha Luambo lwa Hayani TPKLL kha Gireidi ya 1, zwa ḍivhadzwa kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma Gireidi ya 2. Ndi zwone zwine zwa pfi ‘u ḍivha luambo lwa vuvhili lwa nyengedzedzo’ –u bvedza mutheo wo khwaḥaho wa u kona u vhala na u ḅwala nga Luambo lwa Hayani zwine zwa thusa u fhaḥa vhukoni ha u ḅwala na u vhala kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma.

2.3 Nyimele dza u guda luambo dzo fhambanaho

kha zwikolo zwine vhagudi vha ḍo shumisa English sa luambo lwa nyengedzedzo, sa luambo lwa u funza na u guda, u bva kha Gireidi ya 4, ndi zwa ndeme uri tshifhinga tshinzhi tshi ḅetshedzwe kha u guda English kha Vhuimo ha Fhasi. Fhedziha kha zwikolo zwine ha vha na LoLT kha gireidi dzoḥe, zwi vha zwi so ngo ralo. Kha zwikolo izwi, vhagudi vhanzhi vhane vha guda English kana Afrikaans sa Luambo lwa Hayani a vha ambi idzi nyambo sa dza ḍamuni, zwi tshi konadzea hu tea u ḅekedzwa tshifhinga tshinzhi kha mushumo uyu.

2.4 Kuavhele kwa tshifhinga

u avhelwa ha tshifhinga tshi tevhelaho tsha nyambo hu ḍo thoma u shuma nga 2012. Kha Luambo lwa Vhuimo ha Fhasi, tshifhinga tshi ḍo kalwa nga nyimele ya luambo lwa tshikolo. Zwikolo zwi nga nanga u ḅea tshifhinga tshinzhi kana tshikutu kha Luambo lwa Hayani kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, tenda ha vha ho sedzwa ḥoḍea dza vhagudi. Tshifhinga tsha fhasisa tsha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma tsho ḅekedzwa kha zwitangi kha thebulu i re afho fhasi.

	Luambo lwa Hayani	Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma
Gireidi ya 1	Awara 8(7)	Awara 3(2)
Gireidi ya 2	Awara 8(7)	Awara 3(2)
Gireidi ya 3	Awara 8(7)	Awara 4(3)

Muhasho wa Pfunzo ya Mutheo a u randeli ḅila ya u khethekanya tshifhinga tsha fhasisa u ya nga zwipiḍa zwo fhambanaho, naho tsivhudzo dzi tevhelaho dzo itwa kha gireidi iḅwe na iḅwe:

Hune Tshifhinga tsha ḅhesa tsha vha tsho ḅewa kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma

LUAMBO LWA NYENGEDZEDZO LWA U THOMA			
	GIREIDI YA 1	GIREIDI A 2	GIREIDI YA 3
U vhala na u amba	Awara nthihi na miniti ya 30	Awara nthihi	Awara nthihi
U vhala & Foniki	Awara nthihi na Miniti ya 15	Awara nthihi na miniti ya 30	Awara nthihi na miniti ya 30
U ḅwala	Miniti ya 15	miniti ya 30	Awara nthihi
U shumisa luambo			miniti ya 30
	Awara 3 nga vhege	Awara 3 nga vhege	Awara 4 nga vhege

Hune tshifhinga tsha fhasisa tsha netshedzwa kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma

LUAMBO LWA NYENGEDZEDZO LWA U THOMA			
	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
U vhala na u amba	Awara nthihi na miniti ya 30	miniti ya 45	Awara nthihi
U vhala & Foniki	Miniti ya 30	miniti ya 45	Awara nthihi
U ገwala		miniti ya 30	miniti ya 30
U shumisa luambo			miniti ya 30
	Awara 2 nga vhege	Awara 2 nga vhege	Awara 3 nga vhege

2.5 U linga

Liገwalo la TPKLL li nekedza tsivhudzo kha Nyito dza U linga dza Fomaገa kha Nyambo dza Vhuimo ha Fhasi. Nyito iገwe na iገwe yo itwa nga zwipiገa zwo vhalaho zwine zwa shumana na zwiteገwa zwa luambo zwo fhambanaho.

GIREIDI	THERO	THERO YA 1	THERO YA 2	THERO YA 3	THERO YA 4	THANGANYELO
1	Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma	1	1	1	1	4
2	Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma	1	1	2	1	5
3	Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma	1	2	2	1	6

Kha Themo ya u thoma hu na Nyito ya u Linga ya Fomaገa nthihi kha Gireidi ya 1-3. Gireidi ya 2Ngauralo, tsivhudzo dzi a ገewa dza u linga hu si ha fomaገa dzine dza ገo tsivhudza nga ha u funza na u guda ha ገuvha liገwe na liገwe naho hu sa ገo rekhodiwa lwa fomaገa.

2.6 U ገivhadza Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma

Musi mugudisi a tshi ገivhadza Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma kha Gireidi ya 1, u ገoገa mihumbulo ya 'luambo lwa nyengedzedzo ine a nga i shumisa nga ገገila i leluwaho uri a kon u swikelela vhagudi vhawe ገገila yavhuገi ya u zwi ita ndi ya u shumisa phaphethe, ine ya nga ገi rinwa dzina kha luambo lwa nyengedzedzo, sa tsumbo, Thendo wa Phaphethe. Kha ngudo ya u thoma, mugudisi u ገivhadza phaphethe a vhudza vhagudi uri Thendo ha koni u amba luambo lwavho lwa hayani; u kona fhedzi u amba Tshivenga, ngauralo, vha tea u amba na Thendo nga Tshivenga fhedzi. Thendo u ገo vha tshipiገa tsha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma kiገasini lwa tshoገthe. Mugudisi a nga ገivhadza phaphethe ya vhuvhili (tsumbo Mukhethwa wa Phaphethe) u itela u sumbedza u shumisana kha Luambo lwa Nyengedzedzo (tsumbo u lumelisa).

2.7 U thetshesela na u amba

U guda Luambo lwa Nyengedzedzo zwi fana na u guda Luambo lwa Hayani, nga ገገa ha uri zwi itea nga murahu kha vhutshilo ha vhana. Kha ገwaha wa u thoma wa vhutshilo havho, vhanai vha ገfesa nga maገገa luambo lu sa konገiho kha nyimele ገnzhi, zwine zwa ita u ri vha wane girama na ገivhaipfi ya Luambo lwavho lwa Hayani. Nga murahu ha ገwaha, vhana vha thoma u amba Luambo lwavho lwa Hayani, fhedzi vha tshi shumisa mafhungo a so ngo fhelelaho. Vha thoma nga u amba ipfi liገithi kana mavhili, ane vha a shumisa u bvisela khagala zwine vha khou amba zwone khathihi na ndivho dzo fhambanaho. Vha a kona u ገfesesa luambo lu no konገa u fhirisa u tou lu amba.

Ndi zwa ndeme uri vhagudisi vha dzhieles izwi nzhele musi vhagudi vha tshi guda Luambo lwa Nyengedzedzo. Kha Gireidi ya 1, vhagudi vha tea u divhadzwa kha luambo lwa orala nga maanda hu tshi shumiswa zwiitori na ndaela dza kilasini. U thetshesela zwiitori zwi ambiwaho ndi ndila yavhuḁi ya vhagudi ya u guda Luambo lwa Nyengedzedzo. Mugudisi u tea u:

- nanga tshiitori tshi sa konḁi, tshivhumbeo tshi dovhoolaho, tshi tendelaho u vusuludzwa ha divhaipfi na girama (tsumbo, Three Little Pigs)
- leludza luambo lwawe, u amba nga u ongolowa fhedzi nahone zwavhuḁi
- shumisa mirado ya muvhili, zwifanyiso na tshomedzo dza vhukuma u tikedza kupfesesele kwa tshiitori
- anetshela tshiitori lwo vhalaho, u dzhenisa vhagudi nga zwiituku, sa tsumbo: U tanganya ritureini (tsumbo. He huffs and puffs and he blows the house down)

Inwe ndila ya u divhadza vhana kha Luambo lwa Nyengedzedzo ndi u thetshesela zwiitori (kana zwibveledzwa/maḁwalwa zwi/a si zwa/a fikishini) ane a vhalwa nga mugudisi. Mugudisi u vhalu u bva kha Bugu Khulwane, bugu khulwane ya zwifanyiso i re na khandiso khulwane dzine vhagudi vha kona u dzi vhona na u dzi vhalu. Izwi zwi pfi 'U vhalu na Vhagudi'. Zwiḁwe tsha zwivhuya zwa U vhalu na Vhagudi ndi u ri mugudi u vha na vhukoni ha u thetshesela nyito zwavhuḁi. Izwi zwi bveledza vhukoni ha vhagudi ha u ḁwala na u vhalu ha vhagudi. Vhana vha guda, sa tsumbo, khontseputi dza u gandisa (tsumbo, uri ri thoma u vhalu mathomoni a bugu na u guma mafheleloni; na uri ri vhalu u bva kha tshamonde u ya kha tshauḁa na u bva nḁha u tsa fhasi ha siaḁari), vha thoma u divha maipfi a si gathi o ḁwalwaho kha Luambo lwa Nyengedzedzo (tsumbo, ene, kwone). Vhagudi vha tea u divha nyito ya U vhalu na Vhagudi sa izwo vha tshi do vha vha khou zwi ita kha ngudo dzavho dza Nyambo dza Hayani.

Inwe ndila yavhuḁi ya u divhadza vhagudi Luambo lwa Nyengedzedzo ndi u vha ḁea ndaela i sa konḁi ine vha tea u i fhindula nga u tou ita nyito; sa tsumbo, mugudisi u ri, 'Idani ngeno, Nduvho,'hu na u amba nga mirado ya muvhili, mugudi u ita izwo zwe a laedzwa u ri a zwi ite Maitele aya, a divheaho nga u ri Total Physical Response, a na nzwivhuya ngauri mugudisi u kona u vhona nga u ḁavhanyedza arali Nduvho a tshi khou pfesesa na/kana a sa khou pfesesa na u ri u a kona u ḁea mawanwa/zwe a wana nga zwine zwa khou bvelela - kana 'No shuma zwavhuḁi Nduvho' kana a nga kona u dovhoolola ndaela nga u ongolowa a tshi khou shumisa muraḁo wa muvhili hu na khwaḁhisedzo. Luambo lwa kilasini (tsumbo, Idani phanda ha kilasi ni dzule kha metse) u netshedza zwikhala zwinzhi zwa u divhadza Total Physical Response. Zwidade zwi sumbedzaho nyito, na zwone, ndi ndila yavhuḁi ya u tanganya luambo na nyito ya muvhili nga ndila in ya thusedza u pfesesa luambo na u rwela ngomani .

Zwivhuya zwa ngona tharu dzo ḁalutshedziwaho afha nḁha (u thetshesela zwiitori, U vhalu na Vhagudi na Total Physical Response) ndi uri dzoḁhe dzo livha kha u guda luambo nga u shumisa tholokanyondivho ya u thetshesela. Izwi zwi bvisa mutsiko kha vhagudi vhaḁtuku vhane vha tea u amba, vha fhungudza mbilaelo vha vha tendela uri vha tou fombe kha u pfesesa luambo. Fhedziha uri vha vhe vhashumisi vha luambo vha re na vhukoni, vhagudi vha tea u ita ndowendowe ya u amba.

Mathomoni, luambo lwa vhagudi lwa u amba lu fanela u bveledzwa nga kha nyimbo dza u rwela ngomani, , zwidade zwa nyito na zwirendo, na luambo lwe vha guda lu si lwa misi (formulaic language), sa tsumbo 'Ndi matsheloni, Hu ita hani?' 'Ndo vuwa, Inwi no vuwa hani?' Fhedzi nga zwiituku, musi vhagudi vha tshi thoma u pfesesa Luambo lwa Nyengedzedzo, vha tea u thoma u amba, ipfi lithihi kana mavhili. Tsumbo, u fhindula mbudziso dza mugudisi, 'Ni a takalela tshiitori?', Mugudi u fhindula a ri 'Ee' kana 'Hai.'

Mathomoni, luambo lwa vhagudi lu tea u kona u tikedziwa. (Tsumbo, u edziselwa na u tikedzwa). Sa tsumbo. Vhagudi vha nga thoma nga u tamba zwiitori zwe mugudisi u vha anetshela kana u vha vhalala, u amba nga ha muḁwe

mufhindulano. Nga thuso ya mugudisi, vhagudi vha nga kona u anetshela hafhu tshitori. Mugudisi u tea u vhona u ri vhagudi vhothe vha wana tshikhala tsha u amba nga TshivenḌa. Ngauri vhagudi vha guda nga ḡḡila ine vha sumbedza vhukoni hu sa linganiho, mugudisi u tea u dzudzanya zwifhinga zwa u amba (tsumbo, mbudziso dzine a vhudzisa) u ya nga vhuimo ha mugudi nga muthihi nga muthihi. Musi vhagudi vha tshi bvela phanḑa u bva kha gireidi iḡwe vha tshi ya kha iḡwe, mugudisi u tea u lavhelela uri vhagudi vha ambe zwinzhi na u lapfisesa.

Musi vhagudi vha tshi bvelela kha u guda TshivenḌa, vha tea u ḡivhadzwa kha tshaka nanzhi dza zwibveledzwa. Kha Gireidi ya ya 1, vha tea u ḡivhadzwa zwiḡori zwo vhalaho, vha thoma u ḡivha tshivhumbeo na zwiḡalusi zwa zwibveledzwa zwa nganetshelo (tsumbo. vhaanewa vha a ḡivhadzwa, fhethuvhupo hu a ḡalusiwa, thaidzo i a simuwa ya dovha hafhu ya tandululwa; nganetshelo kanzhi i anetshelwa i kha tshifhinga tsho fhiraho). Kha Gireidi ya 2 TPKLL ya Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, u anetshela hafhuhu a ḡivhadzwa (tsumbo, Mulovha, ro ya ḡoroboni. Ro thoma nga u ya suphamakete u renga zwiḡiwa. Ra kona u ya ḡaiburari, n.z.), kha Gireidi ya 3 hu katelwa u anetshela hafhu nga u tou ḡwala. U dovholola ndi lushka lwa tshibveledzwa lune lwa vha lwa ndeme ngauri lu ḡekedza vhuḡamani vhukati ha luambo lwa u amba na lwa u ḡwala. Ri dzulela u shumisa nganetshelo ya orala (tsumbo, u vhudza vhatu nga ha zwe ra ita), hone ri dovha ra zwi ḡwala fhasi. Kha Gireidi ya 3, vhagudi vha ḡivhadzwa nga u tou amba zwibveledzwa zwa maitete (tsumbo. ndaela dzine dza nga sa dzirisipi) na muvhigo ya zwine zwa khou ambiwa (tsumbo, ḡḡou ndi phukha khulwane. Dzi tshimbila nga masambi, n.z.). Tsumbo dza tshaka dza zwibveledzwa izwi dzo ḡetshedzwa kha khethekanyo ya 4 magumoni a ḡiḡwalo iḡi, khathihi na ḡhalutshedzo ya zwivhumbeo na zwiḡalusi.

Nyito ya ḡuvha ḡiḡwe na ḡiḡwe luthihi/luvhili nga vhege yo livhaho kha nyito dza u thetshesela/u amba, dzo fhaḡwaho u bva kha thero

Tshifhinga tshinzi tshi tea u ḡetshedzwa kha U thetshesela na U amba kha Gireidi ya 1. Hezwi zwi tea ufhungudzwa kha Gireidi ya 2 na ya 3 musu hu tshi vho vhaleswa na u ḡwaleswa kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma. Hu tea u tou pfi fombe kha U thetshesela na U amba hothe kha Vhuimo ha Fhasi.

Kha TPKLLya Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, U thetshesela na U amba zwo dzudzanywa nga ḡḡila i tevhelaho:

- mutevhe wa nyito une wa ḡo tea u itiwa ḡuvha ḡiḡwe na ḡiḡwe kha tshifhinga tsha vhege. U nangiwa na tshivhalo tsha nyito dzine dza tea u shumiswa ḡuvha ḡiḡwe na ḡiḡwe zwi ḡo bva kha mugudisi na tshifhinga tshine a vha natsho; hezwi zwi ḡo bva kha uri u shumisa tshifhinga tsha fhasisa kana tshifhinga tsha ḡḡhesa kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma.
- nyito ya u tou fombe khayoy, 'u thetshesela zwiḡori zwine zwa khou anetshelwana u vhaliwa', zwine zwa funzwa luthihi kana luvhili nga vhege, zwi tshi bva kha Gireidi na tshifhinga tshi re hone.

Nyito idzi dzi dzudzanywa ho sedzwa thero. Hu khou themendelwa uri mugudisi a nange thero ḡḡa nga themo, kana arali zwi tshi konadzea thero ḡḡuku hune tshifhinga tsha fhasisa tsha shumiswa kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma. Mugudisi u tea u nanga thero dzine dza nga tenda u shumiswa kha u funza Luambo lwa Nyengedzedzo. Thero dzi tea u vha dza zwithu zwine vhagudi vha zwiḡivha, nga maanḑa dzo no funzwaho kha Luambo lwa Hayani, na u ḡea zwikhala zwinzhi zwa u funza luambo kha nyimele dzo fhambanaho (tsumbo, vha tea u ḡea zwikhala zwa u sumbedza na u shumisa zwithu zwine zwa wanala kḡlasini). Dziḡwe thero dzi ḡeiwa sa tsumbo, fhedzi hei i tou vha tsivhudzo; a dzi tei u sedzwa zwine zwa vha zwi tshi khou tou kombetshedzwa .

Tshiitisi tsha u shumisa thero idzi ndi u ita hu vhe na khonadzea ya u vusuludza ḡivhaipfi na zwivhumbeo zwa luambo kha nyimele i pfallaho. Sa tsumbo, maipfi a re na vhushaka na muvhili (tshifhaḡuwo, maḡo, ḡḡevhe, ningo, mulomo, tshandḑa, mulenzhe, ḡayo) na tshivhumbeo tshine zwa dzula khatsho (Sumbani _____ yaḡu./Itshi/Uyu ndi _____

tshanga/wanga./Izwi ndi _____zwanga.) tsha u tou thoma zwi tea u pfiwa zwi tshi dovhololwa kha yeneyo nyimele; nga murahu vhagudi vha tea u wana zwikhala zwine vha tea u u shumisa ḁivhaipfi na zwivhumbeo zwa luambo.. Musi vhagudi vha tshi ya kha Gireidi ya 2 na ya 3, vha ḁo dovha hafhu vha ḁoḁa zwikhala zwa u vhala na u ḁwala. Nga nḁa ha musi ḁivhaipfi na zwivhumbeo zwi tshi dzulela u vusuludzwa, vhagudi vha ḁo zwi humbula na u zwi shumisa.

2.8 U vhala na u ḁwala

Nga nḁhani ha zwiitisi zwo bulwaho afho nḁha, , hu na ndivho khulwane ya u bveledza luambo lwa orala kha Gireidi ya R na ya 1, musi vhagudi vha tshi ḁo vha vha tshi khou guda u vhala na u ḁwala nga Luambo lwa Hayani. Fhedzi, kha Gireidi ya2 na ya 3 vha tea u tou ri fombe kha u kona u bveledza u ḁwala na u vhala kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma. Hezwi ndi zwa ndeme vhukuma kha vhagudi vhane vha ḁo vha vha tshi khou shumisa English sa LoLT kha Gireidi ya 4. Vha ḁo fanela u kona u vhala na u ḁwala kha dziḁwe thero dzavho, na u shumisa bugu dzo randelwaho dza English kha Vhuimo ha Vhukati. Izwi zwi ḁo ḁoḁa ndivho ya nḁha ya u kona u vhala na u ḁwala, nga maḁḁa ḁivhaipfi yo ḁḁḁavhuwaho, ya English.

U vhala na u ḁwala zwi a thusa kha mveledziso ya vhagudi kha luambo lwa Tshivendḁa. U vhala zwi ḁea vhagudi u kona u shumisa Luambo lwa Nyengedzedzo. Ri zwi ḁivha u bva kha ḁhoḁisiso uri ḁivhaipfi ya vhagudi yo ḁisendeka zwihulu kha u vhalesa hune vha hu ita. U ḁwala ndi zwa ndeme ngauri zwi ita uri vhagudi vha humbule nga ha girama na kupeleḁele. Izwi zwi ḁuḁuwedza vhagudi u shumisa luambo, u ḁavhanya u kona luambo na u engedza vhukoni ha u shumisa luambo nga nḁila yone.

Zwi amba uri tshifhinga tshinzhi tshi ḁekedzwa nyito dza u vhala na u ḁwala kha TPKLL ya Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma lwa Gireidi ya 2 na ya 3. Nyito dza U vhala na U ḁwala ndi dzi tevhelaho:

2.8.1 U ḁivha khandiso dza vhupo

U bva miḁwahani yavho ya u ranga, vhagudi vha Afrika Tshipembe vha a ḁivhadzwa nga ha khandiso dza vhupo dza English, tsumbo kha zwiga na tswayo (zwiga zwa vhuendi, zwiga zwa mavhengele, n.z.) na zwiputeli. Vhagudisi vha nga shumisa izwi sa mathomo a u gudisa vhagudi kha U bveledza u ḁwala na u vhala kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwavho, Sa tsumbo, nga u ḁisa zwiputeli/zwiputo kana khungedzelo dzi no ḁivhea kiḁasini uri vha kone u vhona arali vhagudi vha tshi nga kona u ḁivha mdzina a dziburende. U bva kha themo ya 3 ya Gireidi ya 1, musi vhagudi vha tshi vho kona u vhala na u ḁwala Luambo lwa Hayani, mugudisi a nga thoma u kona u ḁebela zwithu zwine zwa vha kiḁasini nga Luambo lwa Hayani na nga English. Idzi nyito dzi thusa u guda fhethu ha nyimele, a dzo ngo livha kha u kona u vhala na u ḁwala nahone dzi so ngo ḁewa tshifhinga tshinzhi.

2.8.2 U vhala na Vhagudi

U vhala na Vhagudi zwi thomiwa kha Gireidi ya R zwa ya phanḁa kha Vhuimo ha Fhasi. Nyito iyi ndi ya ndeme kha mveledziso ya luambo na u kona u vhala na u ḁwala. Ndivho ya U vhala na Vhagudi kha Gireidiya 1 ndi uri vhagudi vha ḁivhe Luambo lwa Nyengedzedzo lwavho nga nḁila i no pfadza, kha nyimele dzi tikedzaho. I dovha hafhu ya bveledzisa vhagudi kha u ḁwala na u vhala Luambo lwa Nyengedzedzo lwavho. Vha bveledza khontseputi dza u gandisa, vha thoma u ḁivha maipfi a si mangana o ḁwaliwaho nga Tshivendḁa. Kha vhuimo uvhu, mugudisi u tea:

- U nanga tshibveledzwa tshihulwane tshi sa konḁi (tsumbo, Bugu Khulwane) tshi re na maḁwalwa o pfufhifhadzwaho na zwifanyiso zwinzhi zwavhuḁi Tshiḁtori tshi tea u vha na tshivhumbeo tshi vhonehalo zwavhuḁi, tshi sa konḁi (tsumbo, The Three Little Pigs). Zwi a thusa arali luambo lu tshi khou dovhololwa na u kona u bvumba (tsumbo, Tshamaḁo i ngafhi I tshiḁanganiTshamaḁo i ngafhi? I ngadeni. n.z.) Zwibveledzwa zwi tea u konḁanga zwiḁuku zwi tshi ya nga miḁwaha.

- U amba nga ha zwifanyiso na vhagudi uri vha pfesese qivhaipfi. Vha vhudzisa mbudziso nga luambo lwa hayani lwavho. Vha thusiwe u tumejanya tshitori na vhutshilo havho.
- U vhalala zwibveledzwa u tshi dovholola, a tshi shumisa munwe kana tshisumbi u konisa vhagudi u tevhelela kushumele kwawe kha tshibveledzwa
- U vhudzisa mbudziso nga ha tshitori
- U dzhenisa vhagudi nga zwituku kha 'u vhalala' tshitori

Musi vhagudi vha tshi ya kha Gireidi ya 2 na ya 3 zwibveledzwa zwi tea u thoma u konḁa. Mugudisi u sumbedza kuvhalelekavhuḁi na u shumisa zwibveledzwa u bveledza qivhaipfi, tholokanyonḁivho, zwikili zwa u dikhouda, u pfesesa tshivhumbeo tsha zwibveledzwa, girama na zwiḁa zwa u vhalala.

2.8.3 U vhalala ha u sumbiwa ndila

Kha Gireidi ya2, vhagudi vha thoma nyito ntswa kha Luambo lwavho lwa Nyengedzedzo: U vhalala hu na u sumbiwa ndila nga tshigwada. Fhedzi-ha vha ḁo vha vha tshi qivha nyito ngauri vho vha vha tshi khou zwi ita kha luambo lwa hayani u bva mathomoni a Gireidi ya 1. Kha nyito iyi, mugudisi u tḁḁa sethe ya bugu dza u vhalala dzo vhekanywaho nga vhuimo u ya nga u konḁa hadzo. Mugudisi u tea u dzudzanya vhagudi nga zwiḁa zwa vhekanywaho zwa vhukoni zwa vhagudi vha 6 -10, vha tea u nanga bugu ya u vhalala yo teaho vhuimo havho. Mugudisi u shuma na tshigwada tshinwe na tshinwe luthihi nga vhege lwa Miniti ya 15, musi vha zwinwe zwiḁa vha tshi khou vhalala nga vhavhili-vhavhili kana nga muthihi nga muthihi vha tshi khou ita nyito dzi re na vhusaka na mafhungo, tsumbo, nyito dza u nḁala dzi sa konḁi sa u fhedzisa mafhungo kana u vhekanya mafhungo kha thevhekano yone. Ndivho ya u vhalala hu na u sumbiwa ndila nga mugudisi ndi u itela u ri mugudisi a nekedze vhagudi tshifhinga tsha u ri vha kone u bveledza ndivho yavho ya kupfesesele na zwikili zwa u vhalala maipf nga Luambo lwa Nyengedzedzo.

Ndaela dza u vhumba zwigwada zwi no konḂa

U itela u vhea vhagudi nga zwigwada, vha tea u vhone vha tshi vhala kiḂasini na vhaḂwe. Vha nange bugu ya u vhala ine vha humbula uri mugudi a nga kona u i vhala, fhedzi hu si i konḂesaho/ i no leluwesa - I tea u vha ine ya Ḃi vha na vhukonḂinyana kha muvhali. Arali mugudi a tshi kona u i vhala nga u tou elela zwavhuḂi, na u bulazwavhuḂi, zwi amba uri tshibveledzwa itshi tshi vha tshi kha vhuimo ha mugudi ha u vhala. Arali mugudi a tshi kundelwa, kha hu nangwe bugu ya u vhala i sa konḂiho u swika hu tshi wanala vhuimo ha u vhala hone. Nga murahu ha musi vho no linga vhagudi vhoḂhe , vha nga kona u vha vhea u ya nga zwigwada zwa vhukoni.

Maga a ngudo ya U vhala hu na u sumbiwa nḂila**I. Nangani maḂwalwa o teaho:**

Bugu dza u vhala dzo vhwahwa nga zwigwada u bva kha dzi sa konḂi u ya k ha dzi no konḂa dzi tea u shumiselwa u vhala ha zwigwada. Dzi tea u vha kha vhuimo ha fhasi dzi tshi vhambedzwa na maḂwalwa ane a shumiselwa U vhala na Vhagudi. Hu tea u vhalwa zwibveledzwa mathomoni na u dzhiela nzhele Ḃivhaipfi kana girama ine ya nga konḂela vhagudi. Izwi zwi nga Ḃekedza mugudisi zwa u tou fombe khazwo a tshi funza.

II. MarangaphanḂa:

U Ḃivhadza lushaka lwa bugu (tsumbo, fikishini kana i si ya fikishini) na Ḃhoho. Kha vhathuse vhagudi u Ḃumekanya Ḃhoho na tshenzhemo ya matshilo avho. Hu tea u tou pfi fombe kha iyi nyambo' na zwo linganaho u vhaliwa nga vhagudi (miniti 2-3).

III. U amba nga ha zwifanyiso

U shumisa zwifanyiso kha u Ḃivhadza vhagudi Ḃhoho na u amba nga ha Ḃivhaipfi ntswa. U dovha hafhu u lingedzani u tou fombe khazwo na u zwi pfufhifhadza (miniti 2-3)

IV. U vhala ha u thoma:

Vhana vha vhala tshibveledzwa nga muthihi nga muthihi. Mugudisi u lavhelesa nyimele ya u vhala ya vhagudi na hone a nga nanga u funza ha u tou fombe he ha engedzedziwa ho Ḃisendekaho kha u lavheleswa uhu. Mugudisi u tshimbila u bva kha mugudi muḂwe a tshi ya kha muḂwe a thetshelesa muḂwe na muḂwe a tshi vhaḂela nḂha tshipiḂa tsha tshibveledza. Mugudisi u ḂuḂula vhagudi kha vhuo vhuimo nga u amba uri sa tsumbo:

- Ndi zwifhio zwine na lavhelela u zwi vhala kha ino bugu?
- Izwi zwi amba zwiḂwe zwithu kha iḂwi?
- No shuma zwavhuḂi! No Ḃilulamisa. Hezwo zwi a amba.
- Ndi zwifhio zwine zwa pfala zwi zwone kha aya mafhungo?
- Lavhelesani kha tshifanyiso.
- Zwi nga vha zwi zwone fhedzi lavhelesani kha Ḃedere Ḃa u thoma hafhu.

Mathomoni vha Ḃo tea u vhudzisa idzi mbudziso nga luambo lwa hayani lwa mugudi. Fhedzi-ha, nga u Ḃavhanya vha thome u vhudzisa mbudziso nga TshivenḂa. Vhagudi vha tea u vha vha tshi Ḃivha mbudziso vhunga vho vha vha tshi khou ita nyito iyi kha luambo lwavho lwa hayani u bva kha Gireidi ya 1.

V. TholokanyonḂivho

U vhudzisa vhagudi mbudziso nga ha maḂwalwa u itela u pfesesa.

VI. U vhala ha vhuvhili na hu tevhelaho

Kha maḂuvha a tevhelaho vhagudi vha vhalulula mafhungo nga vavhili-vhavhili kana a eḂhe. Tshililelwa tshihulwane ndi u bveledza vhukoniha u vhala nga u elela na u Ḃekedza zwikhala zwa u shumisa zwibveledzwa kha u bveledza Ḃivhaipfi, girama na u pfesesa maḂwalwa. U vhala a tshi dovholola zwi tikedza u bveledziwa ha vhukoni kha Luambo lwa Nyengedzedzo.

Vhagudisi vha nga vha vha sa koni u funza u vhalisa vha tshi shumisa nḂila ya u Sumbiwa nḂila nga maanḂa kha kiḂasi ya Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma. Zwenezwo, vha nga kona u Ḃivhadza maitete avho nga zwiḂuku. Musi vha tshi vho Ḃifulufhela kha u shumisa nḂila iyi kha Luambo lwa Hayani, vha nga konaha u i shumisa kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma. Kha tshenetsho tshifhinga mugudisi vha nga vhala na kiḂasi yoḂhe hune vhagudi vha vha na khophi ya zwibveledzwa zwi no fana, vhagudi vha tshi sielisana u vhala. Vhagudisi vha tea u lavhelesa mikhwa ya u vhala ha mugudi nga muthihi nga muthihi a vha thusa uri vha pfesese na u kona zwikili zwa u vhala maipfi ane vha sa a kone.

TshiḂwe hafhu ndi tsha u ri a hu tou vha na tshifhinga tshinzi tsha u vhala hu na u sumbiwa nḂila kha TPKLL ya Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma sa kha TPKLL ya Luambo lwa Hayani. Vhagudisi vhane vha shumisa tshifhinga tsha nḂhesa kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma vha Ḃo kona u shuma na tshigwada tshiḂuku tshiḂwe na tshiḂwe luthihi nga vhege lwa Miniti ya 15. Fhedzi, havho vhane vha shumisa tshifhinga tsha fhasisa kha

Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma vha nga si kone u zwi ita. Vha do vhala sa kɩlasi madzuloni a u vhala hu na u sumbiwa ndila.

2.8.4 U vhala nga vhavhili-vhavhili na u vhala nga eṭhe

U vhala nga vhavhili-vhavhili na U vhala nga Eṭhe zwi nea ndila ya u nea vhagudi ndowe-ndowe ya u vhala na u tuṭuwedza u vhalela u diphina. Kha u vhala nga vhavhili-vhavhili, vhagudi vhavhili vha vhala vhoṭhe kana vha a sielisana u vhala.

Vhagudi vha tea u shumisa itshi tshifhinga u ita zwithu zwivhili: 1) u vhala a tshi dovholola bugu ya u vhala kha sesheni ya U vhala hu na u sumbiwa ndila u swika vha tshi kona u vhala zwavhuḍi nga u elela 2) u vhala lwa u dimvumvusa bugu dzine dza vha kha khuda dza bugu/laiburari ya kɩlasini. Tshiveledzwa tshi tea u vha tshi kha vhuimo ha fhasi u fhira zwine zwa shumiswa kha U vhala na Vhagudi na U vhala hu na u sumbiwa ndila.

U nekedza zwikhala kha vhagudi zwa u vhala bugu nga vhone vhone zwi bveledza vhukoni ha u vhala nga u elela, ngannda ha u ri bugu dzi tea u vha dzi sa konḍeli vhagudi u vhala vha sa thusiwi. Bugu dzi sa konḍi pfufhi, dzi na maṅwalwa ane a nga humbulelea na zwifanyiso/nyolo dzo tou khirayiwaho ndi zwa ndeme. Vhanwe vhagudisi vha takalela u neavhagudimushumo wa u vhala uri vha u ite mahayani nga vhoṭhe –u dovha u vhala bugu dzo no vhalwaho nga zwigwada kana u vhala bugu dzi sa konḍi dzi no takadza. Nyito iyi ya u vhala ha u engedza, musi hu tshi itwa tshifhinga tshoṭhe duvha liṅwe na liṅwe, ndi ha ndeme kha u guda u vhala.

2.8.5 Foniki

Vhuimo ha u thoma ha u guda u dikhouda luambo lwo ṅwaliwaho ndi orala- u guda u kona u fhandekanya mibvumo yo fhambanaho ya luambo. Mugudi u tea u sumbedza vhushaka ha mibvumo na maḷedere ane a imela mibvumo (tsumbo 't', h,'o', 'p' kana 'sh') na u ṅanganya maḷedere u itela u vhumba maipfi (tsumbo,'tombo', 'shango') (foniki). Mugudi u tea u pfesesa maipfi (**kupfesesele**) na u ṅangana nao tshifhinga tshoṭhe o ganḍiswa u itela u ri a a elelwe/ḍivhe nga u ṅavhanya na hone lwa othomethekhi. Tsha u fhedza, mugudi u tea kona u vhala maipfi kha mafhungo nga u ṅavhanya hu na u pfesesa (nahone a tshi vhala nga u tou elela). . Fhedziha, hezwi zwiteṅwa zwa u guda u vhala a zwi belevi nga u tevhekana. Sa tsumbo, vhana vha guda u ḍivha na u pfesesa maipfi u bva kha khandiso dza vhupo na u vhala na mugudisi musi vha kha ḍi vha vhaṭuku. Naho zwo ralo, sisiṭeme ya phurogireme ya foniki ndi ya ndeme kha u guda u vhala nga luambo lwa hayani, khathihi na u vhala u ṅwala, na u thetshesela zwiṭori zwine zwa khou vhaliwa.

Musi vhana vha tshi thoma u vhala na u ṅwala nga Luambo lwa Nyengedzedzo lwavho, vha vha vha tshi vho ḍivha uri vha dikhouda hani nga luambo lwavho lwa hayani. Vha vho pfesesa khontseputi dza u ganḍisa na ṅdivhothangeli nnzhi ya vhushaka vhukati ha maḷedere na mibvumo. Zwine vha zwi ṭoda kha kɩlasi ya foniki ya Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma ndi ṅdowendowe ya u shumisa ṅdivho ya u guda u dikhouda maṅwalwa nga Tshivenda (tsumbo, u ṅanganya mibvumo i no ḍivhea kha u vhumba maipfi). Vhagudi vha tea u guda hune ha vha na phambano vhukati ha mubvumo na mupeleṭo kha Luambo lwavho lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo. Sa tsumbo, 'th' kha English yo imela mibvumo mivhili ine i si fane na zwine mubvumo 'th' wa imela zwone kha Nyambo dza Vharema (tsumbo, thank, that, thatha). Pfalandoṭhe dza English dzi konḍela vhaambi vha Nyambo dza Vharema, izwi zwi konḍiswa nga maanda nga ndila yo fhambanaho ine pfalandoṭhe dza peleṭiwa ngayo (tsumbo; see, sea, key,me).

Ndi zwa ndeme uri kha Gireidi ya 1, vhana vha vhe na mutheo wo khwaṭhaho wa orala kha Luambo lwa Nyengedzedzo. Zwa sa ralo, a vha nga pfesesi maipfi ane vha khou a dikhouda kha Englishkha Gireidi ya 2 na mushumo une vha u ita kha foniki u do vha 'konḍela u pfesesa zwo ṅwaliwaho'. Vhagudi vha do vhuvelwa nga u guda u ṅalusa mibvumo ya Tshivenda kha Gireidi ya 1. Izwi zwi kona u swikelelwa zwavhuḍi nga kha nyimbo na zwidade zwine zwa thusa u fhandekanya mibvumo (tsumbo, Ndi khou ya zuu, zuu, zuu; Ni nga ḍa vho, vho,).

Ndi zwa ndeme kha mugudisi u zwi vhea muhumbuloni uri mushumo wawe ndi u fhaṭa tshenzhemo lwa tshifhinga tshilapfu kha vhushaka ha mibvumo na u peleṭa kha Luambo lwa Nyengedzedzo, hu si u kombetshedza u rwela ngomani vhukoni hoṭhe. Foniki i tea u dzhia tshivhumbeo tsha nyito pfufhi, tshivhumbeo tshone kha Vhuimo ha Fhasi hoṭhe.

Nyito dza Ḍuvha liṅwe na liṅwe/Vhege iṅwe na iṅwe

Nzhele i tea u ṅewa foniki kha Vhuimo ha Fhasi. Phurogireme i ṅekedzwa kha TPKLL ya Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma. Kha Gireidi ya 1, hu tea u tou pfi fombe kha u bveledza ṅdivho ya mibvumo. Kha Gireidi ya 2 na ya 3, phurogireme ya foniki yo ṅetshedzwa ine ya fhaṭa kha zwine vhagudi vha vha vho zwi ita kha luambo lwavho lwa hayani. Saizwi hu na tshifhinga tshiṭuku tsha u funza foniki, vhagudisi vha ṭuṭuwedzwa u ṭanganya u funza ha foniki na u thetshesela, u amba na nyito dza u vhala na vhagudi.

2.8.6 U ḍivha maipfi

Englishi na maipfi manzhi ane a sa peleṭiwe nga ṅdila ine a unga ngayo (tsumbo, one, two). Zwi a konḍa, khamusi na u sa konadzea, u shumisa foniki u a dikhouda. Vhagudi vha guda u ḍivha maipfi o ḍowealeho nga zwivhumbeo (kana 'u lavhelesa na u amba' maipfi) nga u a vhona nga misi. Maipfi ane a wanala lunzhi kha maṅwalwa (maipfi a no shumiseswa) a nga gudiwa nga hei ṅdila. Musi vhagudi vha tshi vhalesa nga Luambo lwavho lwa Nyengedzedzo, vha ḍo wana maipfi manzhi o ḍowealeho nga zwivhumbeo.

2.8.7 Kupfesesele

Vhagudi kanzhi vha kona u dikhouda nga Luambo lwavho lwa Nyengedzedzo, fhedzi a vha koni u pfesesa zwine vha vha vha khou vhala. Izwi zwi bveledza zwiṭa zwine vhathu vha ri ndi u 'konḍelwa u pfesesa zwo ṅwaliwaho'. Tshiitisi tshihulwane tsha uri vhagudi vha si kone u pfeses maṅalwa musi vha tshi vhala ndi zwauri zwikili zwavho zwa luambo zwi fhasi. Vha na ṭhahalelo ya ḍivhaipfi na girama ine ya nga vha thusa uri vha pfe zwe vha vhala Nga zwenezwo, mugudisi u tea u fhaṭa ḍivhaipfi na girama yawe nga u vha ḍivhadza zwinzhi nga ha Tshivendḍa kha vhuimo ho teaho. Maitele a ngaho sa u ita 'luvhondo lwa maipfi' kiṭasini na u ṭuṭuwedza vhagudi u vha na ṭhalusamaipfi dza vhone vhaṅe (kana bugu dza ḍivhaipfi) zwi a thusa. U ita uri vhagudi vha vha zwinzhi kha Luambo lwavho lwa Nyengedzedzo sa yone ṅdila yavhuḍi ya u khwinisa ḍivhaipfi. Fhedzi-ha, maitele aya a ḍo shuma arali zwibveledzwa zwi kha vhuimo ho teaho ha u vhala nga eṭhe.

Iṅwe ṅdila ya ndeme ya u bveledza kupfesesele kwa vhagudi kwa u vhala ndi u vhudzisa mbudziso dzine dza thusa vhagudi u shumana na zwibveledzwa. Mugudisi u tea u thoma nga mbudziso dzi sa konḍi tsumbo, 'Nnyi ....?' (tsumbo, Ndi nnyi o ṭaho vhuswa?) 'Mini ....?' (tsumbo, Mmboniseni o ṭa mini?) na 'Ngafhi ....?' (tsumbo, Ndi ngafhi he Mmboniseni a ya u eḍela hone?) Nga zwiṭuku, vhagudi vha ḍowela u shumisa zwivhumbeo zwa mbudziso na u bveledza luambo lwo teaho u fhindula mbudziso, na mbudziso tserekano dzi nga vhudziswa. Nga tshifhinga tsha musi vhagudi vha tshi ḍo vha vha kha Gireidi ya 3, vha tea u kona u fhindula 'Ndi ngani ...?' mbudziso (tsumbo, 'Ndi ngani. Mmboniseni a so ngo ṭa vhuswa ha Linde Mukwevho?').

Maṅwe mafhungo nga ha uri hu nga gudiswa hani u vhala na vhagudi, u vhala hu na u sumbiwa ṅdila, u vhala nga vhavhili-vhavhili na u vhala nga eṭhe, Foniki, u ḍivha maipfi na u pfesesa, sedzani kha kubugwana kwa Muhasho wa Pfunzo ya Mutheo, 'Teaching Reading in the Early Grades' (2008), ine ya nga wanala kha www.education.gov.za

2.8.8 U n̄wala

Vhagudi vha guda zwikili zwa u vhumba maḽedere na muḽwalo kha Luambo lwa Hayani. Vha nga shumisa ḽivho iyi musi vha tshi thoma u n̄wala kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma kha themo ya vhuraru kha Gireidi ya 1. Nyito dza u n̄wala kha Gireidi ya 1 a dzi konḽi sa izwi vhagudi vha tshi tea u tou fombe kha u n̄wala Luambo lwa Hayani.

Kha Gireidi ya 2, u n̄wala nga Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma zwi tea u tou pfi fombe khazwo. U n̄wala hu tea u sumbiwa ḽila; sa tsumbo, vhagudi vha n̄wala vha tshi shumisa mhangarambo wa mafhungo sa 'Ndi funa _____./A thi funi _____.' Kha Gireidi ya 3, u n̄wala hu vha hune ha lemela. Hu na thuso, vhagudi vha lavhelelwa u n̄wala ndaela dzi sa konḽi na nganetshelo ya vhuḽe. Na mugudisi (U n̄wala na vhagudi), vha n̄wala tshiḽori tshi sa konḽi.

Zwikili zwinzhi zwa u n̄wala zwi wanala kha Luambo lwa Hayani. Tsumbo, vhagudi vha guda uri vha nga n̄wala hani tshibveledzwa lwa u thoma kha Luambo lwa Hayani, vha shumisa ḽivho iyi, nga murahu ha musi vha tshi guda u n̄wala nganetshelo nga Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma. Zwo ralo, vhagudi vha guda u ita mvetomveto, u n̄wala, u dzudzanya na u ganḽisa mishumo yavho (maitete a u n̄wala) kha Luambo lwa Hayani, vha kona u shumisa zwikili izwi musi vha tshi n̄wala nga Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma.

2.8.9 Tshivhumbeo tsha luambo na kushumisele

ḽivho yavhuḽi ya ḽivhaipfi na girama i ḽekedza mutheo wa u bveledza zwikili (u thetshelesa, u amba, u vhala na u n̄wala) kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma. Kha Gireidi ya 1, ḽivhaipfi na girama vha i guda kha nyimele ine ya vha i so ngo tou dzudzanyelwa nga ḽḽhani ha u ḽivhadzwa luambo lu ambiwaho. Kha Gireidi ya 2 na ya 3, vhagudi vha wana ḽivhaipfi na girama nga u vhala Tshivenda. Kha Gireidi ya 3, hu na zwithu zwine ra tea u tou fombe khazwo musi ri tshi shumisa luambo.

Hu tea u vhewa zwine zwa tea u swikelelwa kha ḽivhaipfi, kha gireidi iḽwe na iḽwe na mutevhe wa maipfi a no shumiseswa kha English o ḽetshedzwaho kha Khethekanyo ya 3 ya ḽi ḽiḽwalo. Ndi zwa ndeme uri vhagudi vha swikelele izwi zwe zwa vheiwa arali vha tshi ḽo shumisa English sa LoLT Gireidi ya 4. Vhagudisi vha ḽoḽa maitete a u bveledza ḽivhaipfi ya vhagudi, tsumbo:

- luvhondo lwa maipfi na ḽebuḽu dza kiḽasini
- mitambo ya ḽivhaipfi tsumbo, khwizi dza maipfi
- u vhala nga eḽhe
- u vhulunga bugu dza ḽivhaipfi
- u shumisa ḽhalusamaipfi ya zwifanyiso ya vhagudi (kha luambo luthihi na nyambombili)

Gireidi ya ḽ/RGireidi ya ḽ/RGireidi ya ḽ/R

2.9 Nyangaredzo ya zwikili zwa luambo zwine zwa tea u funzwa kha luambo lwa nyengedzedzo lwa u thoma Gireidi ya 1-3 (FAL)

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA NYENGEDZEDZO LWA U THOMAGIREIDI YA 1-3 (FAL)	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
<p style="text-align: center;">U TSHESHA NA U AMBA</p> <ul style="list-style-type: none"> • U isa phanda u fhaṭa ḡivhaiṭi ya orala hu tshi khou shumiswa ṭhoho dzo nangiwa nga mugudisi (tsumbo, Zwithu zwine nda nga kona u ita , Mutsho) • U fhaṭa ḡivhaiṭi ya khontseputi (tsumbo, zwivhumbeo, muelo/saizi, masia) • U fhindula nga u tou ita u tshi khou shumisa muvhili nyito mbili dzi sa konḡi dzi tshi bva kha ndaela dza orala (tsumbo, Vheani bola dza lutombo nga ngomu tshisaganani. Zwino vheani bola tswuku nga ngomu tshisaganani.) • U fhindula ndumeliso na nyonesano na u ita khumbelo dzi sa konḡi u tshi khou shumisa maturase a ṭanganedzeaho (tsumbo, ndi khou humbela u ya bungani?) • U rwela ngomani na u ita zwidade zwa nyito na zwiwendo zwi sa konḡi, na nyimbo • U tamba mitambo i sa konḡiho ya luambo. • U pfesesa zwiṭori zwipufhi zwi sa konḡiho , zwo anetshelwaho na u vhalwa; u amba nga ha zwiifanyiso • U ita matambwa a zwiṭori zwi sa konḡiho hu tshi khou shumiswa muhindlelano • U fhindula mbudziso zwadzo dzi sa konḡiho nga ha tshiṭori a tshi khou shumiswa phindulo pfufhi • U ṭalusa muthu, phukha kana tshithu tshi fareaho zwi tshi bva kha ṭalutshedzo dza orala, (tsumbo, u vhambedza zwo ṭ • ṭalutshedzwaho na tshifanyiso) • U pfesesa na u fhindulambudziso dzi sa konḡi u pfesesa (tsumbo, 'Mini...?' 'ndi zwi ngana ...?', 'Dzina ṭaṅndi nnyi?') • U kona u bvisela khagala vhuḡipfi nga ṅḡila dzi sa konḡi nga u shumisa maturase mapufhi (sa, 'dzina ṭanga ndi ____') 	<ul style="list-style-type: none"> • U isa phanda u fhaṭa ḡivhaiṭi ya orala hu tshi shumiswa ṭhoho dzo nangiwa nga mugudisi (tsumbo, Khatshwaha, vhuḡipfi) • U fhaṭa ḡivhaiṭi ya khontseputi (tsumbo tshifinga, thevhekano) • U tevhela thevhekano dza ndaela pfufhi (tsumbo, olani tshifendeledi. Ni tshi khiraye muvhala mutswuku.) • U ṅea ndaela dzi sa konḡi • U pfesesa na u fhindula mbudziso dzi sa konḡi sa 'ndi mini ...?' 'ndi nnyi ...?' (tsumbo, ndi bugu ya nnyi iyi?) • U vhudzisa mbudziso dzi re na fomula dzi sa konḡi (tsumbo, Dzina ṭaṅu ndi nnyi?) • U ita khumbelo dzi sa konḡi, na zwiṭatamennde (tsumbo, ndi khou humbela u bva? Thi ḡipfi zwavhuḡi) • U ṭalusa tshithu tshi fareaho tshi tshi bva kha ṭalutshedzo i sa konḡi(ya orala) • U amba nga ha zwithu kha tshifanyiso • U thetshelwa zwiṭori na nganetshelo • U fhindula mbudziso dzi sa konḡi dza litherala nga ha tshiṭori (tsumbo, ndi nnyi o ṭaho vhuswa?) • U tamba tshiṭori vha tshi shumisa muhindlelano • Hu na thuso u bva kha mugudisi vha dovha vha anetshela tshiṭori • U kona u anetshela mutevhe u sa konḡiho wa tshenzhemo kana zwiwo. • U rwela ngomani na u renda zwiwendo zwi sa konḡi, zwidade zwi na nyito khazwo na nyimbo • U tamba mitambo ya luambo 	<ul style="list-style-type: none"> • U isa phanda na u fhaṭa ḡivhaiṭi ya orala hu tshi shumiswa ṭhoho dzo nangiwa nga mugudisi (tsumbo, u wanulula) • U fhaṭa ḡivhaiṭi ya khontseputi (tsumbo, u vhambedza, u ṭalutshedza) • U tevhela na u ṅea ndaela • U fhindula na u ita khumbelo • U amba nga ha tshifanyiso kana tshinepe • U vhudzisa u itela u bviselwa khagala (tsumbo, 'a thi zwi pfesesi, ndi khou humbela u ri vha dovholole.) • U fha mivhigo i sa konḡi (u elelwa tshenzhemo nga mutevhe wone) • U thetshelwa zwiṭori na nganetshelo dza vhuṅe a kona u fhindula mbudziso dzine dza elana na kupfesesele. • U bvumba (u humbulela) zwine zwa ḡo bvelela tshiṭori kana kha nganetshelo ya vhuṅe • U amba vhuḡipfi nga ha tshiṭori • U dovha u anetshela tshiṭori • U thetshelwa ṭirwalwa ṭi si ṭa fikishini (u fha mbuno, maitele kana muvhigo wa zwine zwa khou ambiwa) na u fhindula mbudziso dza tholokanyondivho • Nga thuso ya mugudisi, vha kona u ṅea manweledzo a sa konḡi nga ṭirwalwa ṭi si ṭa fikishini • U dzhenelela kha u haseledza hu pfufhi kha ṭhoho i no ḡivhea. • U pfesesa na u fhindula mbudziso sa, 'lini ...?' na 'ngani ...?' (tsumbo, 'ndi ngani ṅḡu yo wa?') • U ita zwidade, u renda zwiwendo kana u imba nyimbo. • U tamba mitambo ya luambo 	

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA NYENGEDZEDZO LWA U THOMA GIREIDI YA 1-3 (FAL)	GIREIDI YA YA 3	GIREIDI YA YA 2	GIREIDI YA YA 1
<p>Ndovhololo ya mibvumoyothe ya Tshivenda. U lavhelesesa kha mibvumo yo itwaho kha Gireidi ya 1 & 2)</p> <ul style="list-style-type: none"> Musi vho no fhedza u ita ndovhololo ya u guda mibvumo, kha vha shumise maipfi e vha a guda u talusa mathambanyi, mabulazwithini, dzithangi dza madzina. Mitsihla ya madzina U ðivha vhusaka ha mibvumo ya maqedere kha maqedere othe a leðere jithihi i kha Luambo lwa Hayani na lwa Nyengedzedzo lwa u thoma na u kona u ðivha phambano... themba dza madungo mavhili (sh-, -sh, th-,) mathomoni a maipfi U ðivha pfalandothe ya madungo mavhili dzi si fhasi ha10 (sa, oo, ee, aa, oi,) U shumisa themba mvanganyi(consonant blends) u fhaña na u ðhukukanya (tsumbo, mvu-qi,mbi-qi) U ðivha phambano vhekati ha mibvumo ya pfalandothe pfufhi na ndapfu tsumbo ('moo', wee, duu, aa,) U ðivha maipfi a miña (tsumbo 'puta', 'futa') U ðivha na u shumisa mitsihla (sa, shuma-shumela, kuvha -kuvhisa, kuvhulula, mela-melisa') U fhaña mibvumo vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i ðivha. 	<p>Ndovhololo ya mibvumo yo itwaho kha Gireidi ya 1</p> <ul style="list-style-type: none"> Pfalandothe Pfalandothe dza leðere jithihi (ndovhololo) a, e, i, o, u. Pfalandothe mbili dzine dza fana. <p>aa (kanuka), Ndaa (losha) (vhagudi vha tea u gudiswa maitele kwao a u losha a Tshivenda), hafhalaa, ee (u tenda/kanuka), vha vhee kha tomo, ii (u tenda/kanuka), tshiila, oo-imboo,</p> <p>uu - duu</p> <ul style="list-style-type: none"> Pfalandothe mbili dzi sa fani ae - Maemu, ai (u kalala) - aini, au - musalauno, ea (u kalala) - u vhea, tshaa, ie - tshienge, io - tshiombo, iu - tshiulu, oi - goloi, ua - muano, ue - mueni, ui - muingameli, uo - muomva, ou - khou, n.z. <p>Themba</p> <p>Dza maqedere mararu na maña</p> <p>dzh - dzhulu</p> <p>dzw - dzwatswatswa</p> <p>fhw - fhufhwa</p> <p>khw - khwali, khwashaba</p> <p>mmb - mmboniseni, mmbangiseni</p> <p>*ndz - ndzumba</p> <p>ngw - ngwana</p> <p>nyw - ðanganywa</p> <p>nzh - mulenzhe</p> <p>nzw - nzwalelo</p> <p>*pfh - pfheñe</p> <p>*phr - phrofesa</p> <p>phw - maphwanywa</p> <p>shw - mushwana</p> <p>*thy - thyethyeneya</p> <p>thw - tshithwathwa (mahaña)</p>	<ul style="list-style-type: none"> U guda mubulo wa maqedere a alifabethe dzothe dza Tshivenda, tsumbo a-a, b-bu, d-di, e-e, f-fu, g-gi, h-ha, i-i, j-dzhi, k-ka, l-li, m-mu, n-ni, o-o, p-pu, r-ri, s-si, t-ti, u-u, v-vu, w-wu, x-xi, y-yi, z-zi. (mubulo wa maqedere a alifabethe u rangele u vhala tshifinga tsothe u swikela vhagudi vha tshi vho kona u a ðivha na u a vhala). Pfalandothe a, e, i, o, u. Themba Dza leðere jithihi b - bibi, bisi d - dada f - fula, funga g - gugu, guru h - hayani - kumba l - lima, lala Musi vho no guda pfalandothe na themba kha hu itiwe ndowendowe dza u vhumba maipfi nga u ðanganya themba (mme) na pfalandothe (rwana), tsumbo b+a=ba - baba, b+e=be - beba, b+i=bi - bibi, b+o=bo-bobo, b+u=bu - buba; l+a=la - lala, l+e=le - lela, l+i=li - lila, l+o=lo - lola, l+u=lu - lula na n.z. Ngona iyi ya ba-be-bi-bo-bu i shumisiwe na kha miñwe mibvumo u itela uri vhagudi vha i rwele ngomani. Kha vha ite vha tshi dzhenisa na mibvumo ya maipfi o ðowealeho a luambo lwa ðivha jirwe na jirwe, zwo katela na madzina a re kha thege dza madzina dzi re mikuloni ya vhana, tsumbo bv- bva, bvula; fh-fha; gw- gwa; hw-hwala; kh- khonani; mm- mme; dz- dzula; sw-swika, swiela; nd-ndivhuho; ny-nyala; nz- nzle; ph- phuphu; rw- rwa; sh-shuma, th-thutha; ts- tsa; vh-vhona U shela mulenzhe kha nyito dza orala dza u dzhiela nzhele mibvumo ya foniki U kona u talusa pfalandothe dzothe dza 5. U kona u talusa mibvumo ya leðere jithihi (Alifabethe). U thoma u fhaña maipfi mapfufhi hu tshi shumiswa mibvumo ye vha guda 	

FONIKI

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA NYENGEDZEDZO LWA U THOMA GIREIDI YA 1-3 (FAL)	GIREIDI YA YA 3	GIREIDI YA YA 2	GIREIDI YA YA 1
<p>Ndovhololo ya mibvumoyoḁhe ya Tshivenda. U lavhelesesa kha mibvumo yo itwaho kha Gireidi ya 1 & 2)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Musi vho no fhedza u ita ndovhololo ya u guda mibvumo, kha vha shumise maipfi e vha a guda u ḁalusa mathambanyi, mabulazwithihi, dzithangi dza madzina. Mitshila ya madzina • U ḁivha vhusshaka ha mibvumo ya maḁedere kha maḁedere oḁhe a ḁedere ḁithini i kha Luambo lwa Hayani na lwa Nyengedzedzo lwa u thoma na u kona u ḁivha phambano... • themba dza madungo mavhili (sh-, -sh, th-,) mathomoni a maipfi • U ḁivha pfalandoḁhe ya madungo mavhili dzi si fhasi ha10 (sa, oo, ee, aa, oi,) • U shumisa themba mvanganyi(consonant blends) u fhaḁa na u ḁhukukanya (tsumbo, mvu-ḁi, mbi-ḁi) • U ḁivha phambano vhuḁkati ha mibvumo ya pfalandoḁhe pfufhi na ndapfu tsumbo ('moo', wee, duu, aa,) • U ḁivha maipfi a miḁa (tsumbo 'puta', 'futa') • U ḁivha na u shumisa mitshila (sa, shuma-shumela, kuvha -kuvhisa, kuvhulula, mela-melisa') • U fhaḁa mibvumo vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i ḁivha. 	<p>- tswinga, dzwatswatswa *tzh - tzhema mmbw - mmbwa mphw - mamphwe *mpny - khomphyutha *ndzw - ndzwaḁimela nkhw - nkhwe ngw - nngwa ntsh - ntshavheni nthw - nthwa nḁhw - nḁhwa nnzh - nnzhi nnzw - nnzwa tshw - tshivhotshwa</p> <p>Musi vho no guda pfalandoḁhe na themba kha hu itwe nḁowḁowḁe dza u vhumba maipfi nga u ḁanganya themba (mime) na pfalandoḁhe (hwana), tsumbo dzh+a= dzha - dzhavhula, dzh+e=dzhe - dzhena, dzh+i=dzhi - dzhila, dzh+o=dzho-dzhoko, dzh+u=dzhu - dzhulu; dzw+a=dzwa - dzwala, dzw+e=dzwe - dzwerani, dzw+i=dzwi - dzwina, dzw+o=dzwo - dzwothwa, dzw+u=dzwu - dzwuguḁa na n.z. Ngona iyi ya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha miḁwe mibvumo u itela uri vhagudi vha i rwele ngomani.</p> <ul style="list-style-type: none"> • U ḁalukanya maipfi a re na pfanapheledzo dzi no fana sa tsumbo: khosi, musu, gosi. • U sika maipfi u bva kha mararu u ya kha maḁa a tshi shumisa mibvumo ye a guda. • U vha maipfi a bvaho kha ngudo dza foniki e kha maḁungo na maḁwe maḁwalo. • U kona u sika maḁungo zwi tshi bva kha mibvumo yo gudwaho. <p>Pfalanyana w - wanga, y - yanga</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ndovhololo ya u guda themba dzo gudwaho kha gireidi ya1 na u bvela phanda na u guda dzi songo itiwaho kha Gireidi ya1 Themba dza maḁedere mavhili, mararu, maḁa na u fhira 	<ul style="list-style-type: none"> • kona u fhaḁa maipfi nga themba mbumbano (u ḁanganyisa mibvumo, sa: -ela, lela, mela, xela). • Themba <p>Dza ḁedere ḁithihi</p> <p>m - mama n - u na (ha mvula), nona p - pala, puḁedza r - raha s-sea, sola, sala t - takala v - vaya, vangula w - u wa x - xaxara z - zozo, zazamela</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dzi no swaiwa (diacritics) <p>ḁ - ḁaḁa, ḁaka ḁ - ḁala ḁ - u ḁa ḁ - ḁala ḁ - ḁoḁa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Musi vho no guda pfalandoḁhe na themba kha hu itwe nḁowḁowḁe dza u vhumba maipfi nga u ḁanganya themba (mime) na pfalandoḁhe (hwana), tsumbo vh+a=vha - hvahva, vh+e=vhe - vhea, vh+i=vhii - vhiivhi, vh+o=vho-vhona, vh+u=vhu - vhula; sw+a=swa - swaya, sw+e=swe - swenda, sw+i=swii - swiri, sw+o=swu - swobo, sw+u=swu - swura na n.z. Ngona iyi ya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha miḁwe mibvumo u itela uri vhagudi vha i rwele ngomani. • Kha vha ite vha tshi dzhenisa na mibvumo ya maipfi o ḁoweleano a luambo lwa ḁuvha ḁivwe na ḁivwe, zwo katela na madzina a re kha thege dza mikuioni ya vhana (name tag), tsumbo, vh- hvahva; sw-swiri; 	

FONKI

NYANGAREZDO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA NYENGEDZEDZO LWA U THOMA GIREIDI YA 1-3 (FAL)	GIREIDI YA YA 1	GIREIDI YA YA 2	GIREIDI YA YA 3
<p>GIREIDI YA YA 1</p> <ul style="list-style-type: none"> • U sw-swehthani kw- kwana; lw- lwala; ng- ngala; ng- nguvho; iw- iwana; pw- pwanaya; pf-pfala; th-thavha; ts- tsilu; tsh-tshikolo; tsw- tswa; mmbw - mmbwa; dzh- dzhena na n.z. • U kona u vhumba maipfi a tshi shumisa themba na pfalandothe. • U kona u fhambanya mibvumo ya maipfi mathomoni na magumoni. • U fhaṭa maipfi nga u shumisa mibvumo ya themba mbili dzo gudwaho. (mararu nga vhege). • U peleṭa maipfi o gudwaho. • U paṭekanya maipfi (b-a-l-a a tshi vha bala) u paṭekanyulula (bala i tshi vha(b-a-l-a-). • U bvisa themba ha dzhena inwe vhudzuloni hayo kha mutambo wa maipfi sa 'b' bala ha litshwa 'b' ha dzhena 'k' ya vha 'kala' • Themba dza maṭeṭere mavhili . 	<p>GIREIDI YA YA 2</p> <p>tswbj - u bja dj - djambila dy - dyambila *gr - greisi *mw - mwana *pk - pkasha *pf - kupteṅe *pf - pfeṅe ts - tsimu *ts - kutsimu ty - tyetyenyea</p> <p>Musi vho no guda pfalandothe na themba kha hu itwe ndowengowe dza u vhumba maipfi nga u ṭanganya themba (mime) na pfalandothe (nwana), tsumbo dzh+a= dzha - dzhavhula, dzh+e=dzhe - dzhena, dzh+i=dzhi - dzhila, dzh+o=dzho-dzhoko, dzh+u=dzhu - dzhulu; dzw+a=dzwa - dzwala, dzw+e=dzwe - dzwerani, dzw+i=dzwi - dzwinga, dzw+o=dzwo - dzwothwa, dzw+u=dzwu - dzwuguda na n.z. Ngona iyi ya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha minwe mibvumo u itela uri vhagudi vha i rwele ngomani.</p> <ul style="list-style-type: none"> • U kona u shumisa mibvumo yo gudwaho hu tshi sikwa maipfi. • U fhaṭa maipfi a re na themamvangananyi na pfalandothe 3, 4 u ya kha 5 • U vhala maipfi a tshi bva kha ngudo dza foniki kha mafungo na kha mainwe mainwalwa. • U guda u peleṭa maipfi a fumi nga vhege o dzhiwaho a tshi bva kha ngudo dza foniki. • U kona u sika mafungo hu tshi shumiswa heyi mibvumo. <p>Ndovhololo ya mibvumo yo gudwaho kha themo 2</p> <p>dzh - dzhulu dzw - dzwatswatswa *ndz - ndzumba nyw - ṭanganywa</p>	<p>GIREIDI YA YA 3</p> <p>Ndovhololo ya mibvumoyothe ya Tshivenda. U lavhelesesa kha mibvumo yo itwaho kha Gireidi ya 1 & 2)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Musi vho no fhedza u ita ndovhololo ya u guda mibvumo, kha vha shumise maipfi e vha a guda u ṭalusa mathambanyi, mabulazwithihi, dzithangi dza madzina. Mitshila ya madzina • U ḡvha vhusaka ha mibvumo ya maṭeṭere kha maṭeṭere othe a leṭere liithi i kha Luambo lwa Hayani na lwa Nyengedzedzo lwa u thoma na u kona u ḡvha phambano... • themba dza madungo mavhili (sh-, -sh, th-,) mathomoni a maipfi • U ḡvha pfalandothe ya madungo mavhili dzi si fhasi ha10 (sa, oo, ee, aa, oi,) • U shumisa themba mvangananyi(consonant blends) u fhaṭa na u ṭhukukanya (tsumbo, mvu-dj, mbi-dj) • U ḡvha phambano vhukati ha mibvumo ya pfalandothe pfufhi na ndapfu tsumbo ('moo', wee, duu, aa,) • U ḡvha maipfi a miṭa (tsumbo 'puta', 'futa') • U ḡvha na u shumisa mitshila (sa, shuma-shumela, kuvha -kuvhisa, kuvhulula, mela-melisa) • U fhaṭa mibvumo vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i ḡvha. 	
<p>FONIKI</p>			

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA NYENGEDZEDZO LWA U THOMA GIREIDI YA 1-3 (FAL)	GIREIDI YA YA 3	GIREIDI YA YA 2	GIREIDI YA YA 1
<p>ng - nguluvhe ḥw - ḥwala nw - u nwa maḍi ny - nyala nz - nzie ph - phalaphala pw - pwasha *pk - pkasha *pf - kupfeṅe *pf - pfeṅe rw - u rwa sw - u swa ṭh - ṭhavha ts - tsimu *ts - kutsimu ty - tyetyenea</p> <ul style="list-style-type: none"> Musi vho no guda pfalandoṭhe na themba kha hu itwe ṅḍowe-ṅḍowe dza u vhumba maipfi nga u ṭanganya themba (mme) na pfalandoṭhe (ḥwana), tsumbo tsh+a=tsha - tshanga, tsh+e=tshe - tshea, tsh+i=tshi - tshina, tsh+o=tsho-ifsho, tsh+u=tshu - tshuwa; ng+a=nga - ngade, ng+e=nge - tshienge, ng+i=ngi - ngilasi, ng+o=ngo - ngowa, ng+u=ngu - nguluvhe na n.z. <p>Themba dza maḍere mararu na maṅa dzh - dzhulu dzw - dzwatswatswa fhw - fhufhwa khw - khwali, khwashaba mmb - mmboniseni, mmbangiseni *ndz - ndzumba ngw - ngwana</p>	<p>pfh - pifeṅe *phr - phrofesa phw - maphwanyana shw - mushwana *thy - thyethyeneya *tzh - tzhema mmbw - mmbwa *mphy - khomphyutha *ndzw - ndzwatimela nndw - nndwa nkhw - nkhwē nnzh - nnzhi nnzw - nnzwa ntsh - ntshavheni</p> <p>Themba dzi no swaiwa kha mibvumo ya maḍere mavhili kana u fhira ḍw - haḍwa, vhaḍwa ṅḍ - ṅḍou ḥw - ḥwala ṭh - ṭhavha (vhagudi vha gudiswa phambano ine ya ḍiswa nga tswayo - ṭhavha na ṭhavha ṅṅh - ṅṅhavha ṭw - fhaitwa ṅṅhw - ṅṅhwa</p> <p>Themba dza sijabiki nasala n - nkunga, nkhelebeni m - mmbudzeni, mma</p> <ul style="list-style-type: none"> U ḥwala mafungo kana pharagirafu nga mibvumo yo gudwaho na maḥwe maḥwalwa U guda u peleta maipfi a 10 nga vhege a bvaho kha ngudo dza foniki 	<p>Ndovhololo ya mibvumoyḍhe ya Tshivenda. U lavhelesa kha mibvumo yo itwaho kha Gireidi ya 1 & 2)</p> <ul style="list-style-type: none"> Musi vho no fhedza u ita ndovhololo ya u guda mibvumo, kha vha shumise maipfi e vha a guda u ṭalisa mathambanyi, mabulazwithi, dzithangi dza madzina. Mitshila ya madzina U ḍivha vhusaka ha mibvumo ya maḍere kha maḍere oṭhe a leḍere ṭithi i kha Luambo lwa Hayani na lwa Nyengedzedzo lwa u thoma na u kona u ḍivha phambano... themba dza madungo mavhili (sh-, -sh, th-,) mathomoni a maipfi U ḍivha pfalandoṭhe ya madungo mavhili dzi si fhasi ha10 (sa, oo, ee, aa, oi,) U shumisa themba mvanganyi(consonant blends) u fhaṭa na u ṭhukukanya (tsumbo, mvu-ḍi, mbi-ḍi) U ḍivha phambano vhukati ha mibvumo ya pfalandoṭhe pfufhi na ndapfu tsumbo ('moo', wee, duu, aa,) U ḍivha maipfi a miṭa (tsumbo 'puta', 'futa') U ḍivha na u shumisa mitshila (sa, shuma-shumela, kuvha -kuvhisa, kuvhulula, mela-melisa') U fhaṭa mibvumo vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i ḍivha. 	<p>FONIKI</p>

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA NYENGEDZEDZO LWA U THOMA GIREIDI YA 1-3 (FAL)	GIREIDI YA YA 1	GIREIDI YA YA 2	GIREIDI YA YA 3
<p>nyw - țanganywa nz - mulenzhe nzw - nzwalelo *pfh - pfhene *phr - phrofesa phw - maphwanya shw - mushwana *thy - thyethyeyea thw - tshithwathwa (mahada) tsw - tswinga, dzwatwatswa *tzh - tzhema mmbw - mmbwa mphw - mamphwe *mphy - khomphyutha *ndzw - ndzwațmela nkhw - nkhw nngw - nngwa ntsh - ntshavheni nthw - nthwa nřhw - nřhwa nnzh - nnzhi nnzw - nnzwa tshw - tshivhotshwa</p> <p>Musi vho no guda pfalandothe na themba kha hu itwe ndowendowe dza u vhumba maipfi nga u țanganya themba (mme) na pfalandothe (řwana), tsumbo dzh+a= dzha - dzhavhula, dzh+e=dzhe - dzhena, dzh+i=dzhi - dzhila, dzh+o=dzho-dzhoko, dzh+u=dzhu - dzhulu; dzw+a=dzwa - dzwala, dzw+e=dzwe - dzwerani, dzw+i=dzwi - dzwinga, dzw+o=dzwo - dzwothwa, dzw+u=dzwu - dzwuguda na n.z. Ngona iyi ya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha minwe mibvumo u itela uri vhagudi vha i rwele ngamani.</p>	<p>*U fhața maipfi 3, 4 na 5 hu tshi shumiswa thembamvanganyi, pfalandothe dza mațedere mavhili a no fana na a sa fani.</p> <ul style="list-style-type: none"> U sika mafhungo hu tshi shumiswa mibvumo yo gudwaho. Kha Themo 4, vhagudi vha tea u vha vha tshi vho kona u shumisa mibvumo u vhumba maipfi na mafhungo U guda u peleta maipfi a 10 nga vhege a tshi bva kha maipfi o dowealeho nga tshivhumbeo na ngudo dza foniki. U hwala mafhungo mapufhi a dikithesheni dzi itwaho nga mugudisi. Ngivho ya mibvumo Foniki U kona u topola vhusaka ha mibvumo ya țedere řithihi hu tshi thomiwa nga mibvumo ine ya fana kha Luambo lwa hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u thoma. U řalusa vhusaka ha mibvumo ya țedere řithihi kha mibvumo yo thambanaho na ya Luambo lwa Hayani . U fhața na u řhukukanya ipfi řo vhumbeaho nga mațedere maņa vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i țivha. (sa, p-a-l-a, p-ala, pala) U țivha mitshila ya maipfi o dowealeho(sa, -ana, -isa, -ela) U vhea nga zwigwada maipfi o dowealeho u ya nga mița yayo (sa, pala, tala, mala) U țivha themba dza madungo mavhili dzo dowealeho sa sh, kh na th mathomoni a maipfi. U țivha pfalandothe dzi si fhasi ha madungo 2 u ya kha 3 (tsumbo 'oo' sa kha moo, na mee, na duu) 	<p>Ndovhololo ya mibvumoyofhe ya Tshivenda. U lavhelesa kha mibvumo yo itwaho kha Gireidi ya 1 & 2)</p> <ul style="list-style-type: none"> Musi vho no fhedza u ita ndovhololo ya u guda mibvumo, kha vha shumise maipfi e vha a guda u řalusa mathambanyi, mabulazwithihi, dzithangi dza madzina. Mitshila ya madzina U țivha vhusaka ha mibvumo ya mațedere kha mațedere ofhe a țedere řithihi i kha Luambo lwa Hayani na lwa Nyengedzedzo lwa u thoma na u kona u țivha phambano... themba dza madungo mavhili (sh-, -sh, -th,-) mathomoni a maipfi U țivha pfalandothe ya madungo mavhili dzi si fhasi ha10 (sa, oo, ee, aa, oi,) U shumisa themba mvanganyi(consonant blends) u fhața na u řhukukanya (tsumbo, mvu-đi, mbi-đi) U țivha phambano vhukati ha mibvumo ya pfalandothe pfufhi na ndapfu tsumbo ('moo', wee, duu, aa,) U țivha maipfi a mița (tsumbo 'puta', 'futa') U țivha na u shumisa mitshila (sa, shuma-shumela, kuvha -kuvhisa, kuvhulula, mela-melisa') U fhața mibvumo vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i țivha. 	

FONIKI

<p>NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA NYENGEDZEDZO LWA U THOMA GIREIDI YA 1-3 (FAL)</p>	<p>GIREIDI YA YA 3</p>
<p>GIREIDI YA YA 2</p>	<p>GIREIDI YA YA 3</p>
<p>GIREIDI YA YA 1</p> <ul style="list-style-type: none"> • U bveledza ndivho ya mibvumo kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u thoma nga u tou ita zwidade na nyimbo (sa, 'Tshimange tshi nga ngomu kha muñadzi, dzina lawe ndi Phophi') • U ðivha mañwe maipfi a re na miungo i no fana • U ðivha mibvumo ya u rangela maipfi o ðowealeaho (sa, 'p' kha 'Phophi') • U khethekanya madungo a mafhungo u ya nga maipfi o ðimisisaho nga oñhe nga u vhandu zwanða kha ipfi linwe na linwe • U vhandu kha madungo a maipfi o ðowealeaho • U kona u fhambanya mubvumo wa u ranga kha mibvumo kha madungo • oñhe o salaho kha maipfi a sa kondiho.(sa, p –ala • U ðivha vhunzhi ('mu-vha') nga u tou pfa mibvumo 	<p>*U fhaña maipfi 3, 4 na 5 hu tshi shumiswa thembamvanyani, pñalandoñhe dza mañedere mavhili a no fana na a sa fani.</p> <ul style="list-style-type: none"> • U sika mafhungo hu tshi shumiswa mibvumo yo gudwaho. • Kha Themo 4, vhagudi vha tea u vha vha tshi vho kona u shumisa mibvumo u vhumba maipfi na mafhungo • U guda u peleta maipfi a 10 nga vhege a tshi bva kha maipfi o ðowealeho nga tshivhumbeo na ngudo dza foniki. • U hwala mafhungo mapufhi a dikithesheni dzi itwaho nga mugudisi. • Ngivho ya mibvumo • Foniki • U kona u topola vhusaka ha mibvumo ya ðedere jithini hu tshi thomiwa nga mibvumo ine ya fana kha Luambo lwa hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u thoma. • U ðalusa vhusaka ha mibvumo ya ðedere jithini kha mibvumo yo fhambanaho na ya Luambo lwa Hayani . • U fhaña na u ðhukukanya ipfi lo vhumbeaho nga mañedere maña vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i ðivha. (sa, p-a-l-a, p-ala, pala) • U ðivha mitshila ya maipfi o ðowealeaho(sa, -ana, -isa, -ela) • U vhea nga zwigwada maipfi o ðowealeho u ya nga miña yayo (sa, pala, tala, mala) • U ðivha themba dza madungo mavhili dzo ðowealeaho sa sh, kh na th mathomoni a maipfi. • U ðivha pñalandoñhe dzi si fhasi ha madungo 2 u ya kha 3 (tsumbo 'oo' sa kha moo, na mee, na duu)
<p>FONIKI</p>	<p>Ndovhololo ya mibvumoyoñhe ya Tshivenda. U lavhelesesa kha mibvumo yo itwaho kha Gireidi ya 1 & 2)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Musi vho no fhedza u ita ndovhololo ya u guda mibvumo, kha vha shumise maipfi e vha a guda u ðalusa mathambanyi, mabulazwithihi, dzithangi dza madzina. Mitshila ya madzina • U ðivha vhusaka ha mibvumo ya mañedere kha mañedere oñhe a ðedere jithini i kha Luambo lwa Hayani na lwa Nyengedzedzo lwa u thoma na u kona u ðivha phambano... • themba dza madungo mavhili (sh-, -sh, th-,) mathomoni a maipfi • U ðivha pñalandoñhe ya madungo mavhili dzi si fhasi ha10 (sa, oo, ee, aa, oi,) • U shumisa themba mvanganyi(consonant blends) u fhaña na u ðhukukanya (tsumbo, mvu-ðj, mbi-ðj) • U ðivha phambano vhuakati ha mibvumo ya pñalandoñhe pñufhi na ndapfu tsumbo ('moo', wee, duu, aa,) • U ðivha maipfi a miña (tsumbo 'puta', 'futa') • U ðivha na u shumisa mitshila (sa, shuma-shumela, kuvha –kuvhisa, kuvhulula, mela-melisa') • U fhaña mibvumo vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i ðivha.

NYANGAREZDO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA NYENGEDZEDZO LWA U THOMAGIREIDI 1-3 (FAL)	GIREIDI YA 3	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 1
U VHALA NA U TALELA	<p>Khandiso dza vhuponi</p> <ul style="list-style-type: none"> U vhalwa phositaro dzi sa konqi, thoho dza phositaro dzi wanalaho kha vhuupo. <p>U vhalwa na Vhagudi</p> <ul style="list-style-type: none"> U vhalwa fikishini na mañwalwa a si a fikishini vhe na mugudisi, vha shumisa nyolo u thusedza kha u fhaña qivhaipti. U fhuindula mbudziso dzi re khagala na mbudziso dza u tou humbulela dzi sa konqi dzine dza thusedza kha kupfeselele kwa tshibveledzwa U dovha u amba hafhu tshitoro kana u anetshela, a tshi topola mutevhe wa zwimo. U ita samari ya jinwalwa ji si ja fikishini (sa, muvhigo wa zwine zwa khou ambiwa) <p>U vhalwa ha u sumbiwa nqila</p> <ul style="list-style-type: none"> U vhalwa fhasi na u vhalwa ntha zwi tshi bva kha bugu yawe kha tshigwada tshine tsha sumbwa nqila nga mugudisi (ndi uri tshigwada tshothe tshi vhalwa tshitoro tshithini tsha u fana. U shumisa zwiitirathendzhi zwa u vhalwa zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani u itela u wana thalutshedzo ya tshibveledzwa na musi vha tshi vhalwa (foniki, ludungela lu re kha nyimele , u saukanya zwiwhumbeo na maipfi o ðowealeho nga zwiwhumbeo) U shumisa dzidiyagiram u na nyolo kha tshibveledzwa u thusedza kha u engedza u psesesa. U vhalwa ntha, nga luvhilo lu engedzedzeaho na nga u elela, hu tshi shumiswa mubulo wone u tsikeledza. U sumbedza u psesesa zwiiga zwa u vhalwa kha maambwaita, nga u fhambanya ipfi musi a tshi khou vhalwa U shumisa tshithirathendzhi tsha u dikhakhulula. U vhalwa nga vhavhili /U vhalwa nga ethe U vhalwa mafungo e vha ñwala vhone vhañe kana o ñwalwaho nga vhañwe U vhalwa ntha a tshi vhalwa muñwe ngae U vhalwa nga vhone vhañe bugu dzo leluwaho dza fikishini na dzi si dza fikishini, bugu dze dza vhalwa nga tshifhinga tsha u vhalwa ha u sumbiwa nqila, na bugu dza magazine dza vhana na khomiki. U shumisa bugu ya Thalusamaipfi ya vhana i re na zwiifanyiso (luambo luthini na nyambombili) u todisisa thalutshedzo ya ipfi line vha si ji qivhe 	<p>U vhalwa na Vhagudi</p> <ul style="list-style-type: none"> U vhalwa fikishini pfufhi kana jinwalwa ji si ja fikishini (Bugu Khulwane kana mañwalwa o hudzwaho) na mugudisi, vha shumisa zwiifanyiso u bveledza qivhaipti thoho u bvumba kana u humbulela na u fhuindula mbudziso pfufhi dza orala nga ha tshibveledzwa U fhaña mafungo mapufhi a pfallaho nga u shumisa zwiifanyiso (sa, nga u ita mutevhe wa zwiifanyiso kana u vhambedza kana u metsihsa mafungo kha zwiifanyiso) U jurmana tshibveledzwa tsho vhalwaho na tshen-zhemo yawe. U anetshela tshipiða tsha tshitoro kana u ita manweledzo a jinwalwa ji si ja fikishini hu na thuso u bva kha mugudisi (mafungo 2- 3) U vhalwa ha u sumbiwa nqila U vhalwa ntha vha tshi khou shumisa bugu dzavho kha tshigwada tshine tsha sumbwa nqila nga mugudisi (ndi uri tshigwada tshothe tshi vhalwa tshitoro tshithini tshi fanaho. U shumisa zwiitirathendzhi zwa u vhalwa zwo funzwaho kha Luambo lwa hayani u itela u ri zwi pfaleso na u qitola musi vha tshi vhalwa (foniki, ludungela lu re kha nyimele , u saukanya zwiwhumbeo na maipfi o ðowealeho nga zwiwhumbeo) U shumisa dzi diyagiram u na nyolo kha tshibveledzwa u thusedza kha u psesesa. U vhalwa vha tshi engedza luvhilo lwa u vhalwa na u sumbedza vhuqipi na vhuqinyanyuli. U sumbedza u psesesa zwiiga zwa u vhalwa musi a tshi khou vhalwa U isa phanða na u fhaña maipfi o ðowealeho kha tshihumbeo U vhalwa nga vhavhili/U vhalwa nga ethe U vhalwa zwe a ñwala na zwe vhañwe vha ñwala. U vhalwa nga vhone vhañe bugu dze dza vhalwa nga tshifhinga tsha u vhalwa nga zwiigwada hu na u sumbiwa nqila na u vhalwa bugu dza zwiifaredzi (khephusheni) dzo leluwaho na bugu dza zwiitoro na zwiifanyiso . U bva kha khuda ya bugu. U shumisa bugu ya Thalusamaipfi ya vhana i re na zwiifanyiso (luambo luthini na nyambombili) u todisisa thalutshedzo ya ipfi line vha si ji qivhe 	<p>Khandiso dza vhuponi</p> <ul style="list-style-type: none"> U thoma u vhalwa lebulu dzi sa konqiho kha Luambo lwa Nyengedzedzo (na Luambo lwa hayani)kha tshumiswa dzi fareaho kijasirumuni na kha vhuupo ho fanjavhuwaho (sa, nqila ya u dzhena, nqila ya u bva, u vula), <p>U bveledza u vhalwa</p> <ul style="list-style-type: none"> U rathiselela nqivho na zwikili zwe zwa wanala zwi tshi bva kha Luambo lwa Hayani zwi tshi ya kha u vhalwa Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u thoma, u fana na zwikili zwa kufareawe kwa bugu, zwiñwaha zwa ndeme zwa khandiso u pfukisa zwikili zwo gudwaho kha Luambo lwa Hayani zwiñwaha zwa ndeme zwa khandiso zwa u gandisa (sa, zwiñwaha zwa maipfi na majedere, ri vhalwa u bva kha tsha monde na u ya kha tshaula na u bva ntha u ya fhasi ha siatari) U qivha maipfi o ðowealeho nga tshivhumbeo a si gathi (sa, na, ene, uyu, tshone, rine, kona n.z) U vhalwa ha Vhagudi nga kijasi yothe na mugudisi U thetshesela tshitoro tsho leluwaho kana jinwalwa ji si ja fikishini ji tshi vhalwa nga mugudisi u bva kha jinwalwa lo hudzwaho sa Bugu Khulwane kana phositaro i re na zwiifanyiso. U amba nga nyolo dzi re kha bugu khulwane kana phositaro hu tshi shumiswa Luambo lwa Hayani he zwa tea U guda dziñwe qivhaipti dza orala dza Luambo lwa Nyengedzedzo dzi tshi bva kha zwiifanyiso. U fhuindula dziñwe mbudziso dzi sa konqi nga ha tshitoro Nga murahu ha u vhalwa lunzhi u a dzhenelelela zwo fanela. Nga u vha na tshenzhemo ya mañwalwa, u thoma u fhaña qivhaipti ya maipfi o ðowealeho nga tshivhumbeo maipfi o no shumeselele (sa, na, ene, uyu, tshone, rine, kona n.z) U tamba jitambwa ja tshitoro. U ola zwiifanyiso zwine zwa sumbedza mihumbulo mihulwane ya jinwalwa ji si ja fikishini

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA NYENGEDZEDZO LWA U THOMA GIREIDI R-3 (FAL)		
GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
<p>U shumisa zwikili zwa muጁwalo wo no funzwawo kha luambo lwa hayani</p> <ul style="list-style-type: none"> U ola na u jebuja zwifanyiso hu na thuso ya mudeddzi. U vhala hafhu zwo no ጁwaliwaho. U ጁwala mutevhe u sa konጁi (sa, u ita mutevhe wa zwa u renga mavhengeleni) 	<p>U shumisa zwikili zwa muጁwalo zwo funzwawo kha Luambo lwa Hayani</p> <ul style="list-style-type: none"> U ጁwala mutevhe wa zwithu u re na ጁhoho. U nanga na u kopolola khephusheni nga ጁጁlia yone yone i jalutshedzaho nga ha tshifanyiso. Hu na thuso, u ጁwala khephusheni kha tshifanyiso, (sa golo i tswuku ndi khulu) U vhala zwa a ጁwala. U fhedzisa mafhungo nga u dzhenisa maipfi he ha sala zwikhala . U ጁwala mafhungo hu tshi shumiswa fureme [muhangarambo] (tsumbo, ndi funa _____. A thi funi _____.) U ጁwala mafhungo nga u shumisa maipfi a re na mibvumo ya foniki na maipfi o ጁwoleleaho nga zwivhumbeo zwo no funzwawo U ጁwala maipfi o ጁwoleleaho na mafhungo u bva kha dikithesheni U vhekanya mafhungo o vilinganyiwaho nga ngona hu tshi itelwa u dzudzanya phara a kona u i k opolola. U ጁwala phara ya mafhungo 3 hu tshi tevhedzelwa ጁhoho yo ጁwoleleaho. U ጁwala zwibveledzwa zwi pfufhi, zwi sa konጁi, zwo no funzwawo kha Luambo lwa hayani (sa, mulaedza wa u tamela muthu phodzo). U shumisa zwikili zwo funzwawo kha Luambo lwa hayani, u dzudzanya mafhungo kha fomo ya girafiki i leluwaho (tsumbo, tshati kana mutalo wa tshifhinga Hu na u thusiwa, vhagudi vha thoma u shumisa marwe a madzina na masala (sa, nጁe, inwi (ene) tshone, etc.) zwavhuጁi musi vha tshi ጁwala. Hu na u thusiwa vhagudi vha thoma u shumisa makhathi a 'ndi' 'ndo' 'ጁo' na makhathi a u bvela phanጁa zwavhuጁi . Hu na u thusiwa vhagudi vha vhumba vhuጁnzi kha maipfi o ጁwoleleaho Hu na u thusiwa, vhagudi vha a kona u peleጁa maipfi o ጁwoleleaho zwavhuጁi. U shumisa bugu ya ጁhalusamaipfi ya vhana he zwa tea U shumisa zwiga zwa u vhala zwo no funzwawo kha Luambo lwa Hayani (maጁጁere danzi na zwiga zwa u vhala) U ጁifhatela tshisiku tsha maipfi (bugu ya ጁhalusamaipfi ya vhuጁe) 	<p>U shumisa zwikili zwa muጁwalo zwo funzwawo kha Luambo lwa Hayani.</p> <ul style="list-style-type: none"> U ጁwala mutevhe u konጁaho u re na ጁhoho (tsumbo, zwikhokhonono :vhusunzi, notshi, zwisusu) U ጁwala mafhungo u bva kha dikithesheni U ጁwala tshibveledzwa tshi sa konጁi (tsumbo, garaጁa ya mabebo) Hu na thuso, u ጁwala nganetshelo ya vhuጁe nga ha tshenzhemo yawe a tshi shumisa muhanga (tsumbo, 'mulovha ...ndo...., nda...., nga murahu ha afho ....., pheleledzoni...) Hu na thuso, u ጁwala mutevhe wa ndaela dzi sa konጁi (tsumbo, resiphi) Vho ጁangana na mugudisi, u ጁwala tshitori tshi sa konጁi a kopolola (U ጁwala na vhagudi) U dzudzanya mafhungo kha tshati, kha thebulu, kana kha baagirafu U ጁwala mafhungo nga ጁhoho yo ጁwoleleaho (mafhuጁo a si nga fhasi ha 6-8 , pharagirafu nthihi kana mbili) U shumisa maitele a u ጁwala (u vetaveta, u ጁwala, u dzudzanya na u ganጁisa) U shumisa zwiga zwa u vhala zwo no funzwawo kha Luambo lwa Hayani (tshitoma, khoma, tshivhudzisi, tshigarukela na zwivvevhe) na aphositirofi kha u fhungudza (sa, ndi nga ni. Ndi nga 'fhi') U peleጁa maipfi o ጁwoleleaho nga ngona na u lingedza maipfi a so ngo ጁwoleleaho u shumisa ጁጁivho ya foniki U shumisa makhathi a 'ndi' 'ndo' 'ጁo' nga u tou a shumisa zwone zwone zwo engedzeaho. U shumisa thangela dzina, madzina, maiti, na masala zwonezwone zwo engedzeaho. U ጁifhatela tshisiku tsha maipfi na bugu ya ጁhalusamaipfi ya vhuጁe U shumisa ጁhalusamaipfi ya vhana (luambo luthihi na nyambombili)

U ጁWALA

NYANGAREDO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA NYENGEDZEDZO LWA U THOMA GIREIDIYA 1/R-3 (FAL)	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
TSHIVHUMBEO TSHA LUAMBO NA KUSHUMISILE (MAFHUNGON/NYMELE)	<ul style="list-style-type: none"> • U thoma u bveledza u pfesesa na u kona u shumisa zwivhumbeo zwa luambo kha nyimele ya luambo lu pfadzaho • U pfesesa dzinwe ndaela (tsumbo, ni songo gidima) • U pfesesa na u thoma u shumisa mañwe a (sa, ndi funa tshikolo.) na ikhathi la 'ndi' ji no khou bvelela (sa, u khou vhalo.) • U pfesesa zwivhumbeo zwa mbudziso (tsumbo 'mini...?' 'ny...?' 'zwi ngana/ndi vhu ngafhani/vhu ngafhani...?') • U pfesesa na u thoma u shumisa masala a vhuñe (sa, nñe, ene, riñe, vho inwi) • U pfesesa na u thoma u shumisa jiti la jimudi 'ndi nga kona na (sa ndi nga kona u fhuñha. • U pfesesa na u thoma u shumisa mathungo e kha tshivhumbeo tsha khandzwa (sa, ha khou vhalo, ha koni u fhuñha) • U vhona a ðivha na u thoma u shumisa zwivhumbeo zwa vhuñzhi zwa madzina (sa, bugu-bugu) • U pfesesa na u thoma u shumisa masala a vhuñe (sa, tshanga, tshawe) • U pfesesa na u thoma u shumisa thangelamadzina dzi si gathi (sa, nñha, ngomu) • U pfesesa na u thoma u shumisa mañluli a si manzhi (tsumbo, wo takala, wo dinalea) na mañadzisi (sa nga u ongolowa, nga u ðavhanya) • U pfesesa maipfi a 700-1,000 e kha nyimele mathedziseloni a Gireidi ya 1 	<ul style="list-style-type: none"> • U thoma u bveledza u pfesesa na u kona u shumisa zwivhumbeo zwa luambo zwi kha nyimele ya luambo lu pfalaho lwa u amba na u ñwala • U thoma u kona u shumisa zwiñwe zwa zwivhumbeo zwa girama zwe a funzwa kha Gireidi ya 1 mathungo a sa kondho a tshi shumisa ikhathi la 'ndi' na ikhathi la ndi ji no khou bvelela (mamudi a jiti 'ndi kona, 'ndi nga kona, khandzwa na zwivhumbeo zwa vhuñzhi, masala, thangela dzina, mañluli na mañadzisi) • U pfesesa na u thoma u shumisa makhathi a 'ndo' (sa, ndo ðamba khofheni.) • U pfesesa na u thoma u shumisa zwiñanganyi zwa tshifhinga (sa, tsha u thoma, tshavhuvhili, tshirñwe, zwino) • U pfesesa na u thoma u shumisa zwivhumbeo zwa mbudziso (sa, 'ndi lini he na ...?) • U pfesesa na u thoma u shumisa mañwe a masala (tsumbo, nñe, ene) • U pfesesa na u thoma u shumisa mañluli na mañadzisi nga hu hullu • U pfesesa na u thoma u shumisa matikedzi' (sa, u ðolou takala.) • U pfesesa maipfi a 1,000-2,000 e kha nyimele mathedziseloni a Gireidi ya 2 	<ul style="list-style-type: none"> • U fhañta na u alusa kupfeselele kwa u kona u shumisa zwivhumbeo zwa luambo zwi kha nyimele ya luambo lu pfalaho lwa u amba na u ñwala • U pfesesa na u shumisa ikhathi la 'ndi', ikhathi la 'ndi' ji no khou ya phanña, ikhathi la 'ndo' ikhathi la 'ño' • U pfesesa na u shumisa zwi vholeaho sa, bugu na madzina a sa vholeaho (sa, vhuñhopfu, mañi) • U pfesesa na u shumisa masumbavhuñe (sa, khofheni ha Thandi) • U pfesesa na u shumisa masala a vhuñe (sa, khofheni hanga) • U pfesesa na u shumisa mañluli a mbambedzo (sa, shuma, shumesa, shumesea, shumesea) • U pfesesa na u shumisa masala masumbi (hetshi, hetsho, hezwo, havho, hezwi) • U pfesesa na u shumisa mbudziso dza zwivhumbeo zwa fhambanaho (ndi tshifhio...? 'ndi ngani...?') • U pfesesa maipfi a 1,500-2,500 ane a ðo vha e kha nyimele mathedziseloni a Gireidi ya 3

KHETHEKANYO YA 3: PULANE DZA MAGUDISWA NA U FUNZA U ITELWA ZWIKILI ZWA LUAMBO

GIREIDI YA 1: TSHIVENḌA LUAMBO LWA NYENGEDZEDZO LWA U THOMA ṬHODEA DZA THEMO INWE NA INWE	
THEMO YA 1	
U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)	TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA Awara nthihi na miniti ya 30 nga vhege
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI	
Vhege 1-5	
Vhagudisi vha tea u nanga thero mbili dzine dza ḍo vha thusa u ḍivhadza na u vusuludza ḍivhaipfi, na u katela nyito dzi tevhelaho.	
Dzhielani nzhele uri mihumbulo mihulwane yo ṅekedzwaho/ṭhoho ndi tsivhudzo dzi sa konḍi. Vhagudisi vha tea u nanga thero dzavho dzo teaho dzo ḍisendekaho kha zwi re mafhungoni na zwishumiswa zwi re hone. Vha tea u ita uri vha vhe na Bugu Khulwane/phosiṭara, raimi, nyimbo, mitambo na tshumiswa dza vhukuma kha thero dze dza nangiwa.	
Vha tea u lingedza u fhedza nyito dzoṭhe, lune lwa fhira luthihi arali zwi tshi konadzea. Vha tea u linga vhagudi vhavho vha tshi khou shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḷa dza Vhege 1-5.	
Vhege 6-10	
Vhagudisi vha tea u nanga thero ntswa mbili dzine dza ḍo vha tendela u fhaṭa kha zwe vha ita kha vhege ṭhanu dza u thoma. Thero dzi tea u tendela mugudisi u ḍivhadza ḍivhaipfi ntswa na u khwaṭhisedza ḍivhaipfi yo no funzwaho. Zwi tea u tendela mugudisi u dzulela u vusuludza zwivhumbeo zwa luambo zwa mutheo zwi sa konḍi musi hu tshi itwa nyambedzano na vhagudi nga Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma.	
Vhagudisi vha tea u lingedza u khunyeledza nyito dzoṭhe, lune lwa fhira luthihi arali zwi tshi konadzea. Vha tea u linga vhagudi vhavho vha tshi khou shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḷa dzo dzudzanyelwaho Vhege 6 -10. Mugudisi u tea u ita mushumo wa u linga wa fomaḷa mafheloni a themo.	
Nyito dza ḍuvha ḷinwe na ḷinwe (Awara nthihi nga vhege)	
Nyito nthihi kana nanzhi kha dzi tevhelaho ḍuvha ḷinwe na ḷinwe:	
<ul style="list-style-type: none"> • U thoma u beveledza ḍivhaipfi ya orala (U thetshelesa na u amba) u tshi shumisa thero kana ṭhoho sa 'Zwiambaro zwanga' • U fhindula nga u lumelisa ndumeliso dzi sa konḍi na nyonesano, u shumisa mafurase, tsumbo, 'Ndi matsheloni.' 'Hu ita hani?' 'Ndi hone'. • U ita khumbelo dzi sa konḍi, tsumbo, 'Ndi khou humbela u ya bungani?' • U sumba zwithu zwi re ngomu kiḷasini kana kha zwifanyiso hu u fhindula ndaela dza mugudisi, tsumbo, 'Ntsumbedzeni musidzana o ambaraho rokho tswuku.' • U bula madzina a zwithu zwi re ngomu kiḷasini kana kha zwifanyiso hu ndingedzo dza u fhindula mbudziso dza mugudisi, tsumbo, 'Tshiḷa ndi mini? Ndi muṅadzi.' • U tevhedza ndaela dzi sa konḍi dzine dza vha dzi khou tou ambiwa, tsumbo, 'Bvulani dzhesi yaṅu.' • U fhindula mbudziso dzi sa konḍi, tsumbo, 'Dzhesi yaṅu i na muvhala munzani? Mutswuku.' • U pfesesa na u thoma u shumisa zwiṅwe zwivhumbeo zwa luambo zwi sa konḍi mafhungoni, tsumbo, zwivhumbeo zwa vhunzhi zwa madzina sa 'swogisi ḷithihi, maswogisi mavhili' • Uimba nyimbo dzi sa konḍi vha tshi thusiwa na u edzisela, tsumbo, 'Heyi ndi ṅḷila ine nda ṭamba ngayo zwanda, nda ṭamba ngayo zwanda.' • U shela mulenzhe kha zwidade na nyimbo, u tamba mitambo, tsumbo, 'tshidade kana luimbo luṅwe na luṅwe lwo teaho'. • U tamba mitambo ya luambo, tsumbo, U ṭoda muṅadzi - Mugudisi u dzumba muṅadzi kiḷasini a kona u vhudzisa mbudziso dzi re na nyito nanzhi. Muṅadzi u ngafhi? U fhasi ha desike? U khabodoni? n.z 	

Nyito dza u tou fombe kha u thetshelesa na u amba (miniti ya 15 x 2 nga vhege)

U thetshelesa zwiṭori zwo anetshelwaho na zwo vhaliwaho

Mugudisi u vhala kana u anetshela tshiṭori luvhili nga vhege. Zwiṭori zwine zwa anetshelwa zwi a kona u tambea nga u shumisa ngafhadzo dza muvhili u itela u tikedza zwine zwa khou ambiwa. Zwiṭori zwine zwa vhaliwa zwi tea u bva kha Bugu Khulwane kana phosiṭara i re na zwifanyiso hune vhagudi vhoṭhe vha kona u vhona zwifanyiso

U thetshelesa nganeapfufhi kana maṛwalwa a si a fikishini o anetshelwaho kana u vhaliwa u bva kha Bugu Khulwane kana phosiṭara i re na zwifanyiso, tsumbo, Mukalaha na muṅadzi wawe u khou ḍiphina nga u shela mulenzhe kha u imba khorasi nga tshifhinga tsho teaho.

- U pfesesa na u fhindula mbudziso dzi sa konḍi, tsumbo, 'Muṅadzi ndi munzani?' na u kona u tevhela ndaela, tsumbo, 'Ntsumbedzeni muṅadzi wa mukalaha.'
- U amba zwiṛwe zwa zwithu zwi no wanala kha tshifanyiso hu u fhindula mbudziso dzi bvaho kha mugudisi, tsumbo, 'Uyu ndi nnyi?' 'Ndi mukalaha'.
- U bvedza khontseputi, zwivhumbeo zwa luambo na ḍivhaipfi
- Nga u dzhenelelakha nyito dzi re afha nṭha:
- U isa phanda na u fhaṭa ḍivhaipfi ya orala, u angaredza ḍivhaipfi ya khontseputi, tsumbo, muvhala - lutombo, mutswuku, mudala
- U thoma u bvedza u pfesesa u kona u shumisa zwivhumbeo zwa luambo zwi sa konḍi kha nyimele ya luambo i pfadzaho, tsumbo, ndaela sa 'Bvulani dzhesi'; tshifhinga tsha zwino sa 'Ndi khou ambara dzhesi'; ḷisala ḷa vhuṅe sa 'dzhesi yanga'; zwivhumbeo zwa vhunzhi zwa madzina sa 'swogisi/maswogisi'

U LINGA

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḷa:

U thetshelesa na U amba: (orala na/kana ndowendowe)

Vhege 1-5

- U tevhedza ndaela dzi sa konḍi dzine dza vha dzi tshi khou tou ambiwa
- U sumba zwithu zwi re ngomu kiḷasini kana kha zwifanyiso hu u fhindula ndaela dza mugudisi

Vhege 6-10

- U bula madzina a zwithu zwi re ngomu kiḷasini kana kha zwifanyiso
- U fhindula mbudziso dzi sa konḍi

Nyito ya u Linga ya Fomaḷa ya 1:

U thetshelesa na u amba (orala na/kana ndowendowe)

- U fhindula mbudziso dzi sa konḍi
- U sumbedza u pfesesa dziṛwe ḍivhaipfi dza mutheo dza orala nga u sumba zwithu kiḷasini kana kha tshifanyiso hu u fhindula ndaela u bva kha mugudisi, tsumbo, 'Ntsumbedzeni dzhesi ya muvhala mutswuku/wa ṭaḍa/wa lutombo/mudala, maswogisi, hemmbe' n.z

THEMO YA 1	
U VHALA NA FONIKI	TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA Tshifhinga tsha fhasisa: miniti ya 30 Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi na miniti ya 15 nga vhege
<p>MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI</p> <p><i>NḂivho ya Mibvumo na Miungo (miniti ya 1 -5 nga nyito)</i></p> <p><i>Nyito idzi dzi tea u vha pfufhi khathihi na u dzheniswa kha U thetshelesa na u amba kana nyito dza u Vhala na vhagudi.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • U guda mubulo wa maḂedere a aḂifabethe dzoḂhe dza TshivenḂa, tsumbo a-a, b-bu, d-di, e-e, f-fu, g-gi, h-ha, i-i, j-dzhi, k-ka, l-li, m-mu, n-ni, o-o, p-pu, r-ri, s-si, t-ti, u-u, v-vu, w-wu, x-xi, y-yi, z-zi (mubulo wa maḂedere a Ḃifabethe u rangele u vhala tshifhinga tshoḂhe u swikela vhagudi vha tshi vho kona u a Ḃivha na u a vhala) <p>PfalandoḂhe</p> <p>a, e, i, o, u</p> <p>Themba</p> <p>Dza Ḃedere Ḃithihi</p> <p>b - bibi, bisi</p> <p>d - dada</p> <p>f - fula, funga</p> <p>g - gugu, guru</p> <p>h - hayani</p> <p>k - kumba</p> <p>l - lima, lala</p> <p>Musi vho no guda pfalandoḂhe na themba kha hu itwe ndowendowe dza u vhumba maipfi nga u Ḃanganya themba (mme) na pfalandoḂhe (Ḃwana), tsumbo b+a=ba - baba, b+e=be - beba, b+i=bi - bibi, b+o=bo-bobo, b+u=bu - buba; l+a=la - lala, l+e=le - lela, l+i=li - lila, l+o=lo - lola, l+u=lu - lula na n.z. Ngona iyi ya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha miḂwe mibvumo u itela uri vhagudi vha i rwele ngomani.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ite vha tshi dzhenisa na mibvumo ya maipfi o Ḃoweleaho a luambo lwa Ḃuvha Ḃinwe na Ḃinwe, zwo katela na madzina a re kha thege dza mikuloni ya vhana, tsumbo bv- bva, bvula; fh-fha; gw- gwa; hw-hwala; kh- khonani; mm- mme; dz- dzula; sw-swika, swiela; nd-ndivhuho; ny-nyala; nz- nzie; ph- phuphu; rw- rwa; sh-shuma, th-thutha; ts- tsa; vh- vhona • U khethekanya maipfi a fhungo o Ḃiimisaho nga oḂhe nga u vhanda zwanḂa kha ipfi Ḃinwe na Ḃinwe, tsumbo, mafhungo a no bva kha tshitori • Nga thuso ya mugudisi, u Ḃalusa maḂwe maipfi a re na miungo i no fana kha zwiḂori, nyimbo, zwidade na zwiwendo. • U thoma u Ḃalusa mibvumo ya u rangela yo fhambanaho nga maipfi, tsumbo, 'h' kha hatsi, 'b' kha bege. <p><i>U bveledza u Ḃwala na u vhala (miniti ya 5 - 10 luthihi kana luvhili nga themo)</i></p> <p><i>Mugudisi u Ḃa na zwo dzudzanywaho, phosiḂara, n.z. KḂilasini u itela uri hu vhe na khandiso ya heneḂho u itela u Ḃana. Musi a tshi fara lwendo lwa tshikolo, u sumbedza vhagudi khandiso dza vhupo.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • U Ḃivha maḂwe maipfi o Ḃoweleaho kha vhupo hashu ha Ḃuvha Ḃinwe na Ḃinwe (Tsumbo: nḂila ya u dzhena/u bva, vulea) • U isa phanḂa na u bveledzisa u Ḃwala na u vhala, tsumbo, khontseputi dza u ganḂisa nga kha Nyito dza U vhala na Vhagudi 	

U vhalana na Vhagudi (tshifhinga tsha fhasisa: miniti ya 30 na Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi na miniti ya 15 nga vhege)

Arali mugudisi a shumisa Tshifhinga tsha nthesa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, a divhadza Bugu Khulwane ntswa (kana phositora kana tshinwe tshivhumbeo tsha manwalwa o engedzedzwaho) vhege inwe na inwe na u ita mushumo divha linwe na linwe. Arali a shumisa tshifhinga tsha fhasisa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, u shumisa mafhungo aneo mathihi lwa vhege dzi no fhira 2 kana 3 na u ita mushumo luthihi kana luvhili nga vhege. Mugudisi u vhaleta kiasi mafhungo, vha tshi sumba maipfi na u amba nga ha zwifanyiso na mudzedze wa mafhungo. U a i vhalulula vhukati ha vhege, a tshuwedza vhagudi uri vha dzhenelele, mafhungo a shumiswa u divhadza divhaipfi ntswa.

- U thetshela tshitori kana linwalwa li si la fikishini vha tshi tevhela mugudisi na u lavhelesa kha zwifanyiso
- U amba nga ha zwifanyiso u tshi shumisa luambo lwa hayani he zwa tea
- U kona u talusa zwithu kha zwifanyiso, tsumbo, 'Ntsumbedzeni mukalaha.' 'Sumbani vothi.'
- U fhindula dziinwe dza mbudziso dzi sa konqi hu na thusedzi dza zwifanyiso, tsumbo, 'Muñadzi u ngafhi?'
- U guda dziinwe divhaipfi dza orala, tsumbo, muñadzi, kale, mukalaha, mmbwa, muya, nz.
- Nga murahu ha u vhalana lunzhi, vha vhalana mazha hune zwa konadzea, tsumbo, 'Mee, mee, mee lubudzi lwa vha lwo ya!'
- U tamba tshitori vha tshi shumisa mufhindulano
- U ola tshifanyiso vha tshi sumbedza mihumbulo mihulwane ya tshitori

U LINGA

Tshivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaļa:

Ndivho ya Mibvumo na Miungo: (orala na/kana ndowendowe)

- U thoma u talusa mibvumo ya u rangela yo fhambanaho nga maipfi
- U talusa manwe maipfi a re na miungo i no fana kha zwitori, nyimbo na zwidade na zwiendo

U vhalana: (orala na/kana ndowendowe)

- U talusa vhanwe vhatu, zwipuka na zwithu zwi re kha nyolo kha Bugu Khulwane (kana tshinwe tshivhumbeo tsha nyolo yo engedzedzwaho)
- U fhindula dziinwe mbudziso dzi sa konqi nga ha tshitori kana linwalwa li si la fikishini
- U ola tshifanyiso vha tshi sumbedza mihumbulo mihulwane ya tshitori kana linwalwa li si la fikishini

Nyito ya u Linga ya Fomaļa ya 1:

U vhalana (orala na/kana ndowendowe)

- U fhindula dziinwe mbudziso dzi sa konqi nga ha tshitori kana linwalwa li si la fikishini
- U sumbedza u pfesesa divhaipfi ya tshitori nga u sumba zwithu zwi re kha zwifanyiso hu u fhindula ndaela u bva kha mugudisi, tsumbo, Ntsumbedzeni mukalaha, muñadzi wa mukalaha/thonga/dzhasi, n.z

THEMO YA 1	
U ṀWALA	TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA Tshifhinga tsha fhasisa: a tshi ho Tshifhinga tsha nḥhesa: Miniti ya 15 nga vhege
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI <i>U Ṁwala na vhagudi (Tshifhinga tsha nḥhesa - luthihi nga vhege)</i> <i>U Ṁwala ha u thoma nga Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma zwi tea u tikedzwa nga mugudisi</i> <ul style="list-style-type: none"> • Hu na thuso ya mugudisi u Ṁwala khepisheni ya nyolo yawe na u dovha u vhala zwe a Ṁwala 	
U LINGA Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḓa: U Ṁwala: (u Ṁwala) <ul style="list-style-type: none"> • U kopa khepisheni ya tshifanyiso tshe a ola na u dovha u vhala zwe a Ṁwala 	

THEMO YA 2

U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Awara nthihi na miniti ya 30 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Vhege 1-5

Vhagudisi vha nanga thero mbili dzine dza do vha tendela u divhadza na u vusuludza divhaipfi, na u katela nyito dzi tevhelaho. Dzhielani nzhele uri mihumbulo mihulwane yo nekedzwaho/thoho ndi tsivhudzo dzi sa konqi. Vhagudisi vha tea u nanga thero dzavho dzo teaho dzo qisendekaho kha zwi re mafhungoni na zwishumiswa zwi re hone. Vha tea u ita uri vha vhe na Bugu Khulwane/phositora, zwidade, nyimbo, mitambo na tshumiswa dza vhukuma kha thero dze dza nangiwa.

Vhagudisi vha tea u lingedza u khunyeledza nyito dzothe, lune lwa fhira luthihi arali zwi tshi konadzea. Vha tea u linga vhagudi vha tshi shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomala dzo dzudzanyelwaho Vhege 1-5.

Vhege 6-10

Vhagudisi vha nanga thero ntswa mbili dzine dza do vha tendela u fhaqa kha zwe vha ita kha vhege thanu dza u thoma. Thero dzi tea u vha tendela u divhadza divhaipfi ntswa na u khwathisedza yo no funzwaho. Thero dzi tea u tendela mugudisi u dzulela u vusuludza zwivhumbeo zwa luambo zwa mutheo zwi sa konqi musi hu tshi itwa nyambedzano na vhagudi nga Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma.

Vhagudisi vha tea u ita uri dzi angaredze mishumo yothe, lune lwa fhira luthihi arali zwi tshi konadzea. Vha tea u linga vhagudi vha tshi shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomala dzo dzudzanyelwaho Vhege 6-10. Mugudisi u tea u ita mishumo wa u linga wa fomala mafheloni a themo.

Nyito dza divha liñwe na liñwe (Awara nthihi nga vhege)

Nyito nthihi kana nnzhi kha dzi tevhelaho divha liñwe na liñwe zwi tshi bva kha tshifhinga tshine tsha vha hone:

- U thoma u bevedza divhaipfi ya orala (U thetshelesa na u amba) u tshi shumisa thero kana thoho sa 'Zwiñwa'
- U fhindula nga u lumelisa hu sa konqi na nyonesano, u shumisa mafurase, tsumbo, Ndi matsheloni. Hu ita hani? Ndo vuwa.
- U ita khumbelo dzi sa konqi, tsumbo, Ndi khou humbela apula?
- U sumba zwithu zwi re ngomu kijasini kana kha zwifanyiso hu u fhindula ndaela dza mugudisi, tsumbo, 'Ntsumbedzeni apula/muomva/swiri.' n.z.
- U bula madzina a zwithu zwi re ngomu kijasini kana kha zwifanyiso hu u fhindula mbudziso dza mugudisi, tsumbo, 'Ndi mini izwo? Ndi apula.'
- U tevhedza ndaela dzi sa konqi dzine dza vha dzi khou tou ambiwa, tsumbo, 'Dzhiani apula. Li vheeni kha tafula.'
- U fhindula mbudziso dzi sa konqi, tsumbo, 'Hu na maswiri mangana?' 'Mavhili.'
- U pfesesa na u thoma u shumisa zwiñwe zwivhumbeo zwa luambo zwi sa konqi mafhungoni, tsumbo, tshifhinga tsha zwino, tshikhathi tsha zwino sa 'Ndi funa maapula. Ndi ja apula' 'A thi funi miomva.'
- Uimba nyimbo dzi sa konqi a tshi ita na u edzisela, tsumbo, Ndi funa u ja, u ja, u ja, u ja. Ndi funa u ja maapula na miomva.
- U shela mulenzhe kha zwidade na nyimbo, a tshi edzisela nyito, tsumbo, Jeli kha phuleithi.
- U tamba mitambo ya luambo, tsumbo, Mutambo wa u humbulela - muthu muthihi u doba garaqa ya tshifanyiso, vhañwe vha tea u humbulela uri ndi zwiñwa zwifhio zwi re kha garaqa ya tshifanyiso

Nyito dza u tou fombe kha u thetshesela na u amba (miniti ya 15 x 2 nga vhege)

U thetshesela zwiḡori zwo anetshelwaho na zwo vhaliwaho

Mugudisi u vhala kana u anetshela tshiḡori luvhili nga vhege. Zwiḡori zwine zwa anetshelwa zwi a kona u tambea nga u shumisa ngafhadzo dza muvhili u itela u tikedza zwine zwa khou ambiwa. Zwiḡori zwine zwa vhaliwa zwi tea u bva kha Bugu Khulwane kana phosiḡara i re na zwifanyiso hune vhagudi vhoḡhe vha kona u vhona zwifanyiso

U ḡiphina nga u thetshesela nganeapufhi kana maḡwalwa a si a fikishini o anetshelwaho kana u vhaliwa u bva kha Bugu Khulwane kana phosiḡara i re na zwifanyiso na u shela milenzhe nga tshifhinga tsho teaho, tsumbo, The Hungry Caterpillar nga Eric Carle,

- U pfesesa na u fhindula mbudziso dzi sa konḡi na ndaela, tsumbo, 'Ntsumbedzeni ḡdirivhe. Hu na ḡdirivhe nngana?'
- U amba zwiḡwe zwa zwithu zwi re kha tshifanyiso hu u fhindula mbudziso dzi bvaho kha mugudisi, tsumbo, 'Ndi mini izwi?' 'Ndi ḡdirivhe.'
- U bvedeza khontseputi, zwivhumbeo zwa luambo na ḡivhaipfi
- Nga u dzhenelela kha mishumo i re afho nḡha:
- U isa phanda na u fhaḡa ḡivhaipfi ya orala, u angaredza ḡivhaipfi ya khontseputi, tsumbo, u tevhekanya - maḡuvha a vhege
- U thoma u bvedeza u pfesesa na u kona u shumisa zwivhumbeo zwa luambo zwi sa konḡi zwi kha nyimele ya luambo lu pfadzaho, tsumbo, tshifhinga tsha zwino - 'Ndi funa maapula'; khanedza - 'A thi funi miomva'

U LINGA

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḡa:

U thetshesela na u amba: (orala na/kana ḡdowendowe)

Vhege 1-5

- U amba nga ha zwiḡwe zwishumiswa zwi re na vhushaka na thero kha tshifanyiso kana kiḡasini
- U fhindula mbudziso dzi sa konḡi

Vhege 6-10

- U fhindula mbudziso dzi sa konḡi
- U kona u bvisela khagala vhuḡipfi nga ḡdila dzo leluwaho nga u shumisa mafurase mapufhi, tsumbo, 'Ndi funa maapula. A thi funi mapiere.'

Nyito ya u Linga ya Fomaḡa ya 2:

U thetshesela na U amba (orala na/kana ḡdowendowe)

- U fhindula mbudziso dzi sa konḡi
- U kona u bvisela khagala vhuḡipfi nga ḡdila dzo leluwaho nga u shumisa mafurase mapufhi, tsumbo, 'Ndi funa mapiere. A thi funi mapiere.'
- U sumbedza u pfesesa dziḡwe ḡivhaipfi dza orala dza mutheo nga u sumba zwithu kiḡasini/kha tshifanyiso kana nyolo hu u fhindula ndaela dzi bvaho kha mugudisi, tsumbo, 'Ntsumbedzeni apula/piere/swiri, n.z.' 'Olani maswiri mararu/Miomva miḡanu n.z.'

THEMO YA 2

U VHALA NA FONIKI

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Tshifhinga tsha fhasisa: Miniti ya 30 nga vhege

Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi na miniti ya 15 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Nḡivho ya Mibvumo na Miungo (miniti ya 1 -5 nga nyito)***Nyito idzi dzi tea u vha pfufhi khathihi na u dzheniswa kha U thetshesela na u amba kana nyito dza u Vhala na Vhagudi***

U guda mubulo wa maḡedere a aḡifabethe dzoḡhe dza Tshivenḡa, tsumbo a-a, b-bu, d-di, e-e, f-fu, g-gi, h-ha, i-i, j-dzhi, k-ka, l-li, m-mu, n-ni, o-o, p-pu, r-ri, s-si, t-ti, u-u, v-vu, w-wu, x-xi, y-yi, z-zi (mubulo wa maḡedere a ḡifabethe u rangele u vhala tshifhinga tshoḡhe u swikela vhagudi vha tshi vho kona u a ḡivha na u a vhala)

Themba**Dza ḡedere ḡithihi**

m - mama

n - u na (ha mvula), nona

p - pala, puḡedza

r - raha

s- sea, sola, sala

t - takala

v - vaya, vangula

w - u wa

x - xaxara

z - zozo, zizamela

Dzi no swaiwa (diacritics)

ḡ - ḡaḡa, ḡaka

ḡ - ḡala

ḡ - u ḡa

ḡ - ḡala

ḡ - ḡona

- U khethekanya madungo a mafhungo u ya nga maipfi o ḡiimisaho nga oḡhe nga u vhanda zwanḡa kha ipfi ḡiḡwe na ḡiḡwe, tsumbo, mafhungo a no bva kha tshiḡori
- U vhanda kha madungo a maipfi o ḡowealeho, tsumbo, ba-na-na
- Nga thuso ya mugudisi, u ḡalusa maḡwe maipfi a re na miungo i no fana kha zwiḡori, nyimbo na zwidade na zwirendo, tsumbo, 'ḡa' na 'ḡayo'
- U thoma u ḡalusa mibvumo ya u rangela yo fhambanaho nga maipfi, tsumbo, 'b' kha banana, 'o' kha muomva

U bveledza u ḡwala na u vhala (miniti ya 5 - 10 luthihi kana luvhili nga themo)***Mugudisi u ḡa na zwo dzudzanywaho, phosiḡara, nz. Kiḡasini u itela uri hu vhe na khandiso ya heneḡho u itela u ḡana. Musi a tshi fara lwendo lwa tshikolo, u sumbedza vhagudi khandiso dza vhupo***

- U ḡivha maḡwe maipfi o ḡowealeho kha vhupo hashu ha ḡuvha ḡiḡwe na ḡiḡwe, tsumbo, NDILA YA U DZHENA/U BVA, U VULEA
- U isa phanḡa na u bveledzisa u ḡwala na u vhala sa khontseputi dza u ganḡisa nga kha Nyito dza U vhala na Vhagudi

U vhalana na Vhagudi (tshifhinga tsha fhasisa: miniti ya 25 -30, Tshifhinga tsha nḥesa: Awara nthihi na miniti ya 15 nga vhege)

Hune vhagudisi vha shumisa tshifhinga tsha nḥesa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, vha ḍivhadza Bugu Khulwane ntswa kana tshiḥwe tshivhumbeo maḥwalwa o engedzedzwaho vhege iḥwe na iḥwe na u ita mushumo ḍivha iḥwe na iḥwe. Hune vhagudisi vha shumisa tshifhinga tsha fhasisa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, vha shumisa bugu nthihi lu no fhira vhege 2 kana 3 na u ita mushumo luthihi kana luvhili nga vhege. Vha vhalana kḥasi bugu, vha tshi sumba maipfi na u amba nga ha zwifanyiso na mudzedze wa mafhungo. Mugudisi u vhalulula mafhungo vhukati ha vhege, u tuḥwedza vhagudi uri vha dzhenelele. Mafhungo a shumiswa u ḍivhadza ḍivhaipfi ntswa.

- U thetshelana tshitori kana iḥwalwa i si iḥa fikishini vha tshi tevhele mugudisi na u lavhelele kha zwifanyiso
- U amba nga ha zwifanyiso u tshi shumisa luambo lwa hayani he zwa tea
- U kona u ḥalusa zwithu kha zwifanyiso (Tsumbo: Ntsumbedzeni dzheji. U sumba kha aisikhirumu)
- U fhindula dziḥwe dza mbudziso dzi sa konḍi hu na thusedzi dza zwifanyiso, tsumbo, 'Khekhe i ngafhi?'
- U guda dziḥwe ḍivhaipfi dza orala, tsumbo, dzheji, aisikhirumu, khekhe
- Nga murahu ha u vhalana lunzhi, vha vhalana mazha hune zwa konadzea
- U tamba tshitori vha tshi khou shumisa mufhindulano
- U ola tshifanyiso vha tshi sumbedza mihumbulo mihulwane wa tshitori

U LINGA

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḥa:

Nḍivho ya Mibvumo na Miungo: (orala na/kana ḥowendowe)

- U thoma u ḥalusa mibvumo ya u rangela yo fhambanaho nga maipfi
- U vhandana kha madungo a maipfi o ḍowealeho

U vhalana: (orala na/kana ḥowendowe)

- U ḥalusa vhaḥwe vhathu, zwipuka na zwithu zwi re kha nyolo kha Bugu Khulwane
- U fhindula dziḥwe mbudziso dzi sa konḍi nga ha tshitori kana iḥwalwa i si iḥa fikishini
- U ola tshifanyiso vha tshi sumbedza mihumbulo mihulwane wa tshitori kana iḥwalwa i si iḥa fikishini

Nyito ya u Linga ya Fomaḥa ya 2:

U vhalana (orala na/kana ḥowendowe)

- U vhandana kha madungo a maipfi o ḍowealeho
- U fhindula dziḥwe mbudziso dzi sa konḍi nga ha tshitori kana iḥwalwa i si iḥa fikishini
- U sumbedza u pfesesa ḍivhaipfi ya tshitori nga u sumba zwithu zwi re kha zwifanyiso hu u fhindula ndaela dzi bvaho kha mugudisi, tsumbo, 'Ntsumbedzeni dzheji/khekhe/mabesikitsi, n.z'

THEMO YA 2	
U N̄WALA	TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA Tshifhinga tsha fhasisa: a tshi ho Tshifhinga tsha n̄thesa: Miniti ya 15 nga vhege
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI <i>U n̄wala na vhagudi (Tshifhinga tsha n̄thesa - luthihi nga vhege)</i> <i>U n̄wala ha u thoma kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma hu tea u tikedzwa nga mugudisi</i> <ul style="list-style-type: none"> • Hu na thuso ya mugudisi u n̄wala khepisheni ya nyolo yawe na u dovha u vhala zwe a n̄wala 	
U LINGA Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḷa: U n̄wala U kopa khepisheni yatshifanyiso tshe a ola na u dovha u vhala zwe a n̄wala	

THEMO YA 3

U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Awara nthihi na miniti ya 30 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Vhege 1-5

Vhagudisi vha nanga thero mbili dzine dza do vha tendela u divhadza na u vusuludza divhaipfi, na u katela nyito dzi tevhelaho. Dzhielani nzhele uri mihumbulo mihulwane yo nekedzwaho/thoho ndi tsivhudzo dzi sa konqi. Vhagudisi vha tea u nanga thero dzavho dzo teaho dzo disendekaho kha zwi re mafhungoni na zwishumiswa zwi re hone. Vha tea u ita uri vha vhe na Bugu Khulwane/phosifara, zwidade, nyimbo, mitambo na tshumiswa dza vhukuma kha thero dze dza nangiwa.

Vhagudisi vha tea u lingedza u khunyeledza nyito dzothe, lune lwa fhira luthihi arali zwi tshi konadzea. Vha tea u linga vhagudi u shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaļa dzo dzudzanyelwaho Vhege 1-5.

Vhege 6-10

Vhagudisi vha nanga thero ntswa mbili dzine dza do vha tendela u fhaļa kha zwe vha ita kha vhege thanu dza u thoma. Thero dzi tea u vha tendela u divhadza divhaipfi ntswa na u khwaṭhisedza yo no funzwaho. Thero dzi tea u tendela mugudisi u vusuludza nga misi zwivhumbeo zwa luambo zwa mutheo zwi sa konqi musi hu tshi itwa nyambedzano na vhagudi nga Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma.

Vhagudisi vha tea u ita uri dzi angaredze mishumo yothe, lune lwa fhira luthihi arali zwi tshi konadzea. Vha tea u linga vhagudi nga u shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaļa dzo dzudzanyelwaho Vhege 6-10. Mugudisi u tea u ita mushumo wa u linga wa fomaļa mafheloni a themo.

Nyito dza duvha liṅwe na liṅwe (Awara nthihi nga vhege)

Vhunzhi ha mishumo i tevhelaho yo ditika kha tshifhingana tshi re hone:

- U thoma u bevedza divhaipfi ya orala (U thetshelesa na U amba) u tshi shumisa thero kana thoho 'Phukha'
- U fhindula nga u lumelisa hu sa konqi na nyonesano, u shumisa mafurase, tsumbo, 'Ndaa, Aa, Ndi matsheloni/masiari/madekwana, No vuwa hani? Kha vha sale zwavhudi, nz.
- U ita khumbelo dzi sa konqi, tsumbo, 'Ndi khou humbela penisela.'
- U sumba zwithu zwi re ngomu kijasini kana kha zwifanyiso hu u fhindula ndaela dza mugudisi, tsumbo, 'Ntsumbedzeni kholomo.'
- U bula madzina a zwithu zwi re ngomu kijasini kana kha zwifanyiso hu u fhindula mbudziso dza mugudisi, tsumbo, 'itshi ndi mini?' 'Ndi nngu.'
- U tevhedza ndaela dzi sa konqi dzine dza vha dzi khou tou ambiwa, tsumbo, 'Olani tshifanyiso tsha tshimange.'
- U fhindula mbudziso dzi sa konqi dzo vhudziswaho nga mugudisi, tsumbo, 'Tshimange ndi tshinzani?'. 'Ndi tshitswu'.
- U pfesesa na u thoma u shumisa zwiṅwe zwivhumbeo zwa luambo zwi sa konqi mafhungoni, tsumbo, u thoma u shumisa maṭaluli a si manzhi sa 'Kholomo ndi khulu. Tshimange ndi tshituku'.
- U ṭalusa vathu, zwipuka kana zwithu u bva kha ṭhalutshedzo dza u tou amba dzi sa konqihho, tsumbo, 'Ndi tshipuka tshituku. Ndi na milenzhe miṅa na mutshila. Ndi tshi lila ndi ri Miau, miau miau. Ndi nṅe nnyi?'
- U imba nyimbo dzi sa konqi vha tshi ita na u edzisela, tsumbo, Mukalaha Vho- Macdonald vho vha vhe na bulasi
- U shela mulenzhe kha zwidade na nyimbo, u ita mitambo, tsumbo, kha vha itise vhagudi tshidade kana u imbisa luimbo lwo ḍowealeho. Zwisekwana zwiṭanu.a
- U tamba mitambo ya luambo, tsumbo, Mitambo ya u humbulela - mugudi muthihi u ita mubvumo wa phukha, vhaṅwe vha re kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma vha humbulela uri ndi zwipuka zwifhio

Nyito dza u tou fombe kha u thetshelesa na u amba (miniti ya 15 x 2 nga vhege)**U thetshelesa zwiṭori zwo anetshelwaho na zwo vhaliwaho**

Luvhili nga vhege mugudisi u vhala na u anetshela tshiṭori. Zwiṭori zwine zwa anetshelwa zwi a kona u tambea nga u shumisa ngafhadzo dza muvhili u itela u tikedza zwine zwa khou ambiwa. Zwiṭori zwine zwa vhaliwa zwi tea u bva kha Bugu Khulwane kana phosiṭara i re na zwifanyiso hune vhagudi vhoṭhe vha kona u vhona zwifanyiso

U thetshelesa nganeapfufhi kana maṅwalwa a si a fikishini o anetshelwaho kana u vhaliwa u bva kha Bugu Khulwane kana phosiṭara i re na zwifanyiso, tsumbo, Zwibokoṭo zwiraru zwi khou vhongolela, nga u funa muḍifho dza shela mulenzhe kha u imba khorasi nga tshifhinga tsho teaho

- U pfesesa na u fhindula ndaela, tsumbo, 'Ntsumbedzeni mbudzi. Hu na mbudzi nngana?' U fhindula mbudziso zwadzo dzi sa konḍi nga ha tshiṭori nga phindulo pfufhi, tsumbo, 'Hu na mbudzi nngana kha tshiṭori?' 'Tharu.'
- U amba zwiṅwe zwa zwithu zwi no wanala kha tshifanyiso hu u fhindula mbudziso dzi bvaho kha mugudisi, tsumbo, 'Ndi mini izwi? Ndi mbudzi.'

U bveledza khontseputi, zwivhumbeo zwa luambo na ḍivhaipfi

Nga u dzhenelela kha mishumo i re afho nṭha:

- U isa phanḍa na u fhaṭa ḍivhaipfi ya orala, u angaredza ḍivhaipfi ya khontseputi, tsumbo, nomboro na muelo/saizi
- u thoma u bveledza u pfesesa na u kona u shumisa zwivhumbeo zwa luambo zwi sa konḍi zwi kha nyimele ya luambo lu pfadzaho, tsumbo, u pfesesa na u thoma u shumisa maṭaluli a si manzhi sa 'khulu, muṭuku, ṭhukhu'; thangeladzina sa 'kha'; na maḍadzisi sa 'nga u ṭavhanya, nga u ongolowa'

U LINGA**Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḷa:****U thetshelesa na u amba: (orala na/kana ndowendowe)****Vhege 1-5**

- U amba nga ha zwiṅwe zwishumiswa zwi re na vhushaka na thero kha tshifanyiso kana kīlasini
- U fhindula mbudziso dzi sa konḍi, tsumbo, 'Kholomo i na muvhala munzani-ḍe?'

Vhege 6-10

- U kona u bvisela khagala vhuḍipfi nga nḍila dzo leluwaho nga u shumisa mafurase mapfufhi, tsumbo, 'kholomo ndi ya muvhala mutswui.'
- U ṭalusa vhathu, zwipuka kana zwithu u bva kha ṭhalutshedzo dza u tou amba dzi sa konḍiho, tsumbo, 'Ndi tshipuka tshihulwane. Ndi ni fhamafhi. Ndi tshi lila ndi ri moo, moo, moo. ndi nṅe nnyi?'

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḷa ya 3:**U thetshelesa na u amba (orala na/kana ndowendowe)**

- U fhindula mbudziso dzi sa konḍi, tsumbo, 'Hu na mbudzi nngana kha tshifanyiso?'
- U ṭalusa vhathu, zwipuka kana zwithu u bva kha ṭhalutshedzo dza u tou amba dzi sa konḍiho, tsumbo, 'nga u funa muḍifho dza shela mulenzhe kha u imba khorasi nga tshifhinga tsho teaho'
- U sumbedza u pfesesa dziṅwe ḍivhaipfi dza orala dza mutheo nga u sumba zwithu kīlasini (kana kha tshifanyiso kana nyolo) hu u fhindula ndaela u bva kha mugudisi, tsumbo, 'U sumba kholomo/mmbwa/tshimange/mbudzi, n.z.' 'Olani zwimange zwivhili, n.z.'

THEMO YA 3

U VHALA NA FONIKI

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Tshifhinga tsha fhasisa: Miniti ya 30 nga vhege

Tshifhinga tsha nḡhesa: Awara nthihi na miniti ya 15 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

*Nḡivho ya Mibvumo na Miungo (miniti ya 1 -5 nga nyito)**Nyito idzi dzi tea u vha pfufhi khathihi na u dzheniswa kha nyito dza u thetshelesa na u amba na u vhala na Vhagudi.*

- U g uda mubulo wa maḡḡere a aḡifabethe oḡhe a TshivenḂa, tsumbo a-a, b-bu, d-di, e-e, f-fu, g-gi, h-ha, i-i, j-dzhi, k-ka, l-li, m-mu, n-ni, o-o, p-pu, r-ri, s-si, t-ti, u-u, v-vu, w-wu, x-xi, y-yi, z-zi (mubulo wa maḡḡere a ḡifabethe u rangele u vhala tshifhinga tshoḡhe u swikela vhagudi vha tshi vho kona u a ḡivha na u a vhala).

Dza maḡḡere mavhili

bv - **bvumbi**bw - u **bwa***bj - u **bja**dz - **dzanga***dj - **djambila**dy - **dyambila**gw - **gwa***gr - **greisi**hw - **hwala**kw - **kwasha**lw - **lwala**mv - **mvula***mw - **mwana**nḡ - **nḡou**ng - **nguluvhe**nḡw - **nḡwala**nw - u **nwa maḡi**ny - **nyala**nz - **nzie**ph - **phalaphala**pw - **pwasha***pk - **pkasha***pf - **kupfene***pf - **pfene**rw - u **rwa**sw - u **swa**ḡh - **ḡhavha**ts - **tsimu***ts - **kutsimu**ty - **tyetyenea**

- U vhanda kha madungo a maipfi o dowealeho, tsumbo, tshi-fu-wo, do-n-ngi
- Nga thuso ya mugudisi, u țalusa mañwe maipfi a re na miungo i no fana kha zwițori, nyimbo na zwidade na zwiendo, tsumbo, kha vha itise vhagudi tshidade, luimbo kana tshirendo tsho dowealeho.
- U thoma u țalusa mibvumo ya u rangela yo fhambanaho nga maipfi, tsumbo, 'mb' kha mbudzi, 'd' mmbwa, donngi
- U ñivha vhunzhi ('ma' na 'vha') nga u thetshelesa

U bveledza u ñwala na u vhalala (miniti ya 5 - 10 luthihi kana luvhili nga themo)

Mugudisi u ña na zwo dzudzanywaho, phosițara,nz. Kijasi u itela uri hu vhe na khandiso ya henefho u itela u țana. Musi a tshi fara lwendo lwa tshikolo, u sumbedza vhagudi khandiso dza vhupo

- U ñivha mañwe maipfi o dowealeho kha vhupo hashu ha ñivha liñwe na liñwe, tsumbo, Tswayo dza badani, tswayo dza mavhengele, madzina a ñivheaho sa Toyota, Jeep, BMW, Joko, Omo, Tastic, Nando's
- U isa phanđa na u bveledzisa u ñwala na u vhalala (Tsumbo: khontseputi dza u ganđisa) nga kha Nyito dza u vhalala na Vhagudi

U vhalala na Vhagudi (tshifhinga tsha fhasisa: miniti ya 25 -30, Tshifhinga tsha ñthesa: Awara nthihi na miniti ya 15 nga vhege)

Hune mugudisi a shumisa tshifhinga tsha ñthesa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, a ñivhadza Bugu Khulwane ntswa kana tshiñwe tshivhumbeo tsha mañwalwa o engedzedzwaho vhege iñwe na iñwe na u ita mushumo ñivha liñwe na liñwe. Hune mugudisi a shumisa tshifhinga tsha fhasisa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma u shumisa bugu yeneyo nthihi lwa vhege dzi no fhira 2 kana 3 na u ita mushumo luthihi kana luvhili nga vhege. U vhalala kijasi mafhungo, vha tshi sumba maipfi na u amba nga ha zwifanyiso na mudzedze wa mafhungo. U a i vhalulula vhukati ha vhege, u țuțuwedza vhagudi uri vha dzhenelele. Mafhungo a shumiswaho u ñivhadza ñivhaipfi ntswa.

- U thetshelesa tshițori kana liñwalwa li si la fikishini vha tshi tevhela mugudisi na u lavhelesa kha zwifanyiso
- U amba nga ha zwifanyiso u tshi shumisa luambo lwa hayani he zwa tea
- U kona u țalusa zwithu kha zwifanyiso, tsumbo, 'Ntsumbedzeni luvhuđa.' 'U sumba luvhuđa.'
- U fhindula dziñwe dza mbudziso dzi sa konđi hu na thusedzi dza zwifanyiso, tsumbo, 'luvhuđa lu na ñevhe ndapfu kana pfufhi?
- U guda dziñwe ñivhaipfi dza orala, tsumbo, phukha, mavhudzi, ñevhe, mutshila
- Nga murahu ha u vhalala lunzhi, vha vhalala mazha hune zwa konadzea.
- U tamba tshițori vha tshi shumisa mufhindulano.
- U ola tshifanyiso vha tshi sumbedza mihumbulo mihulwane ya tshițori.

U LINGA

Tsvhudzo ya Nyito dza u linga dzi si dza Fomaļa:

Ñdivho ya Mibvumo na Miungo: (orala na/kana ñdowendowe)

- U vhanda kha madungo a maipfi o dowealeho
- U ñivha vhunzhi ('ma' na 'vha') nga u thetshelesa, tsumbo, mmbwa/dzimmbwa, tshimange/zwimange, kholomo/dzikholomo, mbudzi/dzimbudzi

U vhalala: (orala na/kana ñdowendowe)

- U țalusa vhañwe vhatu, zwipuka na zwithu zwi re kha nyolo kha Bugu Khulwane kana tshiñwe tshivhumbeo tsha nyolo yo engedzedzwaho
- U fhindula mbudziso zwadzo dzi sa konđi nga ha tshițori nga phindulo pfufhi
- U ola tshifanyiso vha tshi sumbedza mihumbulo mihulwane ya tshițori kana liñwalwa li si la fikishini

Tsvhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaļa ya 3:

U vhalala (orala na/kana ñdowendowe)

- U ñivha vhunzhi ('ma' na 'vha') nga u thetshelesa, tsumbo, mmbwa/dzimmbwa, tshimange/zwimange, kholomo/dzikholomo, mbudzi/dzimbudzi
- U fhindula mbudziso zwadzo dzi sa konđi nga ha tshițori nga phindulo pfufhi
- U sumbedza u pfesesa ñivhaipfi ya tshițori nga u sumba zwithu zwi re kha zwifanyiso hu u fhindula ndaela dzi bvaho kha mugudisi, tsumbo, 'Ntsumbedzeni luvhuđa, ntsa, ñdou, n.z'

THEMO YA 3	
U ḐWALA	TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA Tshifhinga tsha fhasisa: u hu na Tshifhinga tsha ḥthesa: Miniti ya 15 nga vhege
<p>MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI</p> <p><i>U ḥwala na vhagudi (Tshifhinga tsha ḥthesa - luthihi nga vhege)</i></p> <p><i>U ḥwala ha u thoma Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma zwi tea u tikedzwa nga mugudisi</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Nga thuso ya mugudisi u ḥwala khepisheni ya nyolo yawe na u dovha u vhala zwe a ḥwala • Nga thuso ya mugudisi u ḥwala mutevhe u sa konḑi na ḥhoho, tsumbo, <u>Phukha</u>: mmbwa, tshimange, kholomo, Tsumbo: <u>Mitshelo</u> : maapula, muomva, n.z 	
<p>U LINGA</p> <p>Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḓa:</p> <p>U ḥwala: (u ḥwala)</p> <ul style="list-style-type: none"> • U kopa khepisheni kha tshifanyiso tshe a ola na u dovha u vhala zwe a ḥwala • U ḥwala mutevhe u sa konḑi hu na ḥhoho ya mafhungo 	

THEMO YA 4

U THETSHELESA NA U AMBA (orala)

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Awara nthihi na miniti ya 30 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Vhege 1-5

Vhagudisi vha nanga thero mbili dzine dza do vha tendela u divhadza na u vusuludza divhaipfi, na u katela nyito dzi tevhelaho. Dzhielani nzhele uri mihumbulo mihulwane yo nekedzwaho/thoho ndi tsivhudzo dzi sa konqi. Vhagudisi vha tea u nanga thero dzavho dzo teaho dzo disendekaho kha zwi re mafhungoni na zwishumiswa zwi re hone. Vha tea u ita uri vha vhe na Bugu Khulwane/phosijara, raimi, nyimbo, mitambo na tshumiswa dza vhukuma kha thero dze dza nangiwa.

Vhagudisi vha tea u lingedza u khunyeledza nyito dzothe, lune lwa fhira luthihi arali zwi tshi konadzea. Vha tea u linga vhagudi vha tshi shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomala dzo dzudzanyelwaho Vhege 1-5.

Vhege 6-10

Vhagudisi vha nanga thero ntswa mbili dzine dza do vha tendela u fhaa kha zwe vha ita kha vhege thanu dza u thoma. Thero dzi tea u vha tendela u divhadza divhaipfi ntswa na u khwathisedza yo no funzwaho. Thero dzi tea u tendela mugudisi u dzulela u vusuludza zwivhumbeo zwa luambo zwa mutheo zwi sa konqi musi hu tshi itwa nyambedzano na vhagudi nga Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma.

Vhagudisi vha tea u ita uri dzi angaredze mishumo yothe, lune lwa fhira luthihi arali zwi tshi konadzea. Vha tea u linga vhagudi vha tshi shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomala dzo dzudzanyelwaho Vhege 6-10. Mugudisi u tea u ita mishumo wa u linga wa fomala mafheloni a themo.

Nyito dza divha linwe na linwe (Awara nthihi nga vhege)

Vhunzhi ha mishumo i tevhelaho yo ditika kha tshifhinga tshi re hone:

- U thoma u bvedza divhaipfi ya oralu (U thetshelesa na u amba) u tshi shumisa thero kana thoho 'Zwithu zwine nda nga kona u zwi ita'
- U fhindula nga u lumelisa hu sa konqi na nyonesano, u shumisa mafurase, tsumbo, Kha vha sale zwavhudi. Ndi do ni vhona nga murahu.'
- U ita khumbelo dzi sa konqi, tsumbo, 'Ndi khou humbela ngilasi ya maqi?'
- U sumba zwithu zwi re ngomu kilasini kana kha zwifanyiso hu u fhindula ndaela dza mugudisi, tsumbo, 'Ntsumbedzeni tshiqoni.'
- U bula madzina a zwithu zwi re ngomu kilasini kana kha zwifanyiso hu u fhindula mbudziso dza mugudisi, tsumbo, 'Ndi mini tshila? Ndi tshiqoni.'
- U tevhedza ndaela dzi sa konqi dzine dza vha dzi khou tou ambiwa, tsumbo, 'U ola tshiqoni. U ola muvhili. U ola mafhafha. U ola milenzhe. U ola thoho. U ola mafo. U ola mulomo.'
- U fhindula mbudziso dzi sa konqi dzo vhudziswaho nga mugudisi, tsumbo, 'Ni nga kona u fhufha?' 'Ntsumbedzeni.' 'Ni nga kona u thamuwa?' 'Ntsumbedzeni.'
- U pfesesa na u thoma u shumisa zwiinwe zwivhumbeo zwa luambo zwi sa konqi mafhungoni, tsumbo, litikedzi 'sokou': Ndi a sokou fhufhafhufha. U sokou fhufha/u thamuwathamuwa/gidima n.z u thamuwa. Ndi sokou kwama zwikunwane zwanga.
- U talusa vhathu, zwipuka kana zwithu u bva kha thalutshedzo dza u tou amba dzi sa konqihho, tsumbo, 'Ndi na milenzhe mivhili, phapha na mulomo. Ndi sokou fhufha. ndi nge nnyi?'
- U imba nyimbo dzi sa konqi a tshi ita na u edzisela, tsumbo, 'Ndi sokou fhufha!'
- U shela mulenzhe kha zwidade na nyimbo, u ita mitambo, tsumbo, kha vha itise vhagudi tshidade kana u imbisa luimbo lwo dowealeho.'
- U tamba mitambo ya luambo, tsumbo, mutambo wa tshaini - mugudi muthihi u thoma nga u amba, 'Ndi sokou fhufhafhufha. Ndi sokou fhufha. U nga ita mini?', mugudi a tevhelaho u tea u fhindula na u vhudzisa mugudi a tevhelaho 'Ndi mini zwine a nga ita?' ngauralo u mona na kilasi.

Nyito dza u tou fombe kha u thetshesela na u amba (miniti ya 15 x 2 nga vhege)**U thetshesela zwiṭori zwo anetshelwaho na zwo vhaliwaho**

Mugudisi u vhala kana u anetshela tshiṭori luvhili nga vhege. Zwiṭori zwine zwa anetshelwa zwi kona u tambea nga u shumisa ngafhadzo dza muvhili u itela u tikedza zwine zwa khou ambiwa. Zwiṭori zwine zwa vhaliwa zwi tea u bva kha Bugu Khulwane kana phosiṭara i re na zwifanyiso hune vhagudi vhoṭhe vha kona u vhona zwifanyiso.

U thetshesela nganeapufhi kana maṅwalwa a si a fikishini o anetshelwaho kana u vhaliwa u bva kha Bugu Khulwane kana phosiṭara i re na zwifanyiso, tsumbo, Phukha dzine dza kona u fhufha nga u funa muḍifho dza shela mulenzhe kha u imba khorasi nga tshifhinga tsho teaho

- U pfesesa na u fhindula ndaela, tsumbo, 'Ntsumbedzeni tshisusu.'
- U fhindula mbudziso zwadzo dzi sa konḍi nga ha tshiṭori na phindulo pfufhi, tsumbo, 'Nyamulemalema tshi sokou fhufhafufha?' 'ndi lini hune nyamulemalema tsha sokou fhufhafufha?'
- U amba zwiṅwe zwa zwithu zwi no wanala kha tshifanyiso hu u fhindula mbudziso dza mugudisi, tsumbo, 'Ndi mini izwi?' 'Ndi nyamulemalema.'

U bvedza khontseputi, zwivhumbeo zwa luambo na ḍivhaipfi**Nga u dzehenelela kha mishumo i re afho nṭha:**

- U isa phanḍa na u fhaṭa ḍivhaipfi ya orala, u angaredza ḍivhaipfi ya khontseputi, tsumbo, u kona - Nyamulemalema tshi sokou fhufhafufha
- U thoma u bvedza u pfesesa na u kona u shumisa zwivhumbeo zwa luambo zwi sa konḍi zwi kha nyimele ya luambo i pfadzaho, tsumbo, u pfesesa na u thoma u shumisa ḷitikedzi 'sokou'; maḍadzisi: Ndi nga shuma nga u ṭavhanya; dziṅwe khanedza: A thi sokou fhufhafufha

U LINGA**Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḷa:****U thetshesela na u amba: (orala na/kana ndowendowe)****Vhege 1-5**

- U fhindula mbudziso dzi sa konḍi, tsumbo, 'Ni a sokou ṅwala dzina ḷanu? Ntsumbedzeni.'
- U kona u bvisela khagala vhuḍipfi nga ṅḍila dzo leluwaho, tsumbo, 'Ndi sokou fhufhafufha.'

Vhege 6-10

- U kona u bvisela khagala vhuḍipfi nga ṅḍila dzo leluwaho nga u shumisa mafurase mapufhi, tsumbo, 'Ndi sokou thamuwathamuwa.'
- U ṭalusa vhathu, zwipuka kana zwithu u bva kha ṭhalutshedzo dza u tou amba dzi sa konḍiho, tsumbo, 'Ndi tshipuka tshiṭuku. Ndi mutswu. Ndi nwa malofha. Ndi kona u fhufha. Ndi fhufha vhusiku. Ndi nṅe nnyi?'

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḷa ya 4:**U thetshesela na u amba (orala na/kana ndowendowe)**

- U fhindula mbudziso dzi sa konḍi, tsumbo, 'U nga sokou fhufhafufha na u swika kha 10 ? Ntsumbedzeni.'
- U kona u bvisela khagala vhuḍipfi nga ṅḍila dzo leluwaho, tsumbo, 'Ndi sokou ṅwala dzina ḷanga.'
- U sumbedza u pfesesa dziṅwe ḍivhaipfi dza orala dza mutheo nga u sumba zwithu kiḷasini/kha tshifanyiso kana nga u tou ita nyito hu u fhindula ndaela u bva kha mugudisi, tsumbo, 'U fhufha/u thamuwa/u thamuwa nga zwikunwane zwanu, n.z' 'u tshimbila nga u ṭavhanya/nga u ongolowa n.z'
- U pfesesa maipfi ane a lingana 700 mafhungoni hune tshifhinga tsha fhasisa tsho neiwa kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma na lwa maipfi ane a lingana 1,000, hune Tshifhinga tsha nṭhesa tsha avhelwa Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma (kha hu shumiswe mutevhe wa maipfi u bva kha Khethekanyo ya 3 ya heḷi ḷiṅwalo u itela u fha tsivhudzo

THEMO YA 4

U VHALA NA FONIKI

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Tshifhinga tsha fhasisa: Miniti ya 30 nga vhege

Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi na miniti ya 15 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

*Nĝivho ya Mibvumo na Miungo (miniti ya 1 -5 nga nyito)**Nyito dzi tea u vha tshukhu khathihi na u dzheniswa kha nyito dza u thetshesela na u amba na U vhalo na Vhagudi.**U ĝivhadza thembamvanganyi ntswa. U isa phanĝa na u fhaĝa maipfi na u topola nyito dzi ambiwaho*

- U guda mubulo wa maĝedere a aĝifabethe dzothe dza Tshivenĝa, tsumbo a-a, b-bu, d-di, e-e, f-fu, g-gi, h-ha, i-i, j-dzhi, k-ka, l-li, m-mu, n-ni, o-o, p-pu, r-ri, s-si, t-ti, u-u, v-vu, w-wu, x-xi, y-yi, z-zi (mubulo wa maĝedere a ĝifabethe u rangele u vhalo tshifhinga tshothe u swikela vhagudi vha tshi vho kona u a ĝivha na u a vhalo)

Themba

Dza maĝedere mararu na maĝa

dzh - **dz**huludzw - **dz**watswatswafhw - **fh**ufhwakhw - **kh**wali, **kh**washabammb - **mm**boniseni, **mm**bangiseni*ndz - **nd**zumbangw - **ng**wananyw - **ng**anywanzh - **mulenz**henzw - **nzw**walelo*pfh - **pf**hene*phr - **ph**rofesaphw - **map**hwanyashw - **mush**wana*thy - **thy**ethyenyeyathw - **tshithwath**wa (mahaĝa)tsw - **tsw**inga, **dz**watswatswa*tzh - **tzh**emammbw - **mm**bwamphw - **mam**phwe*mphy - **khom**phyutha*ndzw - **ndz**waĝimelankhw - **nkh**wenngw - **nng**wantsh - **ntsh**avheninthw - **nth**wanĝhw - **nĝ**hwannzh - **nnz**hinnzw - **nnz**watshw - **tshiv**hotshwa

- U vhanda kha madungo a maipfi o dowealeho, tsumbo, ph-kha, do-n-ngi
- Nga thuso ya mugudisi, u țalusa mañwe maipfi a re na miungo i no fana kha zwițori, nyimbo na zwidade na zwirendo, tsumbo, kha vha itise vhagudi tshidade, luimbo na tshirendo zwo dowealeho zwi re na miungo ine ya fana.
- U thoma u țalusa mibvumo ya u rangela yo fhambanaho nga maipfi, tsumbo, 'd' kha dovha, 'r' kha raha, 'w' kha wa
- U ñivha vhunzhi ('ma' na 'vha') nga u thetshesela, tsumbo, tshiņoni/zwiņoni, nyamulemalema/nyamilemalema

U bveledza u nřwala na u vhalala (miniti ya 5 - 10 luthihi kana luvhili nga themo)

Mugudisi u ña na zwo dzudzanywaho, phosițara,nz. Kijasi u itela uri hu vhe na khandiso ya henefho u itela u țana. Musi a tshi fara lwendo lwa tshikolo, u sumbedza vhagudi khandiso dza vhupo

- U ñivha mañwe maipfi o dowealeho kha vhupo hashu ha ñuvha liñwe na liñwe, tsumbo, Tswayo dza badani, tswayo dza mavhengele, madzina a ñivheaho sa Bp, Jet, ABSA, Cell C, Tastic, Chicken Licken
- U isa phanđa na u bveledzisa u nřwala na u vhalala sa khontseputi dza u ganđisa nga kha Nyito dza u vhalala na Vhagudi

U vhalala na Vhagudi (tshifhinga tsha fhasisa: miniti ya 25 -30, Tshifhinga tsha nřhesa: Awara nthihi na miniti ya 15 nga vhege)

Hune mugudisi a shumisa tshifhinga tsha nřhesa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, a ñivhadza Bugu Khulwane ntswa kana phosițara i re na zwifanyiso, vhege inwe na inwe na u ita mushumo ñuvha liñwe na liñwe. Hune mugudisi a shumisa tshifhinga tsha fhasisa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, u shumisa bugu yeneyo nthihi/phosițara lwa vhege dzi no fhira 2 kana 3 na u ita mushumo luthihi kana luvhili nga vhege. u vhalala kijasi bugu, vha tshi sumba maipfi na u amba nga ha zwifanyiso na mudzedze wa mafhungo. U a i vhalulula vhukatiha vhege, u țutuwedza vhagudi uri vha dzhenelele. Tshițori kana liñwalwa li si ja fikishini ja shumiswa u ñivhadza ñivhaipfi ntswa.

- U thetshesela tshițori kana liñwalwa li si ja fikishini vha tshi tevhele mugudisi na u lavhelele kha zwifanyiso
- U amba nga ha zwifanyiso u tshi shumisa luambo lwa hayani he zwa tea
- U kona u țalusa zwithu kha zwifanyiso, tsumbo, 'Ntsumbedzeni tshiņoni. U sumba kha tshiņoni.'
- U fhindula dziñwe dza mbudziso dzi sa konđi hu na thusedzi dza zwifanyiso, tsumbo, 'Tshiņoni tshi nga kona u fhufha? Tshiņoni tshi na phapha nngana ?
- U guda dziñwe ñivhaipfi dza orala, tsumbo, sokou, fhufha, fhala, tshiņoni, nyamulemalema, tshisusu
- Nga murahu ha u vhalala lunzhi, vha vhalala mazha hune zwa konadzea
- U tamba tshițori vha tshi shumisa mufhindulano
- U ola tshifanyiso vha tshi sumbedza mihumbulo mihulwane ya tshițori kana liñwalwa li si ja fikishini

U LINGA

Tsivhudzo ya Nyito dza u linga dzi si dza Fomaļa:

Nđivho ya Mibvumo na Miungo: (orala na/kana ndowendowe)

- U vhanda kha madungo a maipfi o dowealeho tsumbo, tshi-su-su
- U vhona a ñivha vhunzhi (tshi/ zwi, li/ ma, mu/mi, nz)

U vhalala: (orala na/kana ndowendowe)

- U țalusa vhañwe vhathu, zwipuka na zwithu zwi re kha nyolo kha Bugu Khulwane/phosițara
- U fhindula mbudziso zwadzo dzi sa konđi nga ha tshițori na phindulo pfufhi
- U ola tshifanyiso vha tshi sumbedza mihumbulo mihulwane ya tshițori kana liñwalwa li si ja fikishini

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaļa ya :

U vhalala (orala na/kana ndowendowe)

- U vhona a ñivha vhunzhi (tshi/ zwi, li/ ma, mu/mi, nz)
- U fhindula mbudziso zwadzo dzi sa konđi nga ha tshițori kana liñwalwa li si ja fikishini nga phindulo pfufhi
- U sumbedza u pfesesa ñivhaipfi ya tshițori nga u sumba zwithu zwi re kha zwifanyiso hu u fhindula ndaela dzi bvaho kha mugudisi, tsumbo, 'Ntsumbedzeni tshisusu, n.z'

THEMO YA 4

U N̄WALA

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Tshifhinga tsha fhasisa: A tshi ho

Tshifhinga tsha n̄thesa: Miniti ya 15 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

*U n̄wala na vhagudi (Tshifhinga tsha n̄thesa - luthihi nga vhege)**U n̄wala ha u thoma kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma zwi tea u tikedzwa nga mugudisi.*

- Nga thuso ya mugudisi u n̄wala khepisheni ya nyolo yawe na u dovha u vhala zwe a n̄wala
- Nga thuso ya mugudisi u n̄wala mutevhe u sa konḡi na ṡhoho, tsumbo, Zwine zwa kona u fhufha: tshinoni, nyamulemalema, tshisusu, ṡotshi, n.z

U LINGA

Tshivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḡa:

U n̄wala: (u n̄wala)

- U kopa khepisheni kha tshifanyiso tshe a ola na u dovha u vhala zwe a n̄wala
- U n̄wala mutevhe u sa konḡi hu na ṡhoho ya mafhungo

ZWISHUMISWA / ZWIBVELEDZWA ZWO THEMEMDELWAHO ZWA N̄WAHA

U THETSHELESA NA U AMBA

- Bugu ya zwiṡori (Bugu Khulwane) na zwiṡori zwa u tou anetshela
- Bugu Khulwane dzi si dza fikishini
- Phosiṡara na zwifanyiso u thusedza u funza zwiṡori na ḡivhaipfi
- Tshathi ya mivhala na tshathi ya dzinomboro
- U edzisela nyimbo, zwidade na zwirendo
- Tshumiswa dzi fareaho dzi re na vhushaka na thero
- U edzisela tshiṡori kana u tamba tshipiḡa, tsumbo, masiki, zwiambaro, tshumiswa dzi fareaho
- CDs, DVDs na phurogireme dza theḡevisheni
- U shumisa phaphethe kha u ḡivhadza Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u thoma

U VHALA NA FONIKI

- Zwifanyiso na phosiṡara
- Logo na tsumbo dzo teaho dza khandiso dza vhupo, tsumbo, puḡasiṡiki ya u hwala zwithu ya mavhengeleni; dzina ḡa tshibveledzwa n.z
- Bugu khulwane (Zwiṡori zwo fhambanaho zwivhili kana maṡwalwa a si a fikishini kha themo)
- Maṡwe maṡwalwa o hudzwaho, tsumbo, nyimbo, zwidade na zwirendo n.z
- Lebulu dza garaṡatai u itela u vha zwishumiswa zwa kiḡasini.
- U shumisa phosiṡara musi vha tshi vhala maṡwalwa o hudzwaho, zwiṡori zwo nambatedzwaho kha luvhondo, phosiṡara na zwiṡori n.z

U N̄WALA NA MUṡWALO

- Zwishumiswa zwa u n̄wala (Tsumbo: bulupheni, dzikhirayoni, khirayoni dza mapfura, mabambiri a songo n̄walwaho tshithu a muelo wa (A3, A4, A5).
- Filḡipitshati na kokipheni ndenya

GIREIDI YA 2: TSHIVENḌA LUAMBO LWA NYENGEDZEDZO LWA U THOMA

THOḌEA DZA THEMO INWE NA INWE

THEMO YA 1

U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Tshifhinga tsha fhasisa: miniti ya 45

Tshifhinga tsha nḑhesa: Awara nthihi nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Vhege 1-5

Vhagudisi vha nanga thero mbili dzine dza ḑo vha tendela u ḑivhadza na u vusuludza ḑivhaipfi, na u katela nyito dzi tevhelaho. Dzhielani nzhele uri mihumbulo mihulwane yo nekedzwaho/ḑhoho ndi tsivhudzo dzi sa konḑi. Vhagudisi vha tea u nanga thero dzavho dzo teaho dzo ḑisendekaho kha zwi re mafhungoni na zwishumiswa zwi re hone. Vha tea u ita uri vha vhe na Bugu Khulwane/phosiḑara, zwidade, nyimbo, mitambo na tshumiswa dza vhukuma kha thero dze dza nangiwa.

Hu ne zwa konadzea vhagudisi vha lingedze u katela mushumo woḑhe. Vha tea u ḑivhadza mushumo muswa– u thetshelesa na u ḑea muvhigo. Mugudisi u tea u sumbedza nga u ḑea muvhigo nga ha ene muḑe (tsumbo, zwe a ita mafheloni a vhege). U tea u tikedza vhagudi uri vha ḑee mivhigo yavho. U tea u ḑea muhangarambo wa maipfi a u thusa vhagudi, tsumbo, 'Vhege yo fhelaho Ndo..... Nga murahu.... nda ....' U tea u vha thusa malugana na likhathi la tshifhinga tsho fhelaho. Vhagudi vha ḑo ita ḑowenḑowe ya u thetshelesa na u ḑea mivhigo khalaḑwaha yoḑhe. Izwi zwi ḑo vha ḑea tshifhinga tsha u shumisa likhathi lo fhelaho na u shumisa maipfi a no nga sa, wa u thoma, wa vhuvhili, muḑwe, a no tevhela mafhungoni. Kha inwe thuso kha vha vhona Tshipiḑa tsha 4 mafheloni a ili liḑwalo.

Mugudisi u tea u linga vhagudi vha shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḑa dzo dzudzanyelwaho Vhege 1-5.

Vhege 6-10

Vhagudisi vha nanga thero ntswa mbili dzine dza ḑo vha tendela u fhaḑa kha zwe vha ita kha vhege ḑhanu dza u thoma. Thero dzi tea u vha tendela u ḑivhadza ḑivhaipfi ntswa na u khwaḑhisedza yo no funzwaho. Thero dzi tea u tendela mugudisi u vusuludza nga misi zwivhumbeo zwa luambo zwa mutheo zwi sa konḑi musi hu tshi itwa nyambedzano na vhagudi nga Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma.

Vhagudisi vha tea u ita uri dzi angaredze mishumo yoḑhe, lune lwa fhira luthihi arali zwi tshi konadzea. Vha tea u linga vhagudi vha tshi shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḑa dzo dzudzanyelwaho Vhege 6-10. Mugudisi u tea u ita mushumo wa u linga wa fomaḑa mafheloni a themo.

Nyito dza ḑuvha liḑwe na liḑwe (Miniti ya 30 nga vhege)

Nyito dzi fhambana nga vhulapfu. Mugudisi a nga ita mushumo mulapfu muthihi kana mivhili kana miraru mipfufhi nga vhege.

- U isa phanḑa na u bveledzisa ḑivhaipfi ya orala (U thetshelesa na u amba) u tshi shumisa thero kana ḑhoho sa 'Vhuḑipfi'
- U tevhela thevhekano ḑhukhu ya ndaela, tsumbo, Zwino olani tshifanyiso tsha tshifhaḑuwo tshi no sumbedza u takala. Zwino olani tshifanyiso tsha tshifhaḑuwo tshi no sumbedza u sinyuwa.'
- U ḑea ndaela dzi sa konḑi, tsumbo, 'Zwino olani tshifanyiso tsha tshifhaḑuwo tshi no sumbedza u takala.'
- U pfesesa na u fhindula mbudziso dzi sa konḑi sa 'Ngani ...?' 'Lini ...?' 'Mini ...?' 'Nyi ...?' 'Ngafhi ...' (Ndi bugu ya nnyi? Ni ḑo ḑa lini?).
- U ita khumbelo dzi sa konḑi na zwitatamennde, tsumbo, 'Ndi na ḑala. Ndi khou humbela zwiliwa?'
- U ḑalisa zwithu u bva kha ḑhalutshedzo nga u tou amba zwi sa konḑiho, tsumbo, 'Musidzana o dinalea. U khou lila.' Vhagudi vha tea u kona u vhambedza zwithu/maipfi na zwifanyiso.
- U amba nga ha zwithu kha tshifanyiso u itela u fhindula ndaela dza mugudisi, tsumbo, 'Ni khou vhona mini kha tshifanyiso?' 'Ambani zwine na khou vhona kha tshifanyiso.'
- U thetshelesa muvhigo u sa konḑiho, tsumbo, mudededzi u anetshela zwe a ita vhege yo fhelaho
- Nga thuso ya mugudisi, a ḑee muvhigo u sa konḑi, tsumbo, vhagudi vha anetshela zwe vha ita vhege yo fhelaho
- U rwela ngomani na u ita zwidade, nyimbo na zwirendo zwi sa konḑi, tsumbo, kha vha itise vhana zwidade, nyimbo na zwirendo zwo ḑowealeho
- U tamba mitambo ya luambo, tsumbo, u humbulela uri muḑwe u ḑipfisa hani musi hu tshi ambiwa nga miraḑo ya muvhili

Nyito dza u thetshelesa na u amba wo tou fombe (tshifhinga tsha fhasiminiti ya 15 x 1, Tshifhinga tsha n̄thesa miniti ya 15 x 2 nga vhege)

U thetshelesa zwiṭori zwo anetshelwaho na zwo vhaliwaho (U vhalu na Vhagudi) Luthihi kana luvhili nga vhege, zwi tshi bva kha tshifhinga tshine tsha vha hone, mugudisi u anetshela kana u vhalu tshiṭori (kana u vhiga nga ha zwiwo). Zwiṭori zwine zwa anetshelwa zwi kona u tambea nga u shumisa ngafhadzo dza muvhili u itela u tikedza zwine zwa khou ambiwa. Zwiṭori zwine zwa vhaliwa zwi tea u bva kha Bugu Khulwane kana phosiṭara i re na zwifanyiso hune vhagudi vhoṭhe vha kona u vhona zwifanyiso.

U thetshelesa nganeapfufhi, nganetshelo kana maṅwalwa a si a fikishini o anetshelwaho kana u vhaliwa u bva kha Bugu Khulwane kana phosiṭara i re na zwifanyiso, tsumbo, Sekwa ḽo takalaho nga u funa muḽifho dza shela mulenzhe kha u imba khorasi nga tshifhinga tsho teaho

- U pfesesa na u fhindula ndaela, tsumbo, 'Ntsumbedzeni sekwa ḽo takalaho ḽi tshi khou bambela damuni
- U fhindula mbudziso zwadzo dzi sa konḽi nga ha tshiṭori na phindulo pfufhi, tsumbo, 'Ndi ngafhi hune sekwa ḽa bambela hone? Ndi mini zwine sekwa ḽa takalela u zwi ḽa?'
- U amba zwiṅwe zwa zwithu zwi no wanala kha tshifanyiso hu u fhindula mbudziso dzi bvaho kha mugudisi, tsumbo, 'Ndi mini izwi?' 'Ndi khovhe.'
- Tambani tshiṭori, u tshi shumisa zwipiḽa zwiṅwe zwa muvhindulano

U bveledza khontseputi, zwivhumbeo zwa luambo na ḽivhaipfi

Nga u dzhenelela kha mishumo i re afho n̄tha:

- u isa phanḽa na u fhaṭa ḽivhaipfi ya orala, u angaredza ḽivhaipfi ya khontseputi, tsumbo, u sumbedza vhuḽipfi
- u thoma u bveledza u pfesesa na u kona u shumisa zwivhumbeo zwa luambo zwi sa konḽi kha nyimele ya luambo lu pfadzaho, tsumbo, u pfesesa na u thoma u shumisa tshifhinga tsho fhelaho sa 'Ndo dalela; zwiṭanganyi zwa tshifhinga sa 'U thoma', 'tevhelaho', 'nga murahu'

U LINGA

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḽa:

U thetshelesa na u amba: (orala na/kana ndowendowe)

Vhege 1-5

- U ḽalusa tshifanyiso nga u tou amba zwi sa konḽiho, tsumbo, 'Mutukana o takala, u khou mwemwela.'
- U thetshelesa muvhigo u sa konḽi na u fhindula mbudziso dzi sa konḽi ngawo, tsumbo, 'Ndi mini zwe Mmboni a ita u thoma? Zwe a ita zwi tevhelaho ndi zwifhio? n.z'

Vhege 6-10

- U tevhela thevhekano ya ndaela, tsumbo, Zwino olani tshifanyiso tsha tshifhaṭuwo tshi no sumbedza u takala. Zwino olani tshifanyiso tsha tshifhaṭuwo tshi no sumbedza u sinyuwa. Tsha u fhedzisela olani tshifhaṭuwo tsho sinyuwaho.'
- U fha mivhigo i sa konḽi: Nga Swondaha, ndo vuwa nga iri ya malo. Nda ḽamba. Nda ambara zwiambaro zwanga. Nga murahu nda kona u ya kerekeni.

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḽa ya 1:

U thetshelesa na u amba (orala na/kana ndowendowe)

- U thetshelesa muvhigo u sa konḽi na u fhindula mbudziso dzi sa konḽi ngawo, tsumbo, 'Ndi mini zwe mukegulu a ita u thoma? Ndi mini zwe a ita zwi tevhelaho? n.z'
- U sumbedza u pfesesa dziṅwe ḽivhaipfi dza orala dza mutheo nga u sumba vhathu vha re kha tshifanyiso kana nga u tou ita nyito hu u fhindula ndaela u bva kha mugudisi, tsumbo, U ḽiita u nga wo dinalea/wo takala/wo sinyuwa/wo neta, n.z U sumba tshifanyiso tsha musidzana o dinaleaho/takalaho/sinyuwaho/netaho n.z

THEMO YA 1

U VHALA NA FONIKI

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Tshifhinga tsha fhasisa: Miniti ya 45 nga vhege

Tshifhinga tsha nḂhesa: Awara nthihi na miniti ya 30 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

NḂivho ya mibvumo na miungo (miniti ya 15 nga vhege)

Vhagudisi vha vusuludza mibvumo i re na leḂere liḂihi hu tshi thomiwa nga vhushaka vhu re hone vhukati ha leḂere na mubvumo ine ya fana kha Luambo lwa Hayani na kha dzine dza vha na ndeme kha TshivenḂa. Dzi fhaḂa zwiḂuku, maipfi o Ḃowealeho vha shumisa mibvumo vhagudi vha vho zwi Ḃivha kha Luambo lwa Hayani. Nga zwiḂuku nga zwiḂuku vha Ḃivhadza vhushaka ha mibvumo na kupeleḂele zwo fhambanaho na zwa Nyambo dza Nyengedzedzo (Tsumbo: tshimange). Mishumo iyi i tea u vha mipufhi (miniti ya 5- 10); i nga kona u Ḃanganyiwa kha 'U thetshesela na u amba' na nyito dza u vhalo.

Ndovhololo ya mibvumo yo itwaho kha themo ya 4 ya Gireidi ya 1

PfalandoḂhe

- Dza leḂere liḂihi (ndovhololo)
- a, e, i, o, u
- Dza maḂere mavhili a no fana

Themba

Dza maḂere mararu na maḂa

dzh - dzhulu

dzw - dzwatswatswa

fhw - fhufhwa

khw - khwali, khwashaba

mmb - mmboniseni, mmbangiseni

*ndz - ndzumba

ngw - ngwana

nyw - Ḃanganywa

nzh - mulenzhe

nzw - nzwalelo

*pfh - pfhene

*phr - phrofesa

phw - maphwanya

shw - mushwana

*thy - thyethyene

thw - tshithwathwa (mahaḂa)

tsw - tswinga, dzwatswatswa

*tzh - tzhema

mmbw - mmbwa

mphw - mamphwe

*mphy - khomphyutha

*ndzw - ndzwatimela

nkhw - nkhw

nngw - nngwa

ntsh - ntshavheni

nthw - nthwa

n̄hw - n̄hwa

nnzh - nnzhi

nnzw - nnzwa

tshw - tshivhotshwa

- U kona u țalusa mibvumo ine ya vha knganyisa tshifhinga tshinzhi (Tsumbo: 'a' na 'e', 'b' na 'p')
- U țalusa vhushaka vhukati ha miungo ya mibvumo ya maļedere manzhi a dungo ļithihi (Tsumbo: a, b, c, d, e, f, g, h, i, l, m, n, o, p, r, s, t, v, w, y)
- U fhața na u țhukukanya maipfi a maļedere mararu vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i đivha. (Tsumbo: t-e-o)

U vhalana na Vhagudi (tshifhinga tsho avhelwa fhasi ha 'U thetshesela na u amba')

U vhalana na Vhagudi ndi nyito ya u vhalana na u thetshesela; i dzhenisa u amba ngauri vhagudi vha amba nga ha mafhungo na mugudisi wavho. Kha Gireidi ya 2, U vhalana na Vhagudi hu đo bvela phanđa, fhedzi sa tshipiđa tsha 'U thetshesela na u amba'.

U vhalana ha u sumbiwa nđila (tshifhinga tsha fhasisa: 30 miniti na Tshifhinga tsha n̄hesa: Awara nthihi na miniti ya 15 nga vhege)

Kha hei themo vhagudisi vha thoma u vhalisa nga zwigwada zwo rangiwaho phanđa nga mugudisi. Vhagudisi vha shumisa tshifhinga tsha n̄hesa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma vha khethekanya kļasi ya bva zwigwada zwa 5 zwi no fana. Musi mugudisi a tshi khou shuma na tshiñwe tshigwada tshiñwe tshigwada tshi đo vha tshi tshi khou vhalana vhañwe vha zwigwadani zwavho kana vha vhalana nga vhavhili, u shumisa mafhungo o đowealeho a sa konđi kana nyito dzi re na vhushaka na mafhungo. Bugu dzi sa konđi dzi na u dovholosa zwivhumbeo na đivhaipfi na zwifanyiso u itela u tikedza mafhungo. Vhagudi vho đidzhenisa kha u vhalana nga zwigwada hu na u sumbiwa nđila nga mudededzi u bva mathomoni a Gireidi ya 1, nga zwenezwo, vha tea u vha vho no vha na nđivho ya nđila iyi ya kuvhalele.

Vhagudisi vha shumisa tshifhinga tsha fhasisa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma hune ha vha ho avhelwa miniti ya 30, vha tea u vhalana sa kļasi yothe, luvhili nga vhege

- u vhalana n̄ha vha tshi khou shumisa bugu dzavho kha tshigwada tshine tsha sumbwa nđila nga mugudisi. Tshigwada tshothe tshi vhalana tshiđori tshithihi kana ļiñwalwa ļi si ļa fikishini na mugudisi.
- U shumisa zwiđirathendzhi zwa u vhalana zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani u vhumbeo zwi no amba musu vha tshi vhalana (foniki, nyimele mafhungoni, tsenguluso ya tshivhumbeo, maipfi o đowealeho nga zwivhumbeo)
- U vhalana nga u elela vha tshi engedza luvhilolwa u vhalana na u sumbedza vhuđipfi na vhuđinyanyuli
- U sumbedza na u pfesesa zwiđi zwa u vhalana musu a tshi khou vhalana
- Vha thoma u fhața maipfi o đowealeho kha tshivhumbeo u bva kha u vhalana ha u sumbiwa nđila na u vhalana u wothe, U vhalana na Vhagudi na u vhalana e ethe

Vhagudi vha tea u țuțuwedzwa u vhalana nga vhothe Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma musu vhe na tshifhinga tshiñwe tsha n̄ha tshi si ho kha tsho kovhelwaho (Tsumbo: musu vho fhedza mushumo nga u țavhanya) hayani (Tsumbo: kana tshuñwahaya. Ndi zwa ndeme uri tshifhinga tshiñwe na tshiñwe tshine tsha wanala kļasini, tshi shumisiwe u vvedza u vhalana havho.

- U vhalana mafhungo e vha n̄wala vhone vhaņe kana o n̄walwaho nga vhañwe
- U vhalana hu na u sumbiwa nđila nga mugudisi na khephisheni, bugu dzi sa konđi na bugu dza zwiđori na zwifanyiso kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma u bva kha kħuđa ya bugu
- U shumisa bugu ya țhalusamaipfi ya vhana i re na zwifanyiso (luambo luthihi na nyambombili) u țođisisa țhalutshedzo ya ipfi ļine vha si ļi đivhe

U LINGA

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḓa:

Foniki: (orala na/kana ḡdowḡdowe)

- U fhaḓa na u fhandekanya maipfi a maḓḡdere a madungo mararu vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i ḡivha. (Tsumbo: t-e-o, i-t-a)

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḓa:

Foniki: (orala na/kana ḡdowḡdowe na/kana u ḡwala)

- U ḡalusa vhushaka vhukati ha miungo ya mibvumo ya maḓḡdere manzhi a dungo ḡithihi (Tsumbo: a, b, c, d, e, f, g, h, i, l, m, n, o, p, r, s, t, v, w, y)

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga i si ya Fomaḓa:

U vhala: (orala na/kana ḡdowḡdowe)

- U vhala nga u elela vha tshi engedza luvhilo lwa u vhala na sumbedza vhuḡipfi na vhuḡinyanyuli
- U sumbedza na u pfesesa zwiga zwa u vhala musi a tshi khou vhala

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḓa ya 1:

U vhala (orala na/kana ḡdowḡdowe)

- U vhala mafhungo mapufhi (1- 2 mafhungo nga siaḡari) na mugudisi, u tshi tevhela tshisumbi tsha mugudi

THEMO YA 1	
U ḡWALA	TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA Miniti ya 30 nga vhege
<p>MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI</p> <p>Nyito dza u ḡwala (Luvhili nga vhege)</p> <ul style="list-style-type: none"> • U shumisa zwikili zwa muḡwalo zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani • U ḡwala mitevhe ine ya vha na ḡhoho • U nanga na u kopa khephisheni i elanaho na tshifanyiso • Hu na thuso u ḡwala khephisheni ya tshifanyiso. • U fhedzisa mafhungo na u ḡadza maipfi ho ḡahelaho. 	
<p>U LINGA</p> <p>Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḓa:</p> <p>U ḡwala: (u ḡwala)</p> <p>Vhege 1-5</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hu na thuso u ḡwala khephisheni ya tshifanyiso <p>Vhege 6-10</p> <ul style="list-style-type: none"> • U fhedzisa mafhungo mararu nga u ḡadza zwikhala zwi si na ho maipfi <p>Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḓa ya 1:</p> <p>U ḡwala: (u ḡwala)</p> <ul style="list-style-type: none"> • U fhedzisa mafhungo mararu nga u ḡadza zwikhala zwi si na ho maipfi 	

THEMO YA 2

U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Tshifhinga tsha fhasisa: Miniti ya 45 nga vhege

Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Vhege 1-5

Vhagudisi vha nanga thero mbili dzine dza do vha tendela u divhadza na u vusuludza divhaipfi, na u katela nyito dzi tevhelaho. Dzhielani nzhele uri mihumbulo mihulwane yo nekedzwaho/thoho ndi tsivhudzo dzi sa konqi. Vhagudisi vha tea u nanga thero dzavho dzo teaho dzo qisendekaho kha zwi re mafhungoni na zwishumiswa zwi re hone. Vha tea u ita uri vha vhe na Bugu Khulwane/phosiṭara, zwidade, nyimbo, mitambo na tshumiswa dza vhukuma kha thero dze dza nangiwa.

Vhagudisi vha tea u lingedza u khunyeledza nyito dzothe, lune lwa fhira luthihi arali zwi tshi konadzea. Vha tea u linga vhagudi vha tshi shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḷa dzo dzudzanyelwaho Vhege 1-5.

Vhege 6-10

Vhagudisi vha nanga thero ntswa mbili dzine dza do vha tendela u fhaṭa kha zve vha ita kha vhege thanu dza u thoma. Thero dzi tea u vha tendela u divhadza divhaipfi ntswa na u khwaṭhisedza yo no funzwaho. Thero i tea u tendela vhagudisi u vusuludza nga misi zwivhumbeo zwa luambo zwa mutheo zwi sa konqi musi vha tshi ita nyambedzano na vhagudi kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma.

Vhagudisi vha tea u ita uri dzi angaredze mishumo yothe, lune lwa fhira luthihi arali zwi tshi konadzea. Vha tea u linga vhagudi vha tshi shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḷa dzo dzudzanyelwaho Vhege 6-10. Mugudisi u tea u ita mishumo wa u linga wa fomaḷa mafheloni a themo.

Nyito dza duvha liṅwe na liṅwe (Miniti ya 30 nga vhege)

Nyito dzi fhambana nga vhlupfu. Mugudisi a nga ita mishumo mulapfu muthihi kana mivhili kana miraru mipfufhi nga vhege.

- U isa phanda na u bveledzisa divhaipfi ya orala (U thetshelesa na u amba) u tshi shumisa thero kana thoho sa 'Mutsho
- U tevhela thevhekano thukhu ya ndaela, tsumbo, 'U takuwa. U tshimbila wa ya vothini wa li vula'
- U nea ndaela dzi sa konqi, tsumbo, 'U vula vothi.' 'U vala vothi.'
- U pfesesa na u fhindula mbudziso dzi sa konqi sa tsumbo, 'nyii/ifhio ...?' 'Nnyi ...?' (Ndi tshambureni tsha nnyi?)
- U ita khumbelo dzi sa konqi na zwitatamennde, tsumbo, 'Hu a rothola. Ndi khou humbela dzhesi?'
- U ḷalusa zwithu u bva kha ḷhalutshedzo nga u tou amba zwi sa konqihho, tsumbo, 'Hu na makole.' (Vhagudi vha tea u kona u vhambedza zwithu/maipfi na zwifanyiso.)
- U amba nga ha zwithu zwi re kha tshifanyiso hu u fhindula ndaela dza mugudisi, tsumbo, 'Ni khou vhona mini kha tshifanyiso.? Ambani zwine na khou vhona kha tshifanyiso.'
- U thetshelesa muvhigo u sa konqihho, tsumbo, mugudisi u amba nga lwendo lwa u ya u bambela duvha li tshi khou fhisa.
- Nga thuso ya mugudisi, a nee muvhigo u sa konqi, tsumbo, a bevele phanda nga u amba nga ha lwendo
- U rwela ngomani na u ita zwidade, nyimbo na zwirendo zwi sa konqi, tsumbo, kha vha itise vhana zwidade, nyimbo na zwirendo zwo dowealeho
- U tamba mitambo ya luambo, tsumbo, Vhagudi vha shuma nga zwigwada - vha humbule nga zwiambaro zwine zwa ambariwa musi hu tshi khou fhisa. Hu fhenya tshigwada tshi re na maipfi manzhisa

Nyito dza u thetshelesa na u amba wo tou fombe (Tshifhinga tsha fhasisa miniti ya 15 x 1; Tshifhinga tsha nthesa miniti ya 15 x 2 nga vhege)**U thetshelesa zwiṭori zwo anetshelwaho na zwo vhaliwaho (U vhalala na Vhagudi)**

Luthihi kana luvhili nga vhege, zwi tshi bva kha tshifhinga tshine tsha vha hone, mugudisi u anetshela kana u vhalala tshiṭori (kana u vhiga nga ha zwiwo). Zwiṭori zwine zwa anetshelwa zwi a tambea nga u shumisa ngafhadzo dza muvhili u itela u tikedza zwine zwa khou ambiwa. Zwiṭori zwine zwa vhaliwa zwi tea u bva kha Bugu Khulwane na phosiṭara i re na zwifanyiso hune vhagudi vhothe vha kona u vhona zwifanyiso.

U thetshesela nganeapufhi, nganetshelo kana maḥwalwa a si a fikishini o anetshelwaho kana u vhaliwa u bva kha Bugu Khulwane kana phosiḡara i re na zwifanyiso, tsumbo Happy Raindrops, vha tshi khou ḡiphiḡa vha dzhenelela nga u imba khorasi nga tshifhinga tsho teaho

- U pfesesa na u fhindula ndaela, tsumbo, 'Ntsumbedzeni gole. Ntsumbedzeni lutombo. vhalani mashotha a mvula. Ndi mangana?'
- U fhindula mbudziso zwadzo dzi sa konḡi nga ha tshiḡori na phindulo pfufhi, tsumbo, 'Mashotha a ḡivha hani uri ḡumbu ḡi khou ḡa?'
- U amba zwiḥwe zwa zwithu zwo no wanala kha tshifanyiso hu u fhindula mbudziso dzi bvaho kha mugudisi, tsumbo, 'Ndi mini izwi?' 'Ndi shotha.'
- U tamba tshiḡori vha tshi shumisa mufhindulano
- Nga thuso ya mugudisi, vha dovha vha anetshela tshiḡori

U bveledza khontseputi, zwivhumbeo zwa luambo na ḡivhaipfi

Nga u dzhenelela kha mishumo i re afho nḡha:

- U isa phanḡa na u fhaḡa ḡivhaipfi ya orala, u angaredza ḡivhaipfi ya khontseputi, tsumbo, mutsho
- U thoma u bveledza u pfesesa na u kona u shumisa zwivhumbeo zwa luambo zwi sa konḡi kha nyimele ya luambo i pfadzaho, tsumbo, u pfesesa na u thoma u shumisa ḡiti ḡitikedzi: sokou, konou)

U LINGA

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḡa:

U thetshesela na u amba: (orala na/kana ḡowendḡowe)

Vhege 1-5

- U ḡalusa tshifanyiso ngau tou amba nga ḡhalutshedzo i sa konḡiho, tsumbo, 'Mvula i khou na.'
- U thetshesela muvhigo u sa konḡi na u fhindula mbudziso nga hawo, tsumbo, 'Ndi mini zwe Mboni a ita u thoma? Ndi zwifhio zwi tevhelaho zwe a ita? n.z'

Vhege 6-10

- U fhindula dziḥwe dza mbudziso dzi sa konḡi, tsumbo, 'Mutsho wo tou ita hani ḡamusi?'
- U fha mivhigo i sa konḡi, tsumbo, 'Nga Swondaha, ndo vuwa nga iri ya malo. Nda ḡamba. Nda ambara zwiambaro zwanga. Nga murahu nda kona u ya kerekeni.'

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḡa ya 2:

U thetshesela na u amba (orala na/kana ḡowendḡowe)

- U thetshesela muvhigo u sa konḡi na u fhindula mbudziso dzi sa konḡi ngawo, tsumbo, 'Mashudu o vuwa nga tshifhinga-ḡe? Mutsho wo vha wo tou ita hani? Ndi mini zwe a ita u thoma? Ndi zwifhio zwi tevhelaho zwe a ita? Ndi zwifhio zwe a ita lwa u fhedzisela?'
- U sumbedza u pfesesa dziḥwe ḡivhaipfi dza orala dza mutheo nga u sumba zwithu kiḡasini kana kha tshifanyiso kana nga u tou ita nyito hu u fhindula ndaela u bva kha mugudisi, tsumbo, 'Ntsumbedzeni tshiambureni. Tshiambureni tshi na muvhala munzani? n.z'

THEMO YA 2

U VHALA NA FONIKI

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Tshifhinga tsha fhasisa: miniti ya 45

Tshifhinga tsha nḥhesa: Awara nthihi na miniti ya 30 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI***Nḡivho ya mibvumo na miungo (miniti ya 15 nga vhege)******Mishumo iyi i tea u vha mipufhi (miniti ya 5- 10) yo dzudzanywaho kha tshikhala tsha vhege. Dzi nga ḡi ḡanganywa ‘U thetshesela na u amba’, na nyito dza u vhalala.*****Pfalandoḥe mbili dzine dza fana.**

- aa (kanuka), Ndaa (losha) (vhagudi vha tea u gudiswa maitete kwalo a u losha a Tshivendḡa), hafhaḡaa, ee (u tenda/kanuka), vha vhee kha tombo, ii (u tenda/kanuka), tshiila, oo
- (u koloḡwa), mboo, uu duu

Pfalandoḥe mbili dzi sa fani

- ae - Maemu, ai (u kalala) - aini, au - musalauno, ea (u kalala) - u vhea, tshea, ie - tshienge, io - tshiombo, iu - tshiulu, oi - goloi, ua - muano, ue - mueni, ui - muingameli, uo - muomva, ou - khou, n.z.

Pfalanyana

w - wanga, y - yanga

- Ndovhoolo ya u guda themba dzo gudwaho kha Gireidi ya 1 na u bvela phandḡa na u guda dzi songo itwaho kha Gireidi ya 1) Themba dza maḡedere mavhili, mararu, maḡa na u fhira

bj - u bja

dj - djambila

dy - dyambila

*gr - greisi

*mw - mwana

*pk - pkasha

*pf - kupfene

*pf - pfeḡe

ts - tsimu

*ts - kutsimu

ty - tyetyenyea

- U ḡalusa vhushaka vhukati ha miungo na mibvumo ya maḡedere a dungo ḡithihi
- U vhona a ḡivha mitshila ya maipfi (Tsumbo: ‘el ‘ ni’, ‘iw’ na ‘ ol’)
- U vhumba na u fhandekanya fhungo ḡi sa konḡi hu tshi thomiwa nga themba nthihi
- U kona u ḡalusa mibvumo milapfu na mipufhi yo pfiwaho.

U vhalala na Vhagudi (tshifhinga tsho avhelwa fhasi ha ‘U thetshesela na u amba’)***U vhalala na Vhagudi ndi nyito ya u vhalala na u thetshesela; i dzhenisa u amba ngauri vhagudi vha amba nga ha mafhungo na mugudisi wavho. Kha Gireidi ya 2, U vhalala na Vhagudi hu ḡo bvela phandḡa, fhedzi sa tshipiḡa tsha ‘U thetshesela na u amba’.******U vhalala ha u sumbiwa nḡila (Tshifhinga tsha fhasisa miniti ya 30 na Tshifhinga tsha nḥhesa: Awara nthihi na miniti ya 15 nga vhege)******Vhagudisi vha shumisa tshifhinga tsha nḥhesa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma vha khethekanya kiḡasi nga zwigwada zwa 5 zwi no fana - vha shuma na tshigwada tshithihi ḡuvha ḡinwe na ḡinwe lwa miniti dza 15. Musi mugudisi a tshi khou shuma na tshinwe tshigwada tshinwe tshigwada tshi ḡo vha tshi tshi khou vhalala vha zwigwadani zwavho kana vha vhalala nga vhavhili, u shumisa mafhungo o ḡowealeho a sa konḡi kana u ita nyito dzi re na vhushaka na mafhungo ane a khou vhalaliwa. Bugu dzi sa konḡi dzi re na u dovhoolo zwivhumbeo na ḡivhaipfi na zwifanyiso u itela u tikedza mafhungo.***

Vhagudisi vha shumisa tshifhinga tsha fhasisa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma hune ha vha na miniti ya 30, vha tea u vhala sa kilasi yothe, luvhili nga vhege

- U vhalela ntha vha tshi khou shumisa bugu dzavho kha tshigwada tshine tsha sumbwa ndila nga mugudisi. Tshigwada tshothe tshi vhala tshitori tshithihi kana jinwalwa li si la fikishini na mugudisi
- U shumisa zwiirathendzhi zwa u vhala zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani u ita zwi no amba musi vha tshi vhala (foniki, nyimele mafhungoni ya tsenguluso ya tshivhumbeo, maipfi o dowealeho nga zwivhumbeo)
- U vhala nga u elela vha tshi engedza luvhilo lwa u vhala na sumbedza vhuqipfi na vhuqinyanyuli
- U sumbedza na u pfesesa zwiga zwa u vhala musi a tshi khou vhalela
- U isa phanda u fhaa maipfi o dowealeho kha tshivhumbeo u bva kha u vhala ha u sumbiwa ndila na u vhala u wothe, U vhala na Vhagudi na u vhala e the

U vhala a ethe (nga tshifhinga tsha vhagudi tsha u awela)**Vhagudi vha tea u tshuwedzwa u vhala nga vhothe Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma musi vhe na tshifhinga tshinwe tsha nda tshi siho kha tsho kovhelwaho, tsumbo, musi vho no fhedza mushumo arali tshifhinga tshi tshee hone na hayani vha tshi khou ita tshunwahaya. Ndi zwa ndeme uri tshifhinga tshinwe na tshinwe tshine tsha wanala kilasini, tshi shumisiwe u bvedza u vhala havho.**

- U vhala mafhungo e vha nwala vhone vhae kana o nwalwaho nga vhañwe
- U vhala nga vhone vhae bugu dze dza vhalwa vho rangwa phanda nga mugudisi. Tshifhinga tsha u vhala na khephisheni ya bugu na bugu dza zwiitori na zwifanyiso kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma kha kha kha ya bugu
- U shumisa bugu ya Thalusa maipfi ya vhana i re na zwifanyiso (luambo luthihi na nyambombili) u todisisa thalutshedzo ya ipfi line vha si li divhe

U LINGA**Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga hu si dza Foma:****Foniki: (orala na/kana ndowendowe)**

- U kona u talusa vhukati ha mibvumo milapfu na mipufhi ya pfalandothe ine vho no i pfa.

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Foma ya 2:**Foniki (orala na/kana ndowendowena/kana u nwala)**

- U talusa vhushaka vhukati ha miungo ya mibvumo ya dungo lithihi.
- U vhumba na u fhandekanya mafhungo a sa konzi

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga i si ya Foma:**U vhala: (orala na/kana ndowendowe)**

- U vhalela ntha vha tshi khou shumisa bugu dzavho kha tshigwada tshine tsha sumbwa ndila nga mugudisi, i.e. tshigwada tshothe tshi vhala tshitori tshithihi

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Foma ya 2:**U vhala (orala na/kana ndowendowena/kana u nwala)**

- U vhala Bugu Khulwane kana mañwe mañwalwa o hudzwaho na mugudisi, vha tshi tevhela tshisumbi tsha mugudisi, vha shumisa nyolo u thusa u pfesesa
- U sumbedza u pfesesa tshitori tshipufhi tsho nwalwaho, tsumbo, u fananyisa khephisheni/mafhungo na kha tshifanyiso kana u tou fhindula mbudziso

THEMO YA 2	
U N̄WALA	TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA Miniti ya 30 nga vhege
<p>MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI</p> <p>Nyito dza u n̄wala (2 kana 3 nga vhege)</p> <p>Vhagudisi vha tea u nanga kha zwi tevhelaho; vha lingedze u katela nyito nnzhi kha tshifhinga tshi re hone:</p> <ul style="list-style-type: none"> • U shumisa zwikili zwa muñwalo zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani • U nanga na u kopa khephisheni i elanaho na tshifanyiso • Hu na thuso u n̄wala khephishenii ya tshifanyiso • U fhedzisa mafhungo na u ḡadza maipfi ho salaho zwickhalani • U n̄wala mafhungo nga u shumisa maipfi a re na mibvumo ya foniki na maipfi o ḡowealeaho nga tshivhumbeo o no funzwaho • U shumisa zwiga zwa u vhala zwo no funzwaho kha Luambo lwa Hayani (maḡed̄eredanzi na zwiga zwa u vhala) • U ḡifhaḡela tshisiku tsha maipfi na bugu ya Ṭhalusamaipfi ya vhuṅe 	
<p>U LINGA</p> <p>Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga hu si ya Fomaḡa:</p> <p>U n̄wala: (u n̄wala)</p> <p>Vhege 1-5</p> <ul style="list-style-type: none"> • U fhedzisa mafhungo mararu nga u ḡadza zwickhala zwi si na ho maipfi <p>Vhege 6-10</p> <ul style="list-style-type: none"> • U n̄wala mafhungo nga u shumisa maipfi a re na mibvumo ya foniki na maipfi o ḡowealeaho nga tshivhumbeo o funzwaho • U shumisa zwiga zwa u vhala zwo no funzwaho kha Luambo lwa Hayani (maḡed̄eredanzi na zwiga zwa u vhala) <p>Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḡa ya 2</p> <p>U n̄wala: (u n̄wala)</p> <ul style="list-style-type: none"> • U n̄wala mafhungo nga u shumisa maipfi a re na mibvumo ya foniki na maipfi o ḡowealeaho nga tshivhumbeo o no funzwaho • U shumisa zwiga zwa u vhala zwo no funzwaho kha Luambo lwa Hayani (maḡed̄eredanzi na zwiga zwa u vhala) 	

THEMO YA 3

U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Tshifhinga tsha fhasisa: Miniti ya 45 nga vhege

Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Vhege 1-5

Vhagudisi vha nanga thero mbili dzine dza vha tendela u divhadza na u vusuludza divhaipfi, na u katela nyito dzi tevhelaho. Dzhilani nzhele uri mihumbulo mihulwane yo nekedzwaho/thoho ndi tsivhudzo dzi sa konqi. Vhagudisi vha tea u nanga thero dzavho dzo teaho dzo disendekaho kha zwi re mafhungoni na zwishumiswa zwi re hone. Vha tea u ita uri vha vhe na Bugu Khulwane/phositora, zwidade, nyimbo, mitambo na tshumiswa dzi fareaho kha thero dze dza nangiwa.

Vhagudisi vha tea u lingedza u khunyeledza nyito dzothe, lune lwa fhira luthihi arali zwi tshi konadzea. Vha tea u linga vhagudi vha tshi shumisa Nyito dza u Linga dza Fomala dza u thoma dzo dzudzanyelwaho Vhege 1-5.

Vhege 6-10

Vhagudisi vha nanga thero ntswa mbili dzine dza do vha tendela u fhaa kha zwe vha ita kha vhege thanu dza u thoma. Thero dzi tea u vha tendela u divhadza divhaipfi ntswa na u khwaḥisedza yo no funzwaho. Thero dzi tea u tendela mugudisi u vusuludza nga misi zwivhumbeo zwa luambo zwa mutheo zwi sa konqi musi hu tshi itwa nyambedzano na vhagudi nga Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma.

Vhagudisi vha tea u lingedza u khunyeledza nyito dzothe, lune lwa fhira luthihi arali zwi tshi konadzea. Vha tea u linga vhagudi vha tshi shumisa Nyito dza u Linga dza Fomala mbili mafheloni a themo.

Nyito dza duvha jinwe na jinwe (Miniti ya 30 nga vhege)**Nyito dzi fhambana nga vhulapfu. Mugudisi a nga ita mushumo mulapfu muthihi na mipfufhi mivhili kana miraru.**

- U isa phanda na u bveledzisa divhaipfi ya orala (U thetshelesa na u amba) u tshi shumisa thero kana thoho sa 'Mitambo'
- U tevhela thevhekano thukhu ya ndaela, tsumbo, 'Dzhiani tshokho ni nwale dzina lanu kha dabaluvhondo. Zwino dzhiani dasitora ni phumule dabaluvhondo.'
- U nea ndaela dzi sa konqi, tsumbo, 'Rahani bola..'
- U pfesesa na u fhindula mbudziso dzi sa konqi sa tsumbo 'nnyi/ifhio ...?' 'Nnyi ...?' (nnyi/ifhio)
- U ita khumbelo dzi sa konqi na zwitatamennde, tsumbo, 'Ndi nga bveta nnda nda yo u tamba?'
- U jalusa zwithu u bva kha thalutshedzo nga u tou amba nga ndila i sa konqihho, tsumbo, 'Mutukana u raha bola.' Vhagudi vha tea u kona u vhambedza zwithu/maipfi na zwifanyiso.)
- U amba nga ha zwithu kha tshifanyiso hu u fhindula ndaela dza mugudisi, tsumbo, 'Ni khou vhona mini kha tshifanyiso? Ambani zwine na khou vhona kha tshifanyiso.'
- U thetshelesa muvhigo u sa konqihho, tsumbo, Mutambo wa bola
- Nga thuso ya mugudisi, a nee muvhigo u sa konqi, tsumbo, Mutambo wa bola
- U rwela ngomani na u ita zwidade, nyimbo na zwirendo zwi sa konqi: tsumbo, kha vha itise vhana zwidade, nyimbo na zwirendo zwo dowealeho
- U tamba mitambo ya luambo nnda ha kijasi

Nyito dza u thetshelesa na u amba wo tou fombe (Tshifhinga tsha fhasisa miniti ya 15 x 1, Tshifhinga tsha nthesa miniti ya 15 x 2 nga vhege)

U thetshelesa zwiḥori zwo anetshelwaho na zwo vhaliwaho (U vhalana na Vhagudi)

Luthihi kana luvhili nga vhege, zwi tshi bva kha tshifhinga tshine tsha vha hone, mugudisi u anetshela kana u vhalana tshihori (kana u vha nga ha zwiwo). Zwiḥori zwine zwa anetshelwa zwi a tambea nga u shumisa ngafhadzo dza muvhili u itela u tikedza zwine zwa khou ambiwa. Zwiḥori zwine zwa vhaliwa zwi tea u bva kha Bugu Khulwane kana phositora i re na zwifanyiso hune vhagudi vhothe vha kona u vhona zwifanyiso.

U thetshelesa nganeapfufhi, nganetshelo kana manwalwa a si a fikishini o anetshelwaho kana u vhaliwa u bva kha Bugu Khulwane kana phositora ya zwifanyiso (Tsumbo: Bola) nga u funa mudifho dza shela mulenzhe kha u imba khorasi nga tshifhinga tsho teaho

- U pfesesa na u fhindula ndaela, tsumbo, 'Ntsumbedzeni kurahle Ntsumbedzeni tshikoro. Ntsumbedzeni mulindavhunwo. Vhalani vhatambi. Ndi vhangana?'
- U fhindula mbudziso zwadzo dzi sa konqi nga manwalwa na phindulo pfufhi, tsumbo, 'Ndi nnyi o koraho?'
- U amba zwiḥwe zwa zwithu zwi no wanala kha tshifanyiso hu u fhindula mbudziso dzi bvaho kha mugudisi, tsumbo, 'Ndi mini izwi?' 'Tshikoro.'

- Arali tshi tshitori, u tshi tamba nga u shumisa zwipiḁa zwiḁwe zwa mufhindulano
- Nga thuso ya mugudisi, u dovha u anetshela lungano kana u amba manweledzo mapfufhi a mafhungo.

U bveledza khontseputi, ḁivhaipfi na zwivhumbeo zwa luambo

Nga u dzhenelela kha mishumo i re afho nḁha:

- u isa phanḁa na u fhaḁa ḁivhaipfi ya orala, u angaredza ḁivhaipfi ya khonseputi, tsumbo, masia - tshanḁa tshamonde/tshanḁa tshauḁa
- u thoma u bveledza u pfesesa na u kona u shumisa zwivhumbeo zwa luambo zwi sa konḁi kha nyimele ya luambo lu pfadzaho.

U LINGA

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḁa:

U thetshesela na u amba: (orala na/kana nḁowendowe)

Vhege 1-5

- U fhindula mbudziso zwadzo dzi sa konḁi nga ha tshitori
- U dovha u anetshela tshitori/u ita manweledzo a mafhungo (mafhungo mararu kana maḁa)

Vhege 6-10

- U fhindula dziḁwe dza mbudziso dzi sa konḁi, tsumbo, 'Ni funesa mutambo ufho?'
- U ḁalusa zwifanyiso zwiraru u bva kha ḁhalutshedzo i sa konḁi nga u tou amba, tsumbo, Munna u khou tamba bola/Munna u khou tamba thenisi/Munna u khou tamba khrikhethe

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḁa ya 3:

U thetshesela na u amba (orala na/kana nḁowendowe)

- U thetshesela muvhigo u sa konḁi na u fhindula mbudziso dzi sa konḁi ngawo, tsumbo, 'ndi nnyi/ifhio thimu yo koraho u thoma? Ndi nnyi/ifhio thimu yo koraho tshikoro tsha vhuvhili? Ndi nnyi/ifhio thimu yo koraho tshikolo tsha vhuraru? Ndi nnyi/ifhio thimu yo fhenyaho?'
- U sumbedza u pfesesa dziḁwe ḁivhaipfi dza orala dza mutheo nga u sumba zwithu kiḁasini kana kha tshifanyiso kana nga u tou ita nyito hu u fhindula ndaela u bva kha mugudisi.

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḁa ya 4:

- U thetshesela na u amba (orala na/kana nḁowendowe)
- U fha mivhigo i sa konḁi, tsumbo, muvhigo wa zwo bvelelaho mutamboni wa bola.
- U sumbedza u pfesesa dziḁwe ḁivhaipfi dza orala dza mutheo nga u sumba zwithu kiḁasini kana kha tshifanyiso kana nga u tou ita nyito hu u fhindula ndaela u bva kha mugudisi, tsumbo, 'Ntsumbedzeni khephutheni wa thimu.' 'U sumba mulindavhunwo.'

THEMO YA 3

U VHALA NA FONIKI

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Tshifhinga tsha fhasisa: Miniti ya 45 nga vhege

Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi na miniti ya 30 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Ndivho ya mibvumo na miungo (miniti ya 15 nga vhege)

Vhagudisi vha bvela phanda na u fhaṭa maipfi mapfufhi o ḡowealeho. Vha funza mibvumo i re na madungo mavhili, mibvumo i gudive i mathomini a ipfi na musi i mafhedziseloni a ipfi. Vha tea u lingedza u shumisa maipfi ane vhagudi vha vho a ḡivha vha dovhe hafhu u shumisa maipfi kha mafhungo a sa konḡi. Mishumo iyi i tea u vha mipfufhi (miniti ya 5- 10) hafhu yo dzudzanywaho kha tshikhala tsha vhege. Hu nga kha ḡi ṭanganywa 'U thetshesela na u amba', na nyito dza u vhalala

dzh - **dzhulu**dzw - **dzwatswatswa***ndz - **ndzumba**nyw - **ṭanganywa***pfh - **pfhene***phr - **phrofesa**phw - **maphwanya**shw - **mushwana***thy - **thyethyeneya***tzh - **tzhema**mmbw - **mmbwa***mphy - **khomphyutha***ndzw - **ndzwaṭimela**nndw - **nndwa**nkhw - **nkhw**nnzh - **nnzhi**nnzw - **nnzwa**ntsh - **ntshavheni****Themba dzi no swaiwa kha mibvumo ya maḡedere mavhili kana u fhira**ḡw - **haḡwa, vhaḡwa**ḡḡ - **ḡḡou**ḡw - **ḡwala**ṭh - **ṭhavha** (vhagudi vha gudiswa phambano ine ya ḡiswa nga tswayo - **thavha** na **ṭhavha**)nṭh - **nṭhavha**ṭw - **fhaṭwa**nṭhw - **nṭhwa****Themba dza siḡabiki nasala**n - **nkunga, nkhelebeni**m - **mmbudzeni, mma**

• U fhaṭa na u fhandekanya maipfi

• U ḡivha mitshila ya maipfi 'el' na 'ol

• themba dza madungo mavhili dzo ḡowealeho (Tsumbo: sh, th) mathomoni na magumoni a mafhungo

U vhala na Vhagudi (tshifhinga tsho avhelwa fhasi ha 'U thetshesela na u amba')

U vhala na Vhagudi ndi nyito ya u vhala na u thetshesela; i dzhenisa u amba ngauri vhagudi vha amba nga ha mafhungo na mugudisi wavho. Kha Gireidi ya 2, U vhala na Vhagudi hu do bvela phanda, fhedzi sa tshipiqa tsha 'U thetshesela na u amba'

U vhala ha u sumbiwa ndila (Tshifhinga tsha fhasisa miniti ya 30 na Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi na miniti ya 15 nga vhege).

Vhagudisi vha shumisa tshifhinga tsha nthesa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, vha khethekanya kilasi nga zwigwada zwa 5 zwi no fana - vha shuma na tshigwada tshithihi divha lijwe na lijwe lwa miniti ya 15. Musi mugudisi a tshi khou shuma na tshinwe tshigwada tshinwe tshigwada tshi do vha tshi tshi khou vhala vha zwigwadani zwavho kana vha vhala nga vhavhili, u shumisa mafhungo o dowealeho a sa konqi na/kana u ita nyito dzi re na Lushaka na mafhungo ane a khou vhaliwa. Bugu dzi sa konqi dzi na u dovholola zwivhumbeo na divhaipfi na zwifanyiso u itela tikedza mafhungo.

Vhagudisi vha shumisa tshifhinga tsha fhasisa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma hune ha vha na miniti ya 30, vha tea u vhala sa kilasi yothe, luvhili nga vhege

- U vhalela ntha vha tshi khou shumisa bugu dza vhone vhaṅe ngeno tshinwe tshigwada tshi tshi khou vhala fhasi ha ndaulo ya mugudisi. Hezwi zwi amba uri tshigwada tshothe tshi vhala tshitori tshithihi kana lijwalwa li si la fikishini na mugudisi
- U shumisa zwiṅirathendzhi zwa u vhala zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani u ita zwine vha khou vhala vha pfe zwi tshi amba (foniki, nyimele mafhungoni, tsenguluso ya tshivhumbeo, maipfi o dowealeho nga zwivhumbeo)
- U vhala nga u elela vha tshi engedza luvhilo lwa u vhala na u sumbedza vhuḍipfi na vhuḍinyanyuli
- U sumbedza u pfesesa zwiga zwa u vhala musi a tshi khou vhalela
- U isa phanda u fhaṅa maipfi o dowealeho kha tshivhumbeo u bva kha u sumbiwa ndila na u vhala u wothe, U vhala na Vhagudi na u vhala a ethe

U vhala a ethe (nga tshifhinga tsha vhagudi tsha u awela tshikoloni na hayani)

Vhagudi vha tea u ṅuwedzwa u vhala nga vhothe Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma musi vhe na tshifhinga tshinwe tsha nṅa tshi si ho kha tsho kovhelwaho (i.e. musi vho no fhedza nyito nga tshifhinga tshikutu) na hayani (Tsumbo: kana tshunwahaya. Ndi zwa ndeme uri tshifhinga tshinwe na tshinwe tshine tsha wanala kilasini, tshi shumisiwe u bveledza u vhala havho.

- U vhala mafhungo e vha ṅwala vhone vhaṅe kana o ṅwalwaho nga vhaṅwe.
- U vhala nga vhone vhaṅe bugu dze dza vhalwa nga tshifhinga tsha u vhala vha tshi khou thuswa nga mugudisi, khepusheni dzi sa konqi na bugu dza zwiṅori na zwifanyiso kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma u bva kha khuḍa ya u vhala ya kilasini.
- U shumisa bugu ya ṅhalusamaipfi ya vhana i re na zwifanyiso (luambo luthihi na nyambombili) u ṅoda ṅhalutshedzo dza maipfi ane vha si a divhe.

U LINGA**Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḷa ya 3:****Foniki: (orala na/kana ṅdowendowe na/kana u ṅwala)**

- U fhaṅa na u fhandekanya maipfi
- U vhea nga zwigwada maipfi o dowealeho u ya nga miṅa yayo
- U vhona a divha mitshila ya maipfi 'el' na 'ol'

U vhala (orala na/kana ṅdowendowe)

- U vhalela ntha vha tshi khou shumisa bugu dzavho kha tshigwada tshine tsha sumbiwa ndila nga mugudisi. Tshigwada tshothe tshi vhala tshitori tshithihi.
- U sumbedza u pfesesa tshitori tshipufhi tsho ṅwalwaho, tsumbo, u tevhekanya zwifanyiso.

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḷa ya 4:**Foniki: (orala na/kana ṅdowendowe na/kana u ṅwala)**

- U vhona a divha themba dza madungo mavhili dzo dowealeho (Tsumbo: sh, th) mathomoni a mafhungo

U vhala (orala na/kana ṅdowendowe)

- U vhala mafhungo mapufhi na mugudisi na u fhindula nga u pfufhifhadza mbudziso dza orala nga ha tshitori

THEMO YA 3	
U N̄WALA	TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA Miniti ya 30 nga vhege
<p>MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI</p> <p>Nyito dza u n̄wala (2 kana 3 nga vhege)</p> <p>Mugudisi a lingedze u katela vhunzhi ha nyito dzi tevhelaho arali tshifhinga tshi hone:</p> <ul style="list-style-type: none"> • U shumisa zwikili zwa muñwalo zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani • U n̄wala khephishni kana lebuju kha tshifanyiso • U fhedzisa mafhungo nga u ḡadzisa maipfi ho salaho zwikhala • U n̄wala mafhungo nga u shumisa maipfi a re na mibvumo ya foniki na maipfi o ḡowealeho nga tshivhumbeo zwo no funzwaho • U n̄wala mafhungo a tshi shumisa fureme/muhanga, tsumbo, Ndi funa _____. A thi funi _____. • U n̄wala maipfi o ḡowealeho na mafhungou bva kha dikithesheni • U n̄wala zwibveledzwa zwo no funzwaho kha Luambo lwa Hayani, tsumbo, mulaedza wa u tamela mashudu mulwadze uri a ṭavhanye u fhola • U shumisa mañwe madzina na thangeladzina kha u n̄wala • U peleṭa maipfi nga ngona u bva muhumbuloni. • U shumisa bugu ya Ṭhalusamaipfi ya vhana ho teaho • U shumisa zwiḡa zwa u vhala zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani (maḡeḡeredanzi na zwiḡa zwa u vhala) • U ḡifhaṭela tshisiku tsha maipfi na bugu ya Ṭhalusamaipfi ya vhuṇe. 	
<p>U LINGA</p> <p>Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḡa ya 3:</p> <p>U n̄wala: (u n̄wala)</p> <ul style="list-style-type: none"> • U n̄wala khephisheni ya tshifanyiso, tsumbo, kholomo i khou ḡa hatsi. • U n̄wala mafhungo a tshi shumisa muhangarambo, tsumbo, Ndi a funa _____. A thi funi _____. <p>Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḡa ya 4:</p> <p>U n̄wala: (u n̄wala)</p> <ul style="list-style-type: none"> • U n̄wala mafhungo u bva kha dikithesheni; mafhungo • U n̄wala na u ola garaṭa ya u tamela mulwadze u fhola 	

THEMO YA 4

U THETSHELESA NA U AMBA (orala)

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Tshifhinga tsha fhasisa: Miniti ya 45 nga vhege

Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Vhege 1-5

Vhagudisi vha nanga thero mbili dzine dza do vha tendela u divhadza na u vusuludza divhaipfi, na u katela nyito dzi tevhelaho. Dzhielani nzhele uri mihumbulo mihulwane yo nekedzwaho/thoho ndi tsivhudzo dzi sa konqi. Vhagudisi vha tea u nanga thero dzavho dzo teaho dzo qisendekaho kha zwi re mafhungoni na zwishumiswa zwi re hone. Vha tea u ita uri vha vhe na Bugu Khulwane/phosiṭara, zwidade, nyimbo, mitambo na tshumiswa dza vhukuma kha thero dze dza nangiwa. Vha tea u lingedza u fhedza mushumo wothe, lune lwa fhira luthihi arali zwi tshi konadzea.

Mugudisi u tea u linga vhagudi nga u shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḷa dzo dzudzanyelwaho Vhege 1-5.

Vhege 6-10

Vhagudisi vha nanga thero ntswa mbili dzine dza do vha tendela u fhaṭa kha zwe vha ita kha vhege thanu dza u thoma. Thero dzi tea u vha tendela u divhadza divhaipfi ntswa na u khwaṭhisedza yo no funzwaho. Thero dzi tea u tendela mugudisi u vusuludza nga misi zwivhumbeo zwa luambo zwa mutheo zwi sa konqi musi hu tshi itwa nyambedzano na vhagudi nga Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma.

Vhagudisi vha tea u lingedza u khunyeledza nyito dzothe lu fhiraho luthihi arali zwi tshi konadzea. Mugudisi u tea u linga vhagudi nga u shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḷa dzo dzudzanyelwaho Vhege 6-10. Vha tea u ita Nyito ya u linga ha Fomaḷa mafheloni a themo.

Nyito dza duvha jinwe na jinwe (Miniti ya 30 nga vhege)

Nyito dzi fhambana nga vhulapfu. Mugudisi a nga ita mushumo mulapfu muthihi kana mivhili kana nyito thukhu tharu.

- U isa phanda na u bveledzisa divhaipfi ya orala (U thetshelesa na u amba) u tshi shumisa thero kana thoho sa 'Khalawaha'
- U tevhela thevhekano thukhu ya ndaela, tsumbo, 'Idani ni dzule phanda kilasini'.
- U nea ndaela dzi sa konqi, tsumbo, 'U vhandu zwanḷa.'
- U pfesesa na u fhindula mbudziso dzi sa konqi sa 'nnyi/ifhio ...?' 'Nnyi ...?' (Ndi ifhio khalaḷwaha ine na i funesa? Tshilimo.)
- U ita khumbelo dzi sa konqi na zwitatamennde, tsumbo, 'Ndi nga paka bugu dzanga?'
- U ṭalisa zwithu u bva kha thalutshedzo nga u tou amba zwi sa konqihlo, tsumbo, 'Ndi tshilimo. Duvha li khou fhisa. Maluvha o ḷala. Vhana vho ambara shothi na sandala.' Vhagudi vha tea u kona u vhambedza zwithu/maipfi na zwifanyiso.
- U amba nga ha zwithu kha tshifanyiso hu u fhindula ndaela dza mugudisi (Ni khou vhona mini kha tshifanyiso? Ambani zwine na khou vhona kha tshifanyiso.)
- U thetshelesa muvhigo u sa konqihlo, tsumbo, mugudisi u amba nga lwendo lwawe lwa u renga
- Nga thuso ya mugudisi, u nea muvhigo u sa konqi, tsumbo, vhagudi vha vhudza mugudisi nga zwe vha ita
- U rwela ngomani na u ita zwidade, nyimbo na zwirendo zwi sa konqi, tsumbo, kha vha itise vhana zwidade, nyimbo na zwirendo zwo dowealeho
- U tamba mitambo ya luambo.

Nyito dza u thetshelesa na u amba wo tou fombe (Tshifhinga tsha fhasisa miniti ya 15 x 1, Tshifhinga tsha nthesa miniti ya 15 x 2 nga vhege)

U thetshelesa zwiṭori zwo anetshelwaho na zwo vhaliwaho (U vhalu na Vhagudi)

Luthihi kana luvhili nga vhege, zwi tshi bva kha tshifhinga tshine tsha vha hone, mugudisi u anetshela kana u vhalu tshitori (kana u vhiga nga ha zwiwo). Zwiṭori zwine zwa anetshelwa zwi a tambea nga u shumisa ngafhadzo dza muvhili u itela u tikedza zwine zwa khou ambiwa. Zwiṭori zwine zwa vhaliwa zwi tea u bva kha Bugu Khulwane kana phosiṭara i re na zwifanyiso hune vhagudi vhothe vha kona u vhona zwifanyiso.

U thetshelesa nganeapfufhi, nganetshelo kana maḷwalwa a si a fikishini o anetshelwaho kana u vhaliwa u bva kha Bugu Khulwane kana phosiṭara i re na zwifanyiso, tsumbo, vhuriha, nga u funa muḷifho ha shela mulenzhe kha u imba khorasi nga tshifhinga tsho teaho

- U pfesesa na u fhindula ndaela, tsumbo, 'Ntsumbedzeni miri. I na matari? Ndi tshifhinga tshifhio tsha ḷwaha?'
- U fhindula mbudziso zwadzo dzi sa konqi nga ha maḷwalwa na phindulo pfufhi, tsumbo, 'Hu itea mini kha miri vhuria?'

- U amba zwiḥwe zwa zwithu zwo no wanala kha tshifanyiso hu u fhindula mbudziso dzi bvaho kha mugudisi, tsumbo, 'Ndi mini izwi?' 'Mahaḑa.'
- Arali tshi tshiḥtori, u tshi tamba u tshi shumisa zwiḥwe zwa muvhindulano
- Nga thuso ya mugudisi, u dovha u anetshela lungano kana u amba manweledzo mapfufhi a mafhungo.

U bveledza khontseputi, zwiḥumbeo zwa luambo na ḑivhaipfi

Nga u dzhenelela kha mishumo i re afho nḥa:

- U isa phanḑa na u fhaḑa ḑivhaipfi ya orala, u angaredza ḑivhaipfi ya khontseputi, tsumbo, tshanduko - Khalaḥwaha
- U thoma u bveledza u pfesesa na u kona u shumisa zwiḥumbeo zwa luambo zwi sa konḑi kha nyimele ya luambo i pfadzaho.

U LINGA

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḑa:

U thetshesela na U amba: (orala na/kana ḥḑowenḑowe)

Vhege 1-5

- U fhindula mbudziso zwadzo dzi sa konḑi nga ha tshiḥtori
- U dovha u anetshela tshiḥtori/u ita manweledzo a mafhungo (mafhungo mararu kana maḥa)

Vhege 6-10

- U fhindula dziḥwe dza mbudziso dzi sa konḑi, tsumbo, 'Ni funa khalaḥwaha ifhio?'
- U ḥalusa zwifanyiso zwiraru u bva kha ḥhalutshedzo nga u tou amba zwi sa konḑiho, tsumbo, 'Ndi Tshilimo. Ḑuvha ḑi khou fhisa. Ndi Vhuriha. A hu na maḥari kha miri. Ndi Luḥavula. Tshiḥoni tshi khou ita tshiḥaha.'

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḑa 5:

U thetshesela na u amba (orala na/kana ḥḑowenḑowe)

- U thetshesela muvhigo u sa konḑiho, tsumbo Madalo a Khushumusi, na u fhindula mbudziso dzi sa konḑi ngawo sa, Hune nda ḑo ḑa hone Khirisimusi?
- U shumisa fureimi u ḥea muvhigo u sa konḑi nga mafhungo mararu kana maḥa
- U sumbedza u pfesesa dziḥwe ḑivhaipfi dza orala dza mutheo nga u sumba zwithu kḑasirumuni kana kha tshifanyiso kana nga u tou ita nyito hu u fhindula ndaela u bva kha mugudisi.
- U pfesesa maipfi a no swika 500 nga tshifhinga tsha fhasisa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma lu tshi shumiswa, a no swika 1,000 kha Tshifhinga tsha nḥesa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma lu tshi shumiswa

THEMO YA 4

U VHALA NA FONIKI

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Tshifhinga tsha fhasisa: Miniti ya 45 nga vhege

Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Ndivho ya mibvumo na miungo (miniti ya 15 nga vhege)

Vhagudisi vha divhadza dziñwe thembamvanganyi na pfalandothe dzi re na madungo mavhili, nga u shumisa maipfi ane vhagudi vha vho a divha kana maipfi a no shumesesiwa. Musi hu tshi divhadzwa ipfi liswa vha tea u ita uri vhagudi vha pfesese thalutshedzo na u kona u i shumisa kha mafhungo. Mishumo iyi i tea u vha mipfufhi (miniti ya 5- 10) na yo dzudzanywa kha tshikhala tsha vhege. I nga kha di tanganywa u thetshesela na U amba na nyito dza U vhalu.

- U vhea nga zwigwada maipfi o dowealeho u ya nga miṭa yayo .
- U fhaṭa na u khethekanya maipfi a sa konḍi ane a thoma nga thembamvanganyi dzo vanganyiwaho
- U divha pfalandothe ya madungo mavhili
- U kona u ṭalusa mibvumo yo pfiwaho

U vhalu na Vhagudi (tshifhinga tsho avhelwa fhasi ha u thetshesela na u amba)

U vhalu na Vhagudi ndi nyito ya u vhalu na u thetshesela; i dzhenisa u amba ngauri vhagudi vha amba nga ha mafhungo na mugudisi wavho. Kha Gireidi ya 2, U vhalu na Vhagudi hu ḍo bvela phanḍa, fhedzi sa tshipiḍa tsha u thetshesela na u amba.

U vhalu ha u sumbiwa nḍila (tshifhinga tsha fhasisa: miniti ya 30 na tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi na miniti ya 15 nga vhege)

Vhagudisi vha shumisa tshifhinga tsha nthesa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma vha khethekanya kīlasi nga zwigwada zwa 5 zwi no fana - u kona u shuma na tshigwada tshithihi ḍuvha liñwe na liñwe lwa miniti dza 15. Musi mugudisi a tshi khou shuma na tshiñwe tshigwada tshiñwe tshigwada tshi ḍo vha tshi tshi khou vhalu sa zwigwadani zwavho kana vha vhalu nga vhavhili u shumisa mafhungo o dowealeho a sa konḍi kana u ita nyito dzi re na vhushaka na mafhungo ane a khou vhaliwa. Bugu dzi sa konḍi dzi na u dovholola zwivhumbeo na divhaipfi na zwifanyiso u itela tikedza mafhungo.

Vhagudisi vha shumisa tshifhinga tsha fhasisa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma hune ha vha na miniti ya 30, vha tea u vhalu sa kīlasi yoṭhe, luvhili nga vhege

- U vhalu nṭha vha tshi khou shumisa bugu dzavho kha tshigwada tshine tsha sumbwa nḍila nga mugudisi. Hezwi zwi amba uri tshigwada tshoṭhe tshi vhalu tshitori tshithihi na liñwalwa li si ḷa fikishini na mugudisi
- U shumisa zwitirathendzhi zwa u vhalu zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani u ita zwi no amba musi vha tshi vhalu (foniki, nyimele ya mafhungoni tsenguluso ya tshivhumbeo, maipfi o dowealeho nga zwivhumbeo)
- U vhalu vha tshi engedza luvhilo lwa u vhalu na u sumbedza vhuḍipfi na vhuḍinyanyuli
- U sumbedza u pfesesa zwiga zwa u vhalu musa a tshi khou vhalu
- U isa phanḍa u fhaṭa maipfi o dowealeho kha tshivhumbeo u bva kha u vha ha u sumbiwa nḍila na u vhalu u woṭhe, U vhalu na Vhagudi na u vhalu a eṭhe

U vhalu a eṭhe (nga tshifhinga tsha vhagudi tsha u awela tshikoloni na hayani)

Vhagudi vha tea u tuṭuwedzwa u vhalu nga vhoṭhe Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma musa vhe na tshifhinga tshiñwe tsha nḍa tshi si ho kha tsho kovhelwaho, tsumbo, musa vho no fhedza nyito nga tshifhinga tshituḱu na hayani kana tshuñwahaya. Ndi zwa ndeme uri tshifhinga tshiñwe na tshiñwe tshine tsha wanala kīlasini, tshi shumisiwe u bvedza u vhalu havho.

- U vhalu mafhungo e vha nḍala vhone vhaṅe kana o nḍalwaho nga vhañwe
- U vhalu nga vhone vhaṅe bugu dze dza vhalwa hu na u sumbiwa nḍila nga mugudisi na bugu dza khepusheni dzi sa konḍi na bugu dza zwitori na zwifanyiso kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma u bva kha kha khuḍa ya bugu
- U shumisa bugu ya ṭhalusamaipfi ya vhana i re na zwifanyiso (luambo luthihi na nyambombili) u toḍisisa thalutshedzo ya ipfi liñe vha si li divhe.

U LINGA

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḷa:

Foniki: (orala na/kana ḡowendḡowe na/kana u ḡwala)

- U vhea nga zwigwada maipfi o ḡowealeho u ya nga miḡa yayo
- U fhaḡa na u fhandekany maipfi na thembamvanganyi
- U ḡivha pfalandoḡhe ya madungo mavhili

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḷa:

U vhalā: (orala na/kana ḡowendḡowe)

- U dovha u anetshela tshiḡori vha tshi tou thusiwa nga mugudisi (2-mafhungo 3)

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḷa 5:

U vhalā (orala na/kana ḡowendḡowe)

- U ita tshiḡori tshipfufhi tsho ḡwalwaho na zwifanyiso, tsumbo, nga u tevhekanya zwifanyiso kana u vhambedza khephusheni/mafhungo kha tshifanyiso
- U vhalā mafhungo mapfufhi (Bugu Khulwane kana maḡwalwa o hudzwaho) na mugudisi, vha shumisa ḡhoho u bvumba na u fhindula mbudziso pfufhi dza orala nga ha tshiḡori
- U vhalela ḡḡha vha tshi khou shumisa bugu dzavho kha tshigwada tshine tsha sumbwa ḡḡila nga mugudisi. Tshigwada tshoḡhe tsha vhalā tshiḡori tshithihi

THEMO YA 4	
U ḡWALA	TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA Miniti ya 30 nga vhege
<p>MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI</p> <p>Nyito dza u ḡwala (2 kana 3 nga vhege)</p> <p>Mugudisi a lingedze u katela vhunzhi ha nyito dzi tevhelaho arali tshifhinga tshi hone:</p> <ul style="list-style-type: none"> • U shumisa zwikili zwa muḡwalo zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani • U ḡwala mafhungo nga u shumisa maipfi a re na mibvumo ya foniki na maipfi o ḡowealeho nga tshivhumbeo tsho funzwaho kha u ḡwala maipfi o ḡowealeho na mafhungo u bva kha dikithesheni • U dzudzanya mafhungo o vilinganaho nga ḡḡila yone na u a kopa • U ḡwala phara ya mafhungo mararu nga ḡhoho i no ḡivhea • U shumisa zwikili zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani, U dzudzanya mafhungo nga nzudzanyo ya kuḡwalele kwone • U shumisa maḡwe madzina na thangeladzina • U shumisa zwifhinga musi u tshi ḡwala • U shumisa vhunzhi ha maḡwe maipfi o ḡowealeho musi u tshi ḡwala • U peleḡa maipfi nga ngona u bva muhumbuloni. • U shumisa bugu ya ḡhalusamaipfi ya vhana he zwa tea • U shumisa zwiga zwa u vhalā zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani (maḡḡeredanzi na zwiga zwa u vhalā) • U ḡifhaḡela tshisiku tsha maipfi na bugu ya ḡhalusamaipfi ya vhuḡe 	
<p>U LINGA</p> <p>Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga i si ya Fomaḷa:</p> <p>U ḡwala: (u ḡwala)</p> <ul style="list-style-type: none"> • U ḡwala mafhungo maḡanu u bva kha dikithesheni na u longa zwiga fhethu ho teaho • U vhekanya mafhungo o vilinganywaho nga ḡḡila kwayo vha ita phara vha fhedza vha i ḡwalulula. <p>Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḷa 5:</p> <p>U ḡwala: (u ḡwala)</p> <ul style="list-style-type: none"> • U ḡwala phara ya mafhungo mararu nga ha ḡhoho ya mafhungo o ḡowealeho • U dzudzanya mafhungo nga ḡḡila ya girafiki, tsumbo, tshati kana mutaladzi wa tshifhinga 	

ZWISHUMISWA / ZWIBVELEDZWA ZWO THEMENDELWAHO ZWA NWAHA**U THETSHELESA NA U AMBA**

- Zwifanyiso na phosiṭara
- Tshumiswa dza vhukuma dzi elanaho na thero na ṭhoho yo ṅewaho, phaphethe na mimasiki na zwiṅwe.
- Zwifanyiso zwa u ita mutevhe
- Madzadza a u ita ngao matambwa na u ita dziṅwe nyito dza orala
- CD kana theiphi dzi re na Zwiṭori (zwo no vhalwaho kana zwo ambiwaho), zwirendo, raimi, na nyimbo, tsha u tamba dzi-CD kana theiphi rekhoda, T.V na video theiphi/DVD
- Bugu dza Zwiṭori na ngano
- Nyimbo, zwidade na zwirendo
- Mitambo ya luambo (orala)

U VHALA NA FONIKI

- Zwifanyiso na phosiṭara
- Bugu Khulwane - ya fikishini na i si ya fikishini
- Tshikimi tsha u vhala ho themendelwaho (Zwiṭori zwa 7 - 10)
- Maṅwe maṅwalwa o hudzwaho (nyimbo, zwidade na zwirendo n.z)
- Bugu ya zwifanyiso zwi re na dzikhepusheni
- Bugu dza u takadza dzi re na mafhungo a 1 - 2 kha khuḍa ya dzibugu.
- Hu itwa ḽebulu dza garaṭatai dza zwithu zwa kiḽasini, u itela u ṭana maipfi o ḍoweleaho nga zwivhumbeo.
- Tshathi ya aḽifabethe
- Thanda ine ya shumiswa u sumba musi vha tshi vhala maṅwalwa o hudzwaho, zwiṭori zwo nambatedzwaho kha luvhondo na zwo ṭaniwaho.
- Bugu ya ṭhalusamaipfi ya vhana i re na zwifanyiso (luambo luthihi na nyambombili)

U N̄WALA NA MUṅWALO

- Tshumiswa dza u ṅwala (sa, penisela, khirayoni dza penisela, khirayoni dza mapfura, mabambiri a sa lingani a (A3, A4, A5), rula, raba, zwibugwana zwa mitalo ya 8.5mm na bugu dza u ṅwalela
- Filjipitshati na kokipheni ndenya

**GIREIDI YA 3: TSHIVENḌA LUAMBO LWA NYENGEDZEDZO LWA U THOMA
ṬHOḌEA DZA THEMO IṆWE NA IṆWE**

THEMO YA 1

U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Awara nthihi nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Vhege 1-5

Vhagudisi vha nanga thero mbili dzine dza ḑo vha tendela u ḑivhadza na u vusuludza ḑivhaipfi, na u katela nyito dzi tevhelaho. Dzhielani nzhele uri mihumbulo mihulwane yo ṅekedzwaho/ṱhoho ndi tsivhudzo dzi sa konḑi. Vhagudisi vha tea u nanga thero dzavho dzo teaho dzo ḑisendekaho kha zwi re mafhungoni na zwishumiswa zwi re hone. Vha tea u ita uri vha vhe na Bugu Khulwane/phosijara, zwidade, nyimbo, mitambo na tshumiswa dza vhukuma kha thero dze dza nangiwa. Vha lingedze u katela vhunzhi ha nyito hune zwa konadzea kha tshifhinga tshi re hone.

Mugudisi u tea u linga vhagudi nga u shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḷa dzo dzudzanyelwaho Vhege 1-5.

Vhege 6-10

Vhagudisi vha nanga thero ntswa mbili dzine dza ḑo vha tendela u fhaṱa kha zwe vha ita kha vhege ṱhanu dza u thoma. Thero dzi tea u tendela mugudisi u shandukisa zwivhumbeo zwa luambo zwa mutheo zwi sa konḑi na musi hu tshi itwa nyambedzano na vhagudi nga Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma.

Vhagudisi vha tea u ita uri dzi angaredze mishumo yoṱhe, lune lwa fhira luthihi arali zwi tshi konadzea. Vha tea u linga vhagudi vha tshi shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḷa dzo dzudzanyelwaho Vhege 6-10. Mugudisi u tea u ita mishumo wa u linga wa fomaḷa mafheloni a themo.

Nyito dza ḑuvha liṆwe na liṆwe (Miniti ya 30 nga vhege)

Nyito dzi fhambana nga vhulapfu. Mugudisi a nga ita mishumo mulapfu muthihi kana mivhili kana miraru mipufhi nga vhege.

- U isa phanḑa na u bveledzisa ḑivhaipfi ya orala (U thetshelesa na u amba) u tshi shumisa thero kana ṱhoho sa 'Phukha dza Ḍaka'
- U tevhela ndaela, tsumbo, 'Bvisani bugu dza u ṅwalela na penisela. Ṇwalani datumu na ṱhoho ya mafhungo kha khuḑa ya tshauḷa.'
- U ṅea ndaela dzi sa konḑi, tsumbo, 'Farani luvhondo.'
- U pfesesa na u fhindula mbudziso dzi sa konḑi sa 'ngani ...?' 'lini ...?' 'mini'....?' 'ngafhi ...?' 'nnnyi ...?' 'hani ...?' (No vhona ngafhi ndau? No i vhona lini? Ndo i vhona ḑakani. Mahoḷa.
- U vhudzisa u itela u bviselwa khagala, tsumbo, 'A thi khou pfesesa. Ndi khou humbela uri vha dovholole u ṱalutshedza.'
- U fhindula na u ita khumbelo, tsumbo, 'Ndi khou humbela u shumisa bugu ya ṱhalusamaipfi?'
- U shela mulenzhe kha u haseledza hu pfufhi kha ṱhoho i no ḑivhea, tsumbo, mutsho, muṱa wa hashu.
- U ṱalusa zwithu u bva kha ṱhalutshedzo nga u tou amba zwi sa konḑiho, tsumbo, 'Ndi phukha khulwane nga maanḑa. Ndi na muvhala wa girei. Lukanda lwanga lwo ita gwati. Ndi na maṅanga a no fhira na musingo. Ndi ṅṅe nnyi?'
- U amba nga ha zwithu kha tshifanyiso kana tshinepe hu u fhindula ndaela dza mugudisi, tsumbo, 'Ndi mini zwine na khou vhona kha tshinepe? Mmbudzeni zwine na khou vhona zwone kha tshinepe.'
- U thetshelesa muvhigo u sa konḑiho, tsumbo, mugudisi u vha anetshela nga ha lwendo lwe a vhuya a lwu fara.
- Nga thuso ya mugudisi, vhagudi vha ṅea muvhigo u sa konḑi, tsumbo, vhagudisi vha amba nga ha lwendo lwe vha vhuya vha lwu fara.
- U pfesesa na u shumisa zwivhumbeo zwa luambo kha kushumisele, tsumbo, tshifhinga tsho fhelaho 'Ndo vhona ṱhuḑwa.'
- U rwela ngomani na u ita zwidade, nyimbo na zwirendo zwi sa konḑi, tsumbo, kha vha itise vhana zwidade, nyimbo na zwirendo zwo ḑowealeho.
- U tamba mitambo ya luambo, tsumbo, Bvumbani uri ndi ṅṅe nnyi .....

Nyito dza u thetshelesa na u amba wo tou fombe (Miniti ya 30 nga vhege)**U thetshelesa zwiṭori zwo anetshelwaho na zwo vhaliwaho (U vhalala na Vhagudi)**

Luvhili nga vhege, mugudisi u anetshela kana u vhalala tshiṭori (kana u vhiga nga ha zwiwo). Zwiṭori zwine zwa anetshelwa zwi a tambea nga u shumisa ngafhadzo dza muvhili u itela u tikedza zwine zwa khou ambiwa. Zwiṭori zwine zwa vhaliwa zwi tea u bva kha Bugu Khulwane kana phosiṭara i re na zwifanyiso hune vhagudi vhoṭhe vha kona u vhona zwifanyiso.

U thetshelesa nganeapufhi, nganetshelo ya tshenzhemo ya iwe muṅe kana maṅwalwa a si a fikishini (tsumbo, nganetshelo ya mafhungo a vhukumakuma/ngoho, ndaela, muvhigo wa zwine zwa khou ambiwa) o anetshelwaho kana u vhaliwa u bva kha Bugu Khulwane na phosiṭara i re na zwifanyiso u itela u ḍiphina.

- U thetshelesa zwiṭori, tsumbo Nḍila ye nngwe ya wana ngayo mavhala, na nganetshelo ya tshenzhemo ya iwe muṅe na u fhindula mbudziso dza kupfesesele, sa 'Nḍila ye nngwe ya wana ngayo mavhala?'
- U bvumba zwine zwa ḍo bvelela tshiṭorini na tshenzhemo ya iwe muṅe (Ni vhona u nga hu ḍo bvelela mini kha nngwe?)
- U amba vhuḍipfi nga ha tshiṭori (No anetshela tshiṭori? Ndi nga mini/Ndi nga mini ni songo anetshela?)
- U dovha u anetshela tshiṭori
- U thetshelesa ḵiṅwalwa ḵi si ḵa fikishini sa nganetshelo ya ndeme kana muvhigo wa zwine zwa khou ambiwa nga ha ḵḍou na u fhindula mbudziso dza tholokanyonḍivho, tsumbo, Nngwe i ḵa mini? Maṅala ayo i a shumisa u ita mini?
- Nga thuso ya mugudisi, vhagudi vha ṅee manweledzo a sa konḍi nga ḵiṅwalwa ḵi si ḵa fikishini

U bveledza khontseputi, zwivhumbeo zwa luambo na ḍivhaipfi**Nga u dzehenelelakha mishumo i re afho nṭha:**

- U isa phanḍa na u fhaṭa ḍivhaipfi ya orala, u angaredza ḍivhaipfi ya khontseputi, tsumbo, zwipuka - mbonalo, na mikhwa ya kutshilele, hune dza dzula hone, n.z
- U thoma u bveledza u pfesesa na u kona u shumisa zwivhumbeo zwa luambo zwi sa konḍi kha nyimele ya luambo lu pfadzaho, tsumbo, madzina sa 'ḵḍou'/'maḍi'; fhungo ḵi kha tshifhinga tsha zwino 'Lukanda lwanga ndi gwati; tshifhinga tsho fhelaho "Ndo vhona ṭhḍwa".)

U LINGA**Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḵa:****U thetshelesa na u amba: (orala na/kana ḵḍowendḵowe)****Vhege 1-5**

- U pfesesa na u fhindula mbudziso dzi sa konḍi sa 'Lini ....?' 'Ndi ngani ....?'
- U ṭalusa zwithu u bva kha ṭhalutshedzo nga u tou amba zwi sa konḍiho, tsumbo, 'Ndi phukha khulu nga maanḍa. Ndi na mukulo mulapfu. Ndi kona u ḵa maṭari a re nṭhanṭha ha muri. Ndi ṅḵe nnyi?'

Vhege 6-10

- U dovha u hanelela tshiṭori
- U shela mulenzhe kha u haseledza nga ṭhoho i no ḍivhea.

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḵa ya 1:**U thetshelesa na u amba (orala na/kana ḵḍowendḵowe)**

- U thetshelesa ḵiṅwalwa ḵi si ḵa fikishini sa nganetshelo ya ndeme kana muvhigo wa zwine zwa khou ambiwa na u fhindula mbudziso dza kupfesesele nga u tou amba
- U ṅee manweledzo a orala a sa konḍiho a mitaladzi ya 3 kana 4 a bvaho kha ḵiṅwalwa ḵi si ḵa fikishini
- U sumbedza u pfesesa ḍivhaipfi ya orala nga u sumba zwithu kiḵasirumuni kana kha tshifanyiso hu u fhindula mbudziso/ndaela u bva kha mugudisi, tsumbo, 'Izwi ndi mini?' 'Sumbani musingo'.

THEMO YA 1

U VHALA NA FONIKI

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Tshifhinga tsha fhasisa: Awara nthihi

Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi na miniti ya 30 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Foniki (Miniti ya 15 nga vhege)

Mugudisi u sedzulusa themba dza leđere lithihi na dziñwe dzo dowealeho, nga u shumisa maipfi ane vhagudi vha vho a divha kana maipfi a no shumiseswa. Musi hu tshi divhadzwa ipfi jiswa, hu itwe uri vhagudi vha pfesese zwine zwa khou ambiwa na u zwi shumisa kha mafhungo. U nekedza nyito dza u thetshesela dzine dza tođa uri mugudi a taluse mibvumo ya maipfi ane vha a divha a Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma. Mishumo iyi i tea u vha mipfufhi (miniti ya 5- 10) na yo dzudzanywa kha tshikhala tsha vhege. I nga kha di tanganywa na mishumo ya 'U thetshesela na u amba', na nyito dza u vhalu.

Ndovhololo ya mibvumo

Mibvumo yothe ya Tshivenda (leđere lithihi, maļeđere mavhili, maļeđere mararu, maļeđere maņa, na maļeđere maņanu - u bvula phanđa na u lavhelesa mibvumo yo itwaho kha Gireidi ya 1 na 2)

Vhege 1 - 5

- U talusa vhushaka ha maļeđere na mibvumo kha maipfi othe a maļeđere mathihi, hu tshi dzhielwa ntha phambano kha kuambeke kwa mibvumo vukati ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma.
- Themba dza madungo mavhili ('sh', 'kh', 'th', 'vh') kha ipfi (Tsumbo: shaka, khuhu, thambo, vhoņa)
- Hu dzhielwe nzhele uri nga Tshivenda, mibvumo ya pfalandothehe i bulwa u fana kha nyimele inwe na inwe. A zwi fani na kha Luisimane, hune ha vha na mubulo wo fhambanaho, tsumbo, 'u' kha 'put, bus, spur'. Kha Tshivenda mubvumo 'u' u dzulela u bulwa sa 'u' - muthu, bugu.
- U fhaņa na u nea mibvumo maipfi mapfufhi (maipfi a maļeđere a 3 na 4) nga u shumisa mibvumo yo gudwaho.

Vhege 6 - 10

- Themba dza madungo mavhili ('ng', 'th') (Tsumbo: re-ng-a, ri-th-a)
- U divha pfalandothehe ya maļeđere mavhili ane a fana (Tsumbo: 'aa' sa kha Ndaa, 'uu' sa kha duu)
- U divha pfalandothehe ya maļeđere mavhili a sa fani (Tsumbo: 'ai' sa kha aini, 'ea' sa kha tsha)
- U fhaņa na u nea mibvumo ya maipfi mapfufhi (maipfi a maļeđere a 3 na 4) nga u shumisa mibvumo yo gudwaho

U vhalu na Vhagudi (tshifhinga tsho avhelwa fhasi ha 'U thetshesela na u amba')

U vhalu na Vhagudi ndi nyito ya u vhalu na u thetshesela; i dzhenisa u amba ngauri vhagudi vha mba nga ha mafhungo na mugudisi wavho. Kha Gireidi ya 3, u vhalu na Vhagudi hu do bvula phanđa, fhedzi sa tshipiđa tsha u Thetshesela na u amba

- U vhalu mafhungo mapfufhi (Bugu Khulwane kana mañwala o hudzwaho) na mugudisi, vha shumisa thoho u bvumba kana u humbulela zwine zwa do itea
- U fhindula mbudziso zwadzo nga ha tshitori, tsumbo, (kha hu vhudziswe mbudziso dzo teaho u bva kha tshitori).
- U amba nga vhuđipfi hawe nga ha tshitori. Hafha hu nga tanganyiswa nyambo arali zwo tea

U vhalu ha u sumbiwa ndila (Tshifhinga tsha fhasisa miniti ya 45, Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi na miniti ya 15 nga vhege)

Hune vhagudisi vha shumisa tshifhinga tsha nthesa kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, vha khethekanya kilasi nga zwigwada zwa 5 zwi no fana-u kona u vhalu nga zwigwada. Vha tea u shumisa zwikimu zwa u vhalu zwa gireidi yeneyo na u vhoņa uri tshigwada tshinwe na tshinwe tshi khou shuma na mañwalwa kha maimo a u funza vhana (U kona u humbula maipfi kha vhukoni ha 90%-95%). Mugudisi u tea u shuma na tshigwada tshithihi divha linwe na linwe lwa miniti ya 15. Musi a tshi khou shuma na tshinwe tshigwada, vhanwe vhagudi vha vhalu nga vhavhili kana vha vhalu nga vhothe kana nyito dzi re na vhushaka na mañwalwa a u vhalu.

Hune vhagudisi vha shumisa tshifhinga tsha fhasisa kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, vha tea u vhalu sa kilasi hu na u sumbiwa ndila nga mugudisi luraru nga vhege.

- U vhalu ntha vha tshi khou shumisa bugu dzavho kha tshigwada tshine tsha sumbiwa ndila nga mugudisi. Hezwi zwi amba uri tshigwada tshothe tshi vhalu tshitori tshithihi kana linwalwa li si la fikishini na mugudisi
- U shumisa zwitirathendzhi zwa u vhalu zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani u ita zwi no amba musu vha tshi vhalu (foniki, nyimele ya mafhungoni tsenguluso ya tshivhumbeo, maipfi o dowealeho nga zwi vhumbeo)

- U vhala vha tshi engedza luvhilo lwa u vhala na sumbedza vhuḍipfi na vhuḍinyanyuli
- U sumbedza u pfesesa zwiga zwa u vhala musi a tshi khou vhala
- U isa phanḁa u fhaḁa maipfi o ḁoweleaho kha tshivhumbeo u bva kha u sumbiwa nḁila na u vhala u woḁhe, u vhala na vhagudi na u vhala a eḁhe

U vhala a eḁhe (nga tshifhinga tsha vhagudi tsha u awela tshikoloni na hayani)

Vhagudi vha tea u ḁuḁuwedzwa u vhala nga vhoḁhe Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma musi vhe na tshifhinga tshiḁwe tsha nḁḁa tshi si ho kha tsho kovhelwaho, tsumbo, arali mugudisi a tshi khou shuma na tshigwada tshine tsha khou sumbedzwa ndila kha U vhala nga tshigwada, kana musi vho ḁavhanya u fhedza mushumo we vha vha vha tshi khou ita. Ndi zwa ndeme uri tshifhinga tshiḁwe na tshiḁwe tshine tsha wanala kijasini, tshi shumisiwe u bvededza u vhala havho. Vhagudi vha ḁuḁuwedzwe u vhala na u fhiwa tshuḁwahaya ya u vhala musi vhe mahayani avho

- U vhala mafhungo e vha ḁwala vhone vhaḁe kana o ḁwalwaho nga vhaḁwe
- U vhala nga vhone vhaḁe bugu dze dza vhalwa hu na u rangiwa phanḁa nga mugudisi na bugu dza khepusheni dzi sa konḁi na bugu dza zwiḁori na zwifanyiso kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma u bva kha kha khuḁa ya bugu
- U vhala zwirendo zwi no ḁivhea na zwidade na zwirendo
- U shumisa bugu ya ḁhalusamaipfi ya vhana i re na zwifanyiso (luambo luthihi na nyambombili) u ḁḁisisa ḁhalutshedzo ya ipfi ḁine vha si ḁi ḁivhe.

U LINGA

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḁa:

Foniki: (orala na/kana ḁḁowendḁowe na/kana u ḁwala)

- U fhaḁa na u ḁea mibvumo maipfi mapfufhi (maipfi a maḁḁere a 3 na 4) nga u shumisa mibvumo yo gudwaho.

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḁa ya 1:

Foniki: (orala na/kana ḁḁowendḁowe na/kana u ḁwala)

- U ḁalus vhusaka ha maḁḁere na mibvumo kha maipfi oḁhe a maḁḁere mavhili, hu tshi dzhielwa nḁha phambano kha kuambeke kwa mibvumo vhuḁati ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma
- U vhona a ḁivha themba dza madungo mavhili ('sh', 'th', 'vh') mathomoni a maipfi (Tsumbo: sh-ango, th-anda, vh-ana)

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḁa:

U vhala: (orala na/kana ḁḁowendḁowe)

U vhala na Vhagudi

- U vhala nganeapfufhi (Bugu Khulwane kana maḁwala o hudzwaho) na mugudisi, vha shumisa ḁhoho ya u bvumba
- U fhindula mbudziso zwadzo nga ha tshiḁori.

U vhala ha u sumbiwa nḁila

- U sumbedza u pfesesa na u elela musi vha tshi vhala kha vhuimo havho ha u vhala na mugudisi

U vhala nga Eḁhe

- U sumbedza u pfesesa na u elela musi vha tshi vhala

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḁa ya 1:

U vhala (orala na/kana ḁḁowendḁowe)

U vhala na Vhagudi

- U dovha u vhala tshiḁori kana u ita manweledzo a ḁiḁwalwa ḁi si ḁa fikishini

U vhala ha u sumbiwa nḁila

- U vhala nga vhone vhaḁe zwiḁori kha tshigwada tshi no khou sumbedziwa nḁila nga mugudisi kha vhuimo havho ha u vhala na mugudisi. Zwigwada zwoḁhe zwi vhala tshiḁori tshithihi
- U shumisa maipfi o ḁoweleaho nga zwivhumbeo, foniki na zwikili zwa u pfesesa u itela u pfesesa

THEMO YA 1

U ḌWALA
U SHUMISA LUAMBO

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

U Ḍwala:

Tshifhinga tsha fhasisa: Miniti ya 30 nga vhege

Tshifhinga tsha nḥhesa: Awara nthihi nga vhege

Kushumisele kwa luambo: Miniti ya 30 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Nyito dza u Ḍwala (tshifhinga tsha fhasisa: miniti ya 30, Tshifhinga tsha nḥhesa: Awara nthihi nga vhege)

Makha nthihi kana mbili dza u Ḍwala nyito hune Tshifhinga tsha nḥhesa tsha shumiswa na nyito nthihi hune tshifhinga tsha fhasisa tsha shumiswa

- U shumisa zwikili zwa muḏwalo zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani
- U Ḍwala mutevhetsekano u re na ḥhoho, tsumbo, Phukha dza ḍaka: ḡḍou, ḥḥḍwa, ndau, mbiḍi
- U Ḍwala mafhungo a sa konḍi, tsumbo, garaḥa ya mabebo
- Hu na thuso, u Ḍwala ndaela dzi sa konḍi, tsumbo, risipi
- U Ḍwala pharagirafu dza mafhungo a 4-6 nga ḥhoho i no ḍivhea
- U shumisa maitela a u Ḍwala (u vetaveta, u Ḍwala, u dzudzanya na u ganḍisa)
- U shumisa zwiga zwa u vhalala zwo no funzwaho kha Luambo lwa Hayani (tshitoma, khoma, tshivhudzisi, tshigarukela, zwiḍevhe na khoma)
- U peleḥa maipfi o ḍowealeho nga ngona na u lingedza maipfi a so ngo ḍowealeho u shumisa ḡḍivho ya foniki
- U ḍifhaḥela tshisiku tsha maipfi na bugu ya Ḥhalusamaipfi ya vhuḡe
- U shumisa ḥhalusamaipfi ya vhana (luambo luthihi na nyambombili)

Nyito ya U shumisa Luambo (Miniti ya 30 nga vhege)

Kha idzi nyito vhagudi vha ḍo tou fombe kha girama ine ya khou shumiswa. Girama i tea u funzwa kha nyimele i no pfala.

- U pfesesa na u shumisa ḡikhathi ḡa ndi
- U pfesesa na u shumisa masumbavhuḡe, tsumbo, gwati ḡa bugu.
- U dovhoolola iḡwe ya girama yo itwaho kha Gireidi Ḥ/R - 2

U LINGA

Tshivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḡa:

U Ḍwala: (u Ḍwala)

- Hu na thuso, vha ḡwale ndaela dzi sa konḍi

Tshivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḡa ya 1

U Ḍwala: (u Ḍwala)

- U Ḍwala pharagirafu dza mafhungo a 4-6 nga ḥhoho i no ḍivhea

Tshivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḡa:

U shumisa luambo: (u Ḍwala)

- U Ḍwala mafhungo a no amba vha shumisa masumbavhuḡe nga ngona

Tshivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḡa ya 1

U Ḍwala: (u Ḍwala)

- U Ḍwala mafhungo a kha tshifhinga tsha zwino nga ḡḍila yavhuḍi

THEMO YA 2

U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Awara nthihi nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Vhege 1-5

Vhagudisi vha nanga thero mbili dzine dza vha tendela u divhadza na u vusuludza divhaipfi, na u katela nyito dzi tevhelaho. Dzhielani nzhele uri mihumbulo mihulwane yo nekedzwaho/ṭhoho ndi tsivhudzo dzi sa konḡi. Vhagudisi vha tea u nanga thero dzavho dzo teaho dzo ḡisendekaho kha zwi re mafhungoni na zwishumiswa zwi re hone. Vha tea u ita uri vha vhe na Bugu Khulwane/phosiṭara, zwidade, nyimbo, mitambo na tshumiswa dza vhukuma kha thero dze dza nangiwa.

Vhagudisi vha lingedze u katela vhunzhi ha nyito hune zwa konadzea kha tshifhinga tshi re hone. Vha tea u linga vhagudi vha tshi shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḡa dzo dzudzanyelwaho Vhege 1-5.

Vhege 6-10

Vhagudisi vha nanga thero ntswa mbili dzine dza ḡo vha tendela u fhaṭa kha zwe vha ita kha vhege ṭhanu dza u thoma. Thero dzi tea u vha tendela u divhadza divhaipfi ntswa na u khwaṭhisedza yo no funzwaho. Thero dzi tea u tendela mugudisi u vusuludza nga misi zwivhumbeo zwa luambo zwa mutheo zwi sa konḡi musi hu tshi itwa nyambedzano na vhagudi nga Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma.

Vhagudisi vha lingedze u katela vhunzhi ha nyito hune zwa konadzea kha tshifhinga tshi re hone. Vha tea u linga vhagudi vha tshi shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḡa dzo dzudzanyelwaho Vhege 6-10. Vha tea u ita Nyito dza U linga dza Fomaḡa.

Nyito dza ḡuvha liṅwe na liṅwe (Miniti ya 30 nga vhege)

Nyito dzi fhambana nga vhulapfu. Mugudisi a nga ita mushumo mulapfu muthihi kana mivhili kana miraru mipfufhi nga vhege.

- U isa phanda na u bveledzisa divhaipfi ya orala (U thetshelesa na u amba) u tshi shumisa thero kana ṭhoho sa 'U ṭavha zwithu'
- U tevhela ndaela, tsumbo, 'U ḡadza bodo nga mavu. U gobela mbeu. U fukedza mbeu nga mavu. U sheledza mbeu.'
- U nea ndaela dzi sa konḡi, tsumbo, 'U sheledza mbeu.'
- U pfesesa na u fhindula mbudzi dza sa konḡi sa 'Lini ...?' 'Ngani ...?' 'Mini ...?' , tsumbo, 'Naa ni humbula uri mbeu i ḡo mela ya vha mini?'
- U vhudzisa u itela u bviselwa khagala, tsumbo, A thi zwi pfesesi. ṭalutshedzani hafhu.
- U fhindula na u ita khumbelo, tsumbo, 'Ndi nga shumisa ṭhalusamaipfi?'
- U shela mulenzhe kha u haseledza hu pfufhi kha ṭhoho i no divhea, tsumbo, Khonani dzavho na zwine vha khou ita
- U ṭalusa zwithu u bva kha ṭhalutshedzo nga u tou amba zwi sa konḡiho,
- U amba nga ha zwithu kha tshifanyiso kana tshinepe hu u fhindula ndaela dza mugudisi, tsumbo, 'Ndi mini zwine na khou vhona kha tshinepe? Mmbudzeni zwine na khou vhona kha tshinepe.'
- U thetshelesa muvhigo u sa konḡiho, tsumbo, mugudisi u amba nga ha kuṭavhele kwa muri. 'Ndi thoma nga u shela mavu kha bodo. Nda kona u ṭavhambeu kha bodo nda fukedza nga mavu. Nga murahu nda kona u sheledza. Nda kona u vhona tshi tshi mela.'
- U fha mivhigo i sa konḡi.
- U pfesesa na u shumisa zwivhumbeo zwa luambo kha kushumisele, tsumbo, tshifhinga tsho fhelaho: Ndo sheledza ngade
- U rwela ngomani na u ita zwidade, nyimbo na zwirendo zwi sa konḡi.
- U tamba mitambo ya luambo.

U thetshelesa na u amba nga u tou fombe (Miniti ya 30 nga vhege)**U thetshelesa zwiṭori zwo anetshelwaho na zwo vhaliwaho (U vhalala na Vhagudi)**

Luvhili nga vhege, zwi tshi bva kha tshifhinga tshine tsha vha hone, mugudisi u anetshela kana u vhalala tshitori (kana u vhiga nga ha zwiwo). Zwiitori zwine zwa anetshelwa zwi a tamba nga u shumisa ngafhadzo dza muvhili u itela u tikedza zwine zwa khou ambiwa. Zwiitori zwine zwa vhaliwa zwi tea u bva kha Bugu Khulwane kana phositora i re na zwifanyiso hune vhagudi vhothe vha kona u vhona zwifanyiso.

U thetshelisa nganeapufhi, nganetshelo kana manwalwa a si a fikishini, tsumbo, nganetshelo dza vhukuma, ndaela, muvhigo wa zwine zwa khou ambiwa, zwo anetshelwaho kana u vhaliwa u bva kha Bugu Khulwane kana phositora u itela u diphina

- U thetshelisa tshitori (Tsumbo: The Enormous Turnip) na nganetshelo ya vhuṅe na u fhindula mbudziso dza tholokanyondivo.
- U bvumba zwine zwa do bvelela tshitorini kana tshenzhemo yawe .
- U amba vhudipfi nga ha tshitori
- U dovha u anetshela tshitori
- U thetshelisa lirinwalwa li si la fikishini sa nganetshelo ya ndeme kana muvhigo wa zwine zwa khou ambiwa, tsumbo, U tavha zwimela, na u fhindula mbudziso dza tholokanyondivo, tsumbo, 'Mini, ni toda u tavha zwimela?'
- Nga thuso ya mugudisi, vha nee manweledzo a sa konqi nga lirinwalwa li si la fikishini
- U bveledza khontseputi, zwivhumbeo zwa luambo na divhaipfi
- Nga u dzhenelelaa kha mishumo i re afho ntha:
- u isa phanda na u fatha divhaipfi ya orala, u angaredza divhaipfi ya khontseputi, sa tsumbo u talusa maitela - mutevhetshandu wa vhutshilo
- U thoma u bveledza u pfesesa na u kona u shumisa zwivhumbeo zwa luambo zwi sa konqi kha nyimele ya luambo i pfadzaho.

U LINGA

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomala:

U thetshelisa na u amba: (orala na/kana ndowendowe)

Vhege 1-5

- U amba nga ha tshifanyiso kana tshinepe
- U shela mulenzhe kha u haseledza hu pfufhi kha thoho i no divhea

Vhege 6-10

- U thetshelisa tshenzhemo ya orala i sa konqi
- U fha mivhigo i sa konqi

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomala ya 2:

U thetshelisa na u amba (orala na/kana ndowendowe)

- U thetshelisa lirinwalwa li si la fikishini na u fhindula mbudziso dza kupfesesele nga u tou amba
- U sumbedza u pfesesa divhaipfi ya orala nga u sumba zwithu kijasini kana kha tshifanyiso hu u fhindula mbudziso/ndaela u bva kha mugudisi.

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomala ya 3:

U thetshelisa na u amba (orala na/kana ndowendowe)

- U thetshelisa tshitori na u anetshela
- U sumbedza u pfesesa divhaipfi ya orala nga u sumba zwithu kijasini kana kha tshifanyiso hu u fhindula mbudziso/ndaela u bva kha mugudisi, sa tsumbo, 'Izwo ndimini?' Sumbani kha midzi.

THEMO YA 2

U VHALA NA FONIKI

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Tshifhinga tsha fhasisa: Awara nthihi nga vhege

Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi na miniti ya 30 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Foniki (Miniti ya 15 nga vhege)

Mugudisi u divhadza pfallandothehe dza madungo mavhili dzo dowealeho, thembamvanganyi na 'e' yo fhumulaho, nga u shumisa maipfi ane vhagudi vha vho a divha kana maipfi a no shumesesiwa. Musi hu tshi divhadzwa ipfi liswa, mugudisi u ita uri vhagudi vha pfesese u shumisa mafhungo. U nekedza nyito dza u thetshesela dzine dza toda mugudi u divhadza maipfi a u raima. Mishumo iyi i tea u vha mipfufhi (miniti ya 5- 10) hafhu yo dzudzanywa kha tshikhala tsha vhege. I nga kha di tanganywa na 'U thetshesela na u amba' na nyito dza u vhalo.

- Ndovhololo ya mibvumo
- Mibvumo yothe ya Tshivenda (ledere lithihi, maledere mavhili, maledere mararu, maledere mana, na maledere matanu - u bvela phanda na u lavhelesa mibvumo yo itwaho kha Gireidi ya 1 na ya 2)

Vhege 1 - 5

- U vhona a divha pfallandothehe ntswa dzi si fhasi ha tharu dza madungo mavhili (Tsumbo: ea- tshea, ii-hwii)
- U vhona a divha 'e' i sa pfali nga maipfi
- U fhaṭa na u ita mibvumo ya maipfi vha tshi khou shumisa mibvumo ye vha guda

Vhege 6 - 10

- U shumisa thembamvanganyi u fhaṭa na u fhandekanya maipfi.
- U vhona a divha maipfi a no raima
- U ṭalusa mibvumo mipfufhi na milapfu ya pfallandothe
- U fhaṭa mibvumo vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i divha

U vhalo na Vhagudi (Tshifhinga tsho avhelwa fhasi ha 'U thetshesela na u amba')

U vhalo na Vhagudi ndi nyito ya u vhalo na u thetshesela; i dzhenisa u amba nga uri vhagudi vha amba nga ha mafhungo na mugudisi wavho. Kha Gireidi ya 3, U vhalo na Vhagudi hu do bvela phanda, fhedzi sa tshipiḍa tsha 'U thetshesela na u amba'

- U vhalo mafhungo mapfufhi (Bugu Khulwane kana maṅwala o hudzwaho) na mugudisi, vha shumisa ṭhoho u bvumba
- U fhindula mbudziro zwadzo nga ha tshitori.
- U buletshedza ndila ine tshitori tsha ita uri a dipfise zwone, u tanganyisa nyambo arali zwo tea

U vhalo ha u sumbiwa ndila (Tshifhinga tsha fhasisa miniti ya 45, Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi na miniti ya 15 nga vhege)

Hune vhagudisi vha shumisa tshifhinga tsha nthesa kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, vha khethekanya kilasi nga zwigwada zwa 5 zwi no fana - u ri vha kone u vhalo nga zwigwada. Vha tea u shumisa zwikimu zwa bugu dzo dzudzanywaho dza u vhalo na u ita uri tshigwada tshinwe na tshinwe tshi shuma na tshibveledzwa kha vhuimo ha u newa ndaela (u kona u ṭalusa maipfi are vhukati ha 90%-95% zwavhudi). Mugudisi u tea u shuma na tshigwada tshithihi divha linwe na linwe lwa miniti dza 15. Musi a tshi khou shuma na tshinwe tshigwada, vhanwe vhagudi vha vhalo nga vhavhili kana u vhalo a eṭhe kana u ita nyito dzi re na vushaka na mafhungo ane a khou vhalo.

Hune vhagudisi vha shumisa tshifhinga tsha fhasisa kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, vha tea u vhalo na vhagudi luraru nga vhege hu na u sumbiwa ndila.

- U vhalela ntho vha tshi khou shumisa bugu dzavho kha tshigwada tshine tsha sumbwa ndila nga mugudisi. Hezwi zwi amba uri tshigwada tshothe tshi vhalo tshitori tshithihi kana linwalwa li si la fikishini na mugudisi
- U shumisa zwiṭirathendzhi zwa u vhalo zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani u ita zwi no amba muso vha tshi vhalo (foniki, nyimele ya mafhungoni, tsenguluso ya tshivhumbeo, maipfi o dowealeho nga zwi vhumbeo)
- U vhalo vha tshi engedza luvhilo lwa u vhalo na sumbedza vhuḍipfi na vhuḍinyanyuli
- U sumbedza u pfesesa zwiga zwa u vhalo muso a tshi khou vhalela ntho
- U isa phanda u fhaṭa maipfi o dowealeho kha tshivhumbeo u bva kha u sumbiwa ndila na u vhalo u wothe, u vhalo na vhagudi na u vhalo a eṭhe

U vhala a eṭhe (nga tshifhinga tsha vhagudi vhone vhaṅe hu nga vha tshikoloni kana hayani)

Vhagudi vha tea u ṭuṭuwedzwa u vhala nga vhoṭhe Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma musi vhe na tshifhinga tshiṅwe tsha nḡa tshi si ho kha tsho kovhelwaho, tsumbo, arali mugudisi a tshi khou shuma na tshigwada tshine tsha khou sumbedzwa nḡila kha u vhala zwigwada, kana musi vho ṭavhanya u fhedza mushumo nga tshifhinga. Ndi zwa ndeme uri tshifhinga tshiṅwe na tshiṅwe tshine tsha wanala kijasini, tshi shumisiwe u bvedza u vhala havho. Vhagudi vha ṭuṭuwedzwe u vhala musi vhe mahayani avho na u ita tshuṅwahaya.

- U vhala mafhungo e vha ṅwala vhone vhaṅe kana o ṅwalwaho nga vhaṅwe
- U vhala nga vhone vhaṅe bugu dze dza vhalwa nga tshifhinga tsha musi vha tshi khou vhala hune vha sumbedzwa nḡila nga mugudisi na bugu dza khephisheni i sa konḡi na bugu dza zwiṭori na zwifanyiso kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma u bva kha kha khuda ya bugu
- U vhala zwirendo zwi no ḡivhea, zwidade na zwirendo
- U shumisa bugu ya Ṭhalusamaipfi ya vhana i re na zwifanyiso (luambo luthihi na nyambombili) u ṭoḡisisa ṭhalutshedzo ya ipfi ḡine vha si ḡi ḡivhe

U LINGA**Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḡa:****Foniki: (orala na/kana ṅdowendowe na/kana u ṅwala)**

- U ṭalisa vhukati ha mibvumo mipfufhi na milapfu ya pfallandoṭhe

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḡa ya 2:**Foniki: (orala na/kana ṅdowendowe na/kana u ṅwala)**

- U vhon a ḡivha pfallandoṭhe ntswa dzi si fhasi ha tharu dza madungo mavhili
- U vhona a ḡivha 'e' i sa pfaliho kha maipfi

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ha Fomaḡa ya 3:**Foniki: (orala na/kana ṅdowendowe na/kana u ṅwala)**

- U shumisa thembamvanganyi u fhaṭa na u khethekanya maipfi
- U fhaṭa mibvumo vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i ḡivha

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḡa:**U vhala: (orala na/kana ṅdowendowe)***U vhala na Vhagudi*

- U fhindula mbudziso pfufhi dza orala nga ha maṅwalwa
- U dovholola u amba tshiṭori nga thuso ya mugudisi

U vhala ha u sumbiwa nḡila

- U sumbedza u pfesesa na u elela musi vha tshi vhala kha vhuimo havho ha u vhala na mugudisi.

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ha Fomaḡa**U vhala (orala na/kana ṅdowendowe)***U vhala na Vhagudi*

- U fhindula mbudziso zwadzo nga ha tshiṭori kana ḡiṅwalwa ḡi si ḡa fikishini
- U sumbedza u pfesesa na u elela musi vha tshi vhala kha vhuimo havho ha u vhala na mugudisi

U vhala na muṅwe/U vhala a eṭhe

- U sumbedza u pfesesa na u elela musi vha tshi vhala nga vhone vhaṅe

THEMO YA 2

U NŴALA

KUSHUMISELE KWA LUAMBO

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZAU nŵala:

Tshifhinga tsha fhasisa: Miniti ya 30 nga vhege

Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi nga vhege

Kushumisele kwa luambo: Miniti ya 30 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Nyito dza u nŵala (Tshifhinga tsha fhasisa miniti ya 30, Tshifhinga tsha nthesa Awara nthihi nga vhege)**Mushumo muthihi kana mivhili ya u nŵala hune Tshifhinga tsha nthesa tsha shumiswa na nyito nthihi hune tshifhinga tsha fhasisa tsha shumiswa**

- U shumisa zwikili zwa muŵalo zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani
- U nŵala mitevhe ine ya vha na tshoho, a tsumbo, Zwithu zwine zwimela zwa toḡa: maḡi, mavu, muya, masana.
- Nga thuso, u nŵala ndaela dzi sa konḡi, sa tsumbo, kuḡavhelwe kwa tshimela.
- U nŵala phara dza 4-6 dza mafhungo nga ha tshoho ya mafhungo i no ḡivhea.
- U dzudzanya mafhungo a re kha tshathi, thebuḡu kana baaigirafu, sa tsumbo, mutevhetshandu wa vhutshilo ha tshimela
- U shumisa maitele a u nŵala (u ita mvetomveto, u nŵala, u dzudzanya, u ganḡisa)
- U shumisa zwiga zwa u vhalo zwo no funzwaho kha Luambo lwa Hayani (tshitoma, khoma, tshivhudzisi, tshigarukela na zwiḡevhe)
- U peleḡa maipfi o ḡowealeho nga ngona na u lingedza maipfi a so ngo ḡowealeho u shumisa nḡivho ya foniki
- U ḡifhaḡela tshisiku tsha maipfi na bugu ya Tshalusamaipfi ya vhuḡe
- U shumisa tshalusamaipfi ya vhana (luambo luthihi na nyambombili)
- Nyito dza kushumisele kwa luambo (Miniti ya 30 nga vhege)
- Kha idzi nyito vhagudi vha ḡo tou fombe kha girama ine ya khou shumiswa. Girama i tea u funzwa kha nyimele i no pfala.
- U pfesesa na u shumisa makhathi, sa tsumbo, 'Ri khou gobela mbeu'.
- U dovholola inwe ya girama yo itwaho kha Gireidi ya 1 - 2

U LINGA

Tshivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḡa:

U nŵala: (u nŵala)

- U dzudzanya mafhungo kha tshati, thebuḡu na baagirafu

Tshivhudzo ya Nyito ya u Linga ha Fomaḡa ya 2

U nŵala: (u nŵala)

- U nŵala phara ine ya vha na mafhungo ane a lingana 6-8 nga ha tshoho ine vha i ḡivha

Tshivhudzo ya Nyito ya u Linga ha Fomaḡa ya 3

- Hu na thuso, u nŵala ndaela dzi sa konḡi, tsumbo, risipi

Tshivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḡa:

Kushumisele kwa luambo: (u nŵala)

- U nŵala mafhungo a no amba a tshi khou shumisa madzina zwavhuḡi.

Tshivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḡa ya 2

Kushumisele kwa luambo: (u nŵala)

- U fhedzisa mafhungo hu khou shumiswa tshifhinga tsha zwino tshine tsha kha ḡi ya phanḡa

Tshivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḡa ya 3

Kushumisele kwa luambo: (u nŵala)

- U nŵala mafhungo a pfalaho a kha tshifhinga tsha zwino tshine tsha kha ḡi ya phanḡa nga nḡila yo teaho nahone zwavhuḡi

THEMO YA 3

U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Awara nthihi nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Vhege 1-5

Vhagudisi vha nanga thero mbili dzine dza do vha tendela u divhadza na u vusuludza divhaipfi, na u katela nyito dzi tevhelaho. Dzhielani nzhele uri mihumbulo mihulwane yo nekedzwaho/thoho ndi tsivhudzo dzi sa konqi. Vhagudisi vha tea u nanga thero dzavho dzo teaho dzo disendekaho kha zwi re mafhungoni na zwishumiswa zwi re hone. Vha tea u ita uri vha vhe na Bugu Khulwane/phositora, zwidade, nyimbo, mitambo na tshumiswa dza vhukuma kha thero dze dza nangiwa. Vha lingedze u katela vhunzhi ha nyito hune zwa konadzea kha tshifhinga tshi re hone.

Vhagudisi vha tea u linga vhagudi nga u shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaļa dzo dzudzanyelwaho Vhege 1-5.

Vhege 6-10

Vhagudisi vha nanga thero ntswa mbili dzine dza do vha tendela u fhaļa kha zwe vha ita kha vhege thanu dza u thoma. Thero dzi tea u vha tendela u divhadza divhaipfi ntswa na u khwaḥisedza yo no funzwaho. Thero dzi tea u tendela mugudisi u vusuludza nga misi zwivhumbeo zwa luambo zwa mutheo zwi sa konqi musi hu tshi itwa nyambedzano na vhagudi nga Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma.

Vhagudisi vha lingedze u katela vhunzhi ha nyito hune zwa konadzea kha tshifhinga tshi re hone. Vha tea u linga vhagudi nga u shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaļa dzo dzudzanyelwaho Vhege 6-10. Vha tea u ita Nyito dza U linga dza Fomaļa.

Nyito dza divha linwe na linwe (Miniti ya 30 nga vhege)

- U isa phanda na u bveledzisa divhaipfi ya orala (U thetshesela na u amba) u tshi shumisa thero kana thoho.
- U tevhela ndaela.
- U nea ndaela dzi sa konqi.
- U pfesesa na u fhindula mbudziso dzi sa konqi.
- U vhudzisa u itela u bviselwa khagala.
- U fhindula na u ita khumbelo.
- U shela mulenzhe kha u haseledza hu pfufhi kha thoho i no divhea.
- U ḥalusa zwithu u bva kha ḥalutshedzo nga u tou amba zwi sa konqihho, tsumbo, u vhekanya zwifanyiso u ya nga u tevhokana nga murahu ha u thetshesela ndaela ya kuitele kwa masiki.
- U amba nga ha zwithu kha tshifanyiso kana tshinepe hu u fhindula ndaela dza mugudisi, tsumbo, 'Ndi mini zwine na khou vhona kha tshinepe? Mmbudzeni zwine na khou vhona kha tshinepe.'
- U thetshesela muvhigo u sa konqihho.
- U fha mivhigo i sa konqi.
- U pfesesa na u shumisa zwivhumbeo zwa luambo kha kushumisele.
- U rwela ngomani na u ita zwidade, nyimbo na zwirendo zwi sa konqi, tsumbo, kha vha itise vhana zwidade, nyimbo na zwirendo zwo dowealeho.
- U tamba mitambo ya luambo.

U thetshesela na u amba nga u tou fombe (Miniti ya 30 nga vhege)**U thetshesela zwiḥori zwo anetshelwaho na zwo vhaliwaho (U vhalu na Vhagudi)**

Luvhili nga vhege, mugudisi u anetshela kana u vhalu tshihori (kana u vhiga nga ha zwiwo). Zwiḥori zwine zwa anetshelwa zwi a tambea nga u shumisa ngafhadzo dza muvhili u itela u tikedza zwine zwa khou ambiwa. Zwiḥori zwine zwa vhaliwa zwi tea u bva kha Bugu Khulwane kana phositora i re na zwifanyiso hune vhagudi vhoḥe vha kona u vhona zwifanyiso.

U thetshesela nganeapfufhi, nganetshelo ya vhuṇe kana manwalwa a si a fikishini (Tsumbo: nganetshelo, ndaela, muvhigo wa zwine zwa khou ambiwa) zwo anetshelwaho kana u vhaliwa u bva kha Bugu Khulwane kana phositora u itela u diphiṇa

- U thetshesela tshihori (tsumbo, Sankambe na ngou) na u amba hafhu nga ha tshihori tshe a vha o thetshesela a kona u fhindula mbudziso u sumbedza u pfesesa, sa tsumbo, 'Ndi zwifhio zwe Sankambe a ita na pfa zwo ni mangadza?'
- U bvumba zwine zwa do bvelela tshihorini kana tshenzhemo ya iwe muṇe
- U amba vhuḍipfi nga ha tshihori (Ni a tshi funa tshihori? Ngani/Ngani ni sa tshi funi?)
- U dovha u anetshela tshihori

- U thetshesela lijwalwa li si la fikishini
- Nga thuso ya mugudisi, vha nee manweledzo a sa konqi nga lijwalwa li si la fikishini
- U bveledza khontseputi na divhaipfi
- Nga u dzhenelela kha mishumo i re afho ntha:
- u isa phanda na u fhaa divhaipfi ya orala, u angaredza divhaipfi ya khontseputi
- u thoma u bveledza u pfesesa na u kona u shumisa zwivhumbeo zwa luambo zwi sa konqi kha nyimele ya luambo lu pfadzaho, sa tsumbo, makhathi, madzina, masala masumbi.

U LINGA

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaļa:

U thetshesela na u amba: (orala na/kana ndowendowe)

Vhege 1-5

- U tevhela na u nea ndaela

Vhege 6-10

- U thetshesela nganetshelo pfufhi ya orala
- U nea nganetshelo pfufhi ya orala

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaļa ya 4:

U thetshesela na u amba (orala na/kana ndowendowe)

- U thetshesela zwiṭori na u fhindula mbudziso dza kupfesesele nga u tou amba
- U dovha u anetshela tshiṭori
- U sumbedza u pfesesa divhaipfi ya orala nga u sumba zwithu kijasini kana kha tshifanyiso hu u fhindula mbudziso/ndaela u bva kha mugudisi.

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaļa 5:

U thetshesela na U amba (orala na/kana ndowendowe)

- U nea nganetshelo ya orala nga ha tshenzhemo i kha di bvaho u bvelela

THEMO YA 3

U VHALA NA FONIKI

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Tshifhinga tsha fhasisa: Awara nthihi nga vhege

Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi na miniti ya 30 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Foniki (miniti ya 15 nga vhege)

Mugudisi u thoma u funza pfallandothe ya madungo mavhili na thembamvanganywa, nga u shumisa maipfi ane vhagudi vha vho a divha kana maipfi a no shumiseswaho. Musi hu tshi divhadzwa ipfi liswa, u ita uri vhagudi vha pfesese zwine zwa khou ambiwa na u zwi shumisa kha mafhungo. U nkedza nyito dza u thetshesela dzine dza toda uri mugudi a limuwe phambano vhukati ha mibvumo/mupeleto, vhushaka vhukati ha luambo lwa Hayani na luambo lwa u Engedzedza. Mishumo iyi i tea u vha mipfufhi (miniti ya 5- 10) hafhu yo dzudzanywaho kha tshikhala tsha vhege. I nga kha di tanganywa na 'U thetshesela na u amba', na nyito dza u vhalo.

Ndovhololo ya mibvumo

Mibvumo yothe ya Tshivenda (ledere lithihi, maledere mavhili, maledere mararu, maledere mana, na maledere mananu - u bvela phanda na u lavhesa mibvumo yo itwaho kha Gireidi ya 1 na 2)

Vhege 1 - 5

- U fhambanya pfallandothe dzi no pfala dzi tshi bulwa nga ndila yo fhambanaho
- U vhona a divha phambano vhukati ha mibvumo/mupeleto, vhushaka kha luambo lwa Hayani na lwa u Engedzedza
- U vhona a divha pfallandothe thanu dza madungo mavhili, u fhaṭa vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i divha

Vhege 6 - 10

- U fhambanya pfallandothe dzo no pfala dzi tshi bulwa nga ndila yo fhambanaho
- U vhona a divha phambano vhukati ha mibvumo/mupeleto vhushaka kha luambo lwa Hayani na kha lwa u Engedzedza (Tsumbo: 'tshimange')
- U vhona a divha thembamvanganyi dza maledere a madungo mararu (Tsumbo: tsh-)
- Themba dza madungo mavhili kha ipfi.
- U fhaṭa mibvumo vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i divha

U vhalo na Vhagudi (Tshifhinga tsho avhelwa fhasi ha u thetshesela na u amba)

U vhalo na vhagudi ndi nyito ya u vhalo na u thetshesela; i dzhenisa u amba ngauri vhagudi vha mba nga ha mafhungo na mugudisi wavho. Kha Gireidi ya 3, U vhalo na Vhagudi hu do bvela phanda, fhedzi sa tshipiḍa tsha U thetshesela na U amba

- U vhalo mafhungo mapfufhi (Bugu Khulwane kana manwala o hudzwaho) na mugudisi, vha shumisa thoho u bvumba
- U fhindula mbudziro zwadzo nga ha tshitori.
- U buletshedza ndila ine tshitori tsha ita uri a dipfise zwone, u tanganyisa nyambo arali zwo tea

U vhalo ha u sumbiwa ndila (Tshifhinga tsha fhasisa miniti ya 45, Tshifhinga tsha nthesa Awara nthihi na miniti ya 15)

Hune vhagudisi vha shumisa Tshifhinga tsha nthesa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, vha khethekanya kilasi nga zwigwada zwiṭanu zwine zwa fana - u kona u vhalo sa zwigwada. Vha tea u shumisa zwikimu zwa bugu dzo dzudzanywaho dza u vhalo na u ita uri tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe tshi shuma na tshibveledzwa kha vhuimo ha u newa ndaela (u kona u talusa maipfi are vhukati ha 90%-95% zwavhuḍi). Mugudisi u tea u shuma na tshigwada tshithihi divha liṅwe na liṅwe lwa miniti dza 15. Musi a tshi khou shuma na tshiṅwe tshigwada, vhaṅwe vhagudi vha vhalo nga vhavhili kana nga eṭhe kana nyito dzi re na vhushaka na tshibveledzwa zwa u vhalo.

Hune vhagudisi vha shumisa tshifhinga tsha fhasisa kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, kilasi yothe i tea u vhalo hu na u thusiwa nga mugudisi luraru nga vhege.

- U vhalo ntho vha tshi khou shumisa bugu dzavho kha tshigwada tshine tsha sumbiwa ndila nga mugudisi. Hezwi zwi amba uri tshigwada tshothe tshi vhalo tshitori tshithihi kana liṅwalwa li si ja fikishini na mugudisi
- U shumisa zwiṭirathendzhi zwa u vhalo zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani u ita zwi no amba musi vha tshi vhalo (foniki, nyimele ya mafhungoni, tsenguluso ya tshivhumbeo, maipfi o dowealeahoga zwivhumbeo)
- U vhalo nga u elela vha tshi engedza luvhilo lwa u vhalo na u sumbedza vhuḍipfi na vhuḍinyanyuli
- U sumbedza u pfesesa zwiḡa zwa u vhalo musa a tshi khou vhalo
- U isa phanda na u fhaṭa maipfi o dowealeahoga kha tshivhumbeo nga u sumbiwa ndila na u vhalo u wothe, U vhalo na Vhagudi na u vhalo a eṭhe

U vhalwa a eṭhe (nga tshifhinga tsha vhagudi tsha u awela tshikoloni na hayani)

Vhagudi vha tea u ṭuṭuwedzwa u vhalwa nga vhoṭhe Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma musi vhe na tshifhinga tshiṅwe tsha nṅa tshi si ho kha tsho kovhelwaho kijasini, tsumbo, arali mugudisi a tshi khou shuma na tshigwada tshine tsha khou sumbedzwa nṅila kha u vhalwa ha tshigwada, kana musi vho no fhedza nyito phanḁa ha tshifhinga tsho tiwaho. Ndi zwa ndeme uri tshifhinga tshiṅwena tshiṅwe tshine tsha wanala kijasini tshi shumisiwe u bveledza u vhalwa havho. Vhagudi vha ṭuṭuwedzwe u vhalwa musi vhe mahayani avho kana tshuṅwahaya.

- U vhalwa mafhungo e vha ṅwala vhone vhaṅe kana o ṅwalwaho nga vhaṅwe
- U vhalwa nga vhone vhaṅe bugu dze dza dzudzanyelwa u vhalwa hu na u sumbiwa nṅila.
- U vhalwa bugu dza khephisheni dzi sa kondi na bugu dza zwiṭori na zwifanyiso kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma u bva kha khuda ya bugu
- U vhalwa zwirendo zwi no ḁivhea na zwidade na zwirendo
- U shumisa bugu ya ṭhalusamaipfi ya vhana i re na zwifanyiso (luambo luthihi na nyambombili) u ṭodisisa ṭhalutshedzo ya ipfi ḁine vha si ḁi ḁivhe

U LINGA**Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḁa:****Foniki: (orala na/kana ṅdowṅdowe na/kana u ṅwala)**

- U vhona a ḁivha phambano vhukati ha mibvumo/mupeleṭo, vhusaka ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo.

Nyito ya u Linga ya Fomaḁa ya 4:**Foniki: (orala na/kana ṅdowṅdowe na/kana u ṅwala)**

- U fhambanya pfalandoṭhe dzi no pfala dzi tshi bulwa nga nṅila yo fhambanaho,
- U vhona a ḁivha pfalandoṭhe dzi re na madungo mavhili

Nyito ya u Linga ya Fomaḁa ya 5:**Foniki: (orala na/kana ṅdowṅdowe na/kana u ṅwala)**

- U vhona a ḁivha thembamvanganyi ya maḁedere a madungo mararu
- U vhona a ḁivha themba dza madungo mavhili kha ipfi
- U fhaṭa na u ita mibvumo nga maipfi vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i ḁivha

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḁa:**U vhalwa: (na/kana ṅdowṅdowe)***U vhalwa na Vhagudi*

- U fhindula mbudziso dza orala pfufhi nga ha zwibveledzwa
- U dovhola u anetshela tshiṭori nga thuso ya mugudisi

U vhalwa ha u sumbiwa nṅila

- U sumbedza u pfesesa na u elela musi vha tshi vhalwa kha vhuimo havho ha u vhalwa na mugudisi

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dza Fomaḁa 4 na 5**U vhalwa (orala na/kana ṅdowṅdowe)***U vhalwa na Vhagudi*

- U fhindula mbudziso zwadzo nga ha tshiṭori kana ḁiṅwalwa ḁi si ḁa fikishini.

U vhalwa ha u sumbiwa nṅila

- U sumbedza u pfesesa na u elela musi vha tshi vhalwa kha vhuimo havho ha u vhalwa na mugudisi

U vhalwa nga vhavhili/U vhalwa a eṭhe

- U sumbedza u pfesesa na u vhalwa nga u elela musi vha tshi vhalwa nga vhone vhaṅe

THEMO YA 3

U ḌWALA

KUSHUMISELE KWA LUAMBO

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

U Ḍwala:

Tshifhinga tsha fhasisa: Miniti ya 30 nga vhege

Tshifhinga tsha nḑhesa: Awara nthihi nga vhege

Kushumisele kwa luambo: Miniti ya 30 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Nyito dza u Ḍwala (tshifhinga tsha fhasisa: miniti ya 30, Tshifhinga tsha nḑhesa Awara nthihi nga vhege)

- U shumisa zwikili zwa muḏwalo zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani
- U engedza u Ḍwala mutevhetserekano wa ḑhoho.
- U ḏwala phara dza 4-6 dza mafhungo nga ha ḑhoho ya mafhungo o ḑoweleaho.
- U dzudzanya mafhungo kha tshati, thebuḑu na baagirafu.
- Hu na thuso, u ḏwala nga ha tshenzhemo yawe ene muḑe 'U shumisa maitete a u ḏwala (u ita mvetomveto, u ḏwala na u dzudzanya)
- U shumisa zwiga zwa u vhalo zwo no funzwaho kha Luambo lwa Hayani (tshithoma, khoma, tshivhudzisi, tshigarukela na zwiḑevhe)
- U peleḑa maipfi o ḑoweleaho nga ngona na u lingedza maipfi a so ngo ḑoweleaho u shumisa nḑivho ya foniki
- U shumisa tshifhinga tsho fhelaho nga nḑila yone
- U ḑifhaḑela tshisiku tsha maipfi na bugu ya ḑhalusamaipfi ya vhuḑe
- U shumisa ḑhalusamaipfi ya vhana (luambo luthihi na nyambombili)

Nyito ya u shumisa luambo (Miniti ya 30 nga vhege)

Kha idzi nyito vhaḑudi vha ḑo tou fombe kha girama ine ya khou shumiswa. Girama i tea u funzwa kha nyimele yo no pfala.

- U pfesesa na u shumisa tshifhinga
- U pfesesa na u shumisa madzina (ndovhololo)
- U dovholola inḑe ya girama yo itwaho kha Gireidi ya 1— 2

U LINGA

Tshivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḑa:**U ḏwala: (u ḏwala)**

- U dzudzanya mafhungo kha tshati, thebuḑu na baagirafu

Tshivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḑa ya 1**U ḏwala: (u ḏwala)**

- U ḏwala pharagirafu dza mafhungo a 4-6 nga ḑhoho i no ḑivhea

Tshivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḑa

- U ḏwala tshenzhemo ya iwe muḑe

Tshivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḑa:**Kushumisele kwa luambo: (u ḏwala)**

- U ḏwala mafhungo a no amba nga u kushumisele kwa madzina.

Tshivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḑa ya 1**Kushumisele kwa luambo: (u ḏwala)**

- U fhedzisa mafhungo nga u shumisa tshifhinga tsho fhelaho

Tshivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḑa**Kushumisele kwa luambo: (u ḏwala)**

- U ḏwala mafhungo a no amba nga tshifhinga tsha zwino

THEMO YA 4

U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Awara nthihi nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Vhege 1-5

Vhagudisi vha nanga thero mbili dzine dza vha tendela u divhadza na u vusuludza divhaipfi, na u katela nyito dzi tevhelaho. Dzhielani nzhele uri mihumbulo mihulwane yo nekedzwaho/ṭhoho ndi tsivhudzo dzi sa konḡi. Vhagudisi vha tea u nanga thero dzavho dzo teaho dzo ḡisendekaho kha zwi re mafhungoni na zwishumiswa zwi re hone. Vha tea u ita uri vha vhe na Bugu Khulwane/phosiṭara, zwidade, nyimbo, mitambo na tshumiswa dza vhukuma kha thero dze dza nangiwa.

Vhagudisi vha lingedze u katela vhunzhi ha nyito hune zwa konadzea kha tshifhinga tshi re hone. Vha tea u linga vhagudi vha tshi shumisa Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḡa dzo dzudzanyelwaho Vhege 1-5.

Vhege 6-10

Vhagudisi vha nanga thero ntswa mbili dzine dza ḡo vha tendela u fhaṭa kha zwe vha ita kha vhege ṭhanu dza u thoma. Thero dzi tea u vha tendela u divhadza divhaipfi ntswa na u khwaṭhisedza yo no funzwaho. Thero dzi tea u tendela mugudisi u vusuludza nga misi zwivhumbeo zwa luambo zwa mutheo zwi sa konḡi musi hu tshi itwa nyambedzano na vhagudi nga Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma.

Vhagudisi vha lingedze u katela vhunzhi ha nyito hune zwa konadzea kha tshifhinga tshi re hone. Vha tea u linga vhagudi nga u shumisa nyito dza u linga dzi si dza Fomaḡa dzo dzudzanyelwaho Vhege 6-10. Vha tea u lingiwa lwa fomaḡa mafheloni a themo.

Nyito dza ḡuvha liṅwe na liṅwe (Miniti ya 30 nga vhege)

Nyito dzi fhambana nga vhlupfu. Mugudisi a nga ita mushumo mulapfu muthihi kana mivhili kana miraru miṭuku nga vhege.

- U isa phanda na u bveledzisa divhaipfi ya orala (U thetshesela na u amba) u tshi shumisa thero kana ṭhoho sa 'Vhuendedzi'
- U tevhela na u fha ndaela
- U pfesesa na u fhindula mbudziso dzi sa konḡi sa 'Lini ...?' 'Ngani ...?' 'Hani...?' ('Ni tshimbila hani ni tshi ya tshikoloni?')
- U vhudzisa u itela u bviselwa khagala, tsumbo, 'Vhuendedzi zwi amba mini?'
- U fhindula na u ita khumbelo, tsumbo, 'Ndi khou hadzima rula?'
- U shela mulenzhe kha u haseledza hu pfufhi kha ṭhoho i no divhea, tsumbo, lwendo lwa u ya tshikoloni
- U ṭalusa zwithu u bva kha ṭhalutshedzo nga u tou amba zwi sa konḡiho, tsumbo, 'Ndi goloi. Yo hula ya dovha ya lapfa. I hwala zwithu zwi tshi ḡa suphamakethe. Ndi mini?'
- U amba nga ha zwithu kha tshifanyiso kana tshinepe hu u fhindula ndaela dza mugudisi, tsumbo, 'Ni kona u vhona tshidimela kha tshinepe? Ntsumbedzeni tshidimela.'
- U thetshesela na u nea nganetshelo i sa konḡi, tsumbo, lwendo lwa u ya tshikoloni matsheloni a namusi
- U pfesesa na u shumisa zwivhumbeo zwa luambo kha kushumisele
- U rwela ngomani na u ita zwidade, nyimbo na zwirendo zwi sa konḡi, tsumbo, kha vha itise vhana zwidade, nyimbo na zwirendo zwo ḡowealeho
- U tamba mitambo ya luambo.

U thetshesela na u amba nga u tou fombe (Miniti ya 30 nga vhege)**U thetshesela zwiṭori zwo anetshelwaho na zwo vhaliwaho (U vhalu na Vhagudi)**

Luvhili nga vhege, mugudisi u anetshela kana u vhalu tshiṭori (kana u vhiga nga ha zwiwo). Zwiṭori zwine zwa anetshelwa zwi a tambea nga u shumisa ngafhadzo dza muvhili u itela u tikedza zwine zwa khou ambiwa. Zwiṭori zwine zwa vhaliwa zwi tea u bva kha Bugu Khulwane kana phosiṭara i re na zwifanyiso hune vhagudi vhoṭhe vha kona u vhona zwifanyiso.

U thetshesela nganeapfufhi, nganetshelo nga ha tshenzhemo yawe kana maṅwalwa a si a fikishini, tsumbo, nganetshelo dza vhukuma, ndaela, muvhigo wa zwine zwa khou ambiwa zwo anetshelwaho kana u vhaliwa u bva kha Bugu Khulwane kana phosiṭara i re na zwifanyiso kana muḡifho

- U thetshesela zwiṭori (Tsumbo: Thomas the Tank Engine) na nganetshelo ya tshenzhemo yawe na u fhindula mbudziso dza tholokanyongdivho.
- U bvumba zwine zwa ḡo bvelela tshiṭorini kana tshenzhemo ya iwe muṅe .
- U amba vhuḡipfi nga ha tshiṭori (no tshi funa tshiṭori? Ngani/Ngani ni so ngo tshi funa?)
- U dovha u anetshela tshiṭori

- U thetshesela liḅwalwa li si la fikishini .
- Nga thuso ya mugudisi, vha nee manweledzo a sa konḅi nga liḅwalwa li si la fikishini
- U bveledza khontseputi, zwivhumbeo zwa luambo na ḅivhaipfi
- Nga u dzehenelela kha mishumo i re afho nḅa:
- U isa phanḅa na u fhaḅa ḅivhaipfi ya orala, u angaredza ḅivhaipfi ya khontseputi, tsumbo, u vhambedza
- U thoma u bveledza u pfesesa na u kona u shumisa zwivhumbeo zwa luambo zwi sa konḅi zwi kha nyimele ya luambo i pfadzaho.

U LINGA

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḅa:

U thetshesela na u amba: (orala na/kana ndowendowe)

Vhege 1-5

- U amba nga ha tshifanyiso kana tshinepe
- U shela mulenzhe kha u haseledza hu pfufhi nga ḅhoho i no ḅivhea

Vhege 6-10

- U thetshesela tshitori na u fhindula mbudziso dza kupfesesele nga u tou amba
- U dovha u anetshela tshitori

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḅa 6:

U thetshesela na u amba (orala na/kana ndowendowe)

- U thetshesela liḅwalwa li si la fikishini na u fhindula mbudziso dza kupfesesele nga u tou amba
- U nea manweledzo a tshibveledzwa a sa konḅi
- U sumbedza u pfesesa ḅivhaipfi ya orala nga u sumba zwithu kiḅasini kana kha tshifanyiso hu u fhindula mbudziso/ndaela u bva kha mugudisi

THEMO YA 4

U VHALA NA FONIKI

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

Tshifhinga tsha fhasisa: Awara nthihi nga vhege

Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi na miniti ya 30 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Foniki (miniti ya 15 nga vhege)

Mugudisi u divhadza pfallanothe ntswa ya madungo mavhili na miya ya maipfi ya tserekano minzhi. Musi hu tshi divhadzwa ipfi jiswa u ita uri vhagudi vha pfesese zwine zwa khou ambiwa na u shumisa mafhungoni. U vhala na vhagudi zwibveledzwa zwi shumiswaho u talusa mitshila yo fhambanaho. Mishumo iyi i tea u vha mipfufhi (miniti ya 5- 10) na yo dzudzanywaho kha tshikhala tsha vhege. I nga kha di tanganywa na 'U thetshesela na u amba', na nyito dza u vhala.

U ita ndovhololo ya foniki yo no funziwaho u swika zwino na mvulatswinga ya zwi no konḁa.

Ndovhololo ya mibvumo

Mibvumo yothe ya Tshivenda (ledere lithihi, maledere mavhili, maledere mararu, maledere maḁa, na maledere maḁanu - u bvela phanda na u lavhelesa mibvumo yo itwaho kha Gireidi ya 1 na ya 2)

Vhege 1-5

- U vhona a divha vhuḁuku ha pfallanothe thanu ntswa dza madungo mavhili
- U vhona a divha mibvumo ya u thoma na madungo a u fhedziselale kha phetheni ya tserekano.
- U fhaḁa mibvumo vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i divha

Vhege 6-10

- U vhona a divha miḁwe miya ya maipfi i no konḁa
- U vhona a divha na u shumisa miḁwe mitshila (Tsumbo: '-el', '-iw', '-ol', '-an', '-ul')
- U fhaḁa mibvumo vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i divha

U vhala na Vhagudi (Tshifhinga tsho avhelwaho fhasi ha u thetshesela na u amba).

U vhala na vhagudi ndi nyito ya u vhala na u thetshesela; i dzhenisa u amba nga uri vhagudi vha amba nga ha mafhungo na mugudisi wavho. Kha Gireidi ya 3, U vhala na Vhagudi hu ḁo bvela phanda, fhedzi sa tshipiḁa tsha u thetshesela na u amba

- U vhala mafhungo mapfufhi (Bugu Khulwane kana maḁwala o hudzwaho) na mugudisi, vha shumisa thoho u bvumba
- U fhindula mbudziso zwadzo nga ha tshitori.
- U buletshedza uri tshitori tsho ita uri vha ḁipfe hani, u tanganyisa nyambo arali zwo tea

U vhala ha u sumbiwa ndila (Tshifhinga tsha fhasisa: miniti ya 45, Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi na miniti ya 15 nga vhege)

Hune vhagudisi vha shumisa tshifhinga tsha nthesa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, vha khethekanya kilasi nga zwigwada zwiḁanu vha kona u vhala sa tshigwada. Vha tea u shumisa zwikimu zwa bugu dzo dzudzanywaho dza u vhala na u ita uri tshigwada tshiḁwe na tshiḁwe tshi shuma na tshibveledzwa kha vhuimo ha u newa ndaela (u kona u talusa maipfi are vhukati ha 90%-95% zwavhuḁi)). Mugudisi u tea u shuma na tshigwada tshithihi ḁuvha iḁwe na iḁwe lwa miniti dza 15. Musi a tshi khou shuma na tshiḁwe tshigwada, vhaḁwe vhagudi vha ḁo vha vha tshi khou vhala nga vhavhili kana a eḁhe kana u ita muḁwe mushumo u no yelana na u vhala.

Hune vhagudisi vha shumisa tshifhinga tsha fhasisa kana Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma, kilasi yothe i tea u vhala hu na u thusiwa nga mugudisi luraru nga vhege.

- U vhalela nḁha vha tshi khou shumisa bugu dzavho kha tshigwada tshine tsha sumbwa ndila nga mugudisi, zwi amba u ri, tshigwada tshoḁhe tshi vhala tshitori tshithihi kana iḁwalwa li si ja fikishini na mugudisi
- U shumisa zwiḁirathendzhi zwa u vhala zwo no funzwaho kha Luambo lwa Hayani u ita uri zwine vkhakhou u vhala vha pfe zwi tshi amba (foniki, nyimele ya mafhungoni, tsenguluso ya tshivhumbeo, maipfi o ḁowealeho nga zwiivhumbeo)
- U vhala vha tshi engedza luvhilo lwa u vhala na u sumbedza vhuḁipfi na vhuḁinyanyuli
- U sumbedza u pfesesa zwiga zwa u vhala musi a tshi khou vhalela nḁha
- U isa phanda na u fhaḁa maipfi o ḁowealeho nga tshivhumbeo nga u sumbiwa ndila na u vhala u woḁhe, u vhala na vhagudi na u vhala a eḁhe

U vhala a eṭhe (nga tshifhinga tsha vhagudi tsha u awela tshikoloni na hayani)

Vhagudi vha tea u ṭuṭuwedzwa u vhala nga vhoṭhe Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma musi vhe na tshifhinga tshiṅwe tsha thungo tshi si ho kha tsho kovhelwaho tsha kīlasini, tsumbo, arali mugudisi a tshi khou shuma na tshigwada tshine tsha khou sumbedzwa ṅḍila kha u vhala sa tshigwada, kana musi vho ṭavhanya u fhedza mushumo. Ndi zwa ndeme uri tshifhinga tshiṅwe na tshiṅwe tshine tsha wanala kīlasini tshi shumisiwe u bvedza u vhala havho. Vhagudi vha ṭuṭuwedzwe u vhala musi vhe mahayani avho kana tshuṅwahaya.

- U vhala mafhungo e vha ṅwala vhone vhaṅe kana o ṅwalwaho nga vhaṅwe
- U vhala nga vhone vhaṅe bugu dze dza vhalwa musi vha tshi vhala hu na u sumbiwa ṅḍila nga mugudisi, u vhala bugu dza khephisheni dzi sa konḍi na bugu dza zwiṭori na zwiṭanyiso kha Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma u bva kha kha khuda ya bugu
- U vhala zwiṅendo zwi no ḍivhea na zwidade na zwiṅendo
- U shumisa bugu ya Ṭhalusamaipfi ya vhana i re na zwiṭanyiso (luambo luthihi na nyambombili) u ṭoḍisisa ṭhalutshedzo ya ipfi ḷine vha si ḷi ḍivhe

U LINGA**Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḷa:****Foniki: (orala na/kana ṅḍowḍowe na/kana u ṅwala)**

- U vhona a ḍivha mibvumo ya u thoma na madungo a mafheleloni kha phetheni ya tserekano
- U vhona a ḍivha miṭa ya maipfi yo itesaho tserekano

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḷa 6:**Foniki: (orala na/kana ṅḍowḍowe na/kana u ṅwala)**

- U vhona a ḍivha pḷalanoṭhe dzi si fhasi ha ṭhanu dza madungo mavhili
- U vhona a ḍivha na u shumisa miṅwe mitshila (Tsumbo: ‘-el’, ‘-ol’, ‘-iw’, ‘-ni’, ‘-ul’)
- U fhaṭa na mibvumo vha tshi khou shumisa mibvumo ine vha i ḍivha

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaḷa:**U vhala: (orala na/kana ṅḍowḍowe)***U vhala na Vhagudi*

- U fhindula mbudziso dza orala pfufhi nga ha tshibveledzwa
- U dovha u anetshela tshiṭori hu na thuso ya mugudisi

U vhala ha u sumbiwa ṅḍila

- U sumbedza u pfesesa na u elela musi vha tshi vhala kha vhuimo havho ha u vhala na mugudisi

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaḷa 6**U vhala (orala na/kana ṅḍowḍowe)***U vhala na Vhagudi*

- U fhindula mbudziso zwadzo nga ha tshiṭori kana ḷiṅwalwa ḷi si ḷa fikishini, tsumbo, ‘nnyi/ṭhio?’

U vhala ha tshigwada ha u sumbiwa ṅḍila

- U sumbedza u pfesesa na u elela musi vha tshi vhala kha vhuimo havho ha u vhala na mugudisi

U vhala nga vhavhili/U vhala a eṭhe

- U sumbedza u pfesesa na u elela musi vha tshi khou vhala nga vhone vhaṅe

THEMO YA 4

U NŴALA

KUSHUMISELE KWA LUAMBO

TSIVHUDZO YA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA

U nŵala:

Tshifhinga tsha fhasisa: Miniti ya 30 nga vhege

Tshifhinga tsha nthesa: Awara nthihi nga vhege

Kushumisele kwa luambo: Miniti ya 30 nga vhege

MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI

Nyito dza u nŵala (Miniti ya 30 nga vhege)

Nthihi kana mbili dza nyito dza u nŵala hune Tshifhinga tsha nthesa tsha shumiswa na nyito nthihi hune tshifhinga tsha fhasisa tsha shumiswa

Mugudisi u toḡa u ḡivhadza lushaka luswa lwa tshibveledzwa - u nŵala tshiḡori. Vhagudi vha ḡo toḡa thikhedzo na mugudisi u tea u nŵala tshiḡori khathihi na vhagudi kīlasini. Tsha u thoma, mugudisi u vhudza vhagudi tshiḡori tshine vha tshi ḡivha. Zwenezwo ha mugudisi u vhudzisa vhagudi uri vhaanewa ndi vha vhafhio, ndi ngafhi hune tshiḡori tsha khou itea hone na uri ho itea mini, u vha vhudzisa uri ndi jikhathi jifhio line ja khou shumiswa u ḡalutshedza tshiḡori. U vhudza kīlasi u humbula nga ha vhaanewa vhavho na tshiḡori tshavho uri tshi itea ngafhi na uri ho itea mini. Vhagudi vha ita tshiḡori na mugudisi, ane a khou nŵala kha bodo. Musi mugudisi o fhedza u humbela vhagudi u vhaalele nḡha tshiḡori vha kona u tshi kopa kha bugu dzavho dza u nŵalela

- U shumisa zwikili zwa muḡwalo zwo funzwaho kha Luambo lwa Hayani
- U nŵala mitevhe tserekano ine naya vha na ḡhoho, sa tsumbo, Tshaka dzo fhambanaho dza vhuendi; baisigira, goloi, tshidimela, tshithuthu, bisi, tshikepe, bufho, thekhisi
- U nŵala phara ya mafhungo a 6-8 nga ha ḡhoho ya mafhungo yo ḡowealeho
- U dzudzanya mafhungo kha tshati, thebuḡu na girafu ya baa, sa tsumbo, baagirafu nga murahu ha u ita tzedzuluso/savei ya tshaka dza vhuendi dzine vha dzi shumisa u ya tshikoloni
- U nŵala tshenzhemo ya iwe muḡe, sa tsumbo, 'Vhege yo fhelaho ndo...' Ndo thoma nda... nz
- Na mugudisi vha nŵala tshiḡori tshi sa konḡi na u tshi kopa (U nŵala na vhagudi)
- U shumisa maitele a u nŵala (u ita mvetomveto, u nŵala, u dzudzanya na u ganḡisa)
- U shumisa zwiga zwa u vhalala zwo no funzwaho kha Luambo lwa Hayani (tshitoma, khoma, tshivhudzisi, tshigarukela na zwiḡevhe)
- U peleḡa maipfi o ḡowealeho nga ngona na u lingedza maipfi a so ngo ḡowealeho u shumisa nḡivho ya foniki
- U shumisa tshifhinga tsho fhelaho na u engedza nga vhuronwane
- U ḡifhaḡela tshisiku tsha maipfi na bugu ya ḡhalusamaipfi ya vhuḡe
- U shumisa ḡhalusamaipfi ya vhana (luambo luthihi na nyambombili)

Nyito ya U shumisa Luambo (Miniti ya 30 nga vhege)

Kha idzi nyito vhagudi vha ḡo tou fombe kha girama ine ya khou shumiswa. Girama i tea u funzwa kha nyimele i pfalaho.

- U pfesesa na u shumisa tshifhinga tshidaho, sa tsumbo, Ndi ḡo ya ḡoroboni matshelo.
- U pfesesa na u shumisa maḡaluli, tsumbo, Goloi i ḡavhanyedza nga maanḡa u fhira baisigira. Bufho ji a ḡavhanyedzesa.
- U dovhoolola inwe ya girama yo itwaho kha Gireidi ya 1 - 2

U LINGA**Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaļa:****U űwala: (u űwala)**

- U űwala tshĩtori zwatsho nga thikhedzo ya mugudisi
- U shumisa maitete a u űwala (u ita mvetomveto, u űwala, u dzudzanya na u gandisa)

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaļa 6

- U űwala: (u űwala)
- U űwala pharagirafu dza mafhungo a 4-6 nga t̄hoho i no d̄ivhea

Tsivhudzo dza Nyito dza u Linga dzi si dza Fomaļa:**Kushumisele kwa luambo: (u űwala)**

- U fhedzisa mafhungo nga u shumisa maṭaluli

Tsivhudzo ya Nyito ya u Linga ya Fomaļa 6**Kushumisele kwa luambo: (u űwala)**

- U űwala mafhungo a no amba nga u shumisa maṭaluli

ZWISHUMISWA / ZWIBVELEDZWA ZWO THEMDELWAHO ZWA űWAHA**U THETSHELESA NA U AMBA**

- Zwifanyiso na phosiṭara
- Tshumiswa dza vhukuma dzi re na vhushaka na thero, dziphaphete, na zwiűwe
- Zwifanyiso zwa thevhekano
- Madzadza a u ita ngao matambwa na u ita dziűwe nyito dza orala
- CD kana theiphi dzi re na zwiṭori (zwo no vhalwaho kana zwo ambiwaho), zwirendo, zwidade, na nyimbo, tshitamba-CD kana theiphirekhoda, T.V na video theiphi/DVD
- Bugu dza zwiṭori na ngano
- Nyimbo na zwidade na zwirendo
- Mutambo wa luambo (orala)

U VHALA NA FONIKI

- Zwifanyiso na phosiṭara
- Bugu khulwane - ya fikishini na i si ya fikishini
- Tshikimu tsha u vhala tshi themdelwaho (vhuṭuku ha zwiṭori/bugu dza 10 nga themo)
- Maűwe maűwalwa o hudzwaho Tsumbo: nyimbo, zwidade na zwirendo (kha vha itise vhana zwidade, nyimbo na zwirendo zwo ḡowealeaho)
- Bugu dza zwiṭori zwa tseiso na mafhungo a 1-2 kha siaṭari kana khuḡa ya dzibugu.
- Lebuḷu dza garaṭatai kana zwithu zwa kiḷasini, zwithu zwo ṭaniwaho na maipfi o ḡowealeaho nga zwivhumbeo
- Tshati ya alifabethe
- Thanda ya u sumba musi vha tshi vhala maűwalwa o hudzwaho, zwiṭori zwo nambatedzwaho kha luvhondo, zwithu zwo ṭaniwaho
- Bugu ya ṭhalusamaipfi ya vhana i re na zwifanyiso (luambo luthihi na nyambo mbili)

U űWALA NA MUűWALO

- Tshumiswa dza u űwala (sa, penisela, khirayoni dza penisela, khirayoni dza mapfura, mabambiri a sa lingani a (A3, A4, A5), rula, raba, zwibugwana zwa mitalo ya 8.5mm na bugu dza u űwalela)
- Fijipitshati na kokipheni ndenya
- Bugu ya ṭhalusamaipfi ya vhana i re na zwifanyiso (luambo luthihi na nyambo mbili)

KHETHEKANYO 4: MAIPFI ANE A SHUMISESWA

Afha fhasi ndi maipfi ane a shumiseswa kha TshivenḂa. Maipfi aya o sokou vilinganywa lune thevhekano yao a zwi ambi uri Ḃinwe ndi Ḃone Ḃine Ḃa shumiseswa u fhira maḂwe. Mutevhe uyu wo itelwa uri vhagudi vha vhe na nḂivho ya maipfi ane a shumiseswa ho sedzwa maimo avho. Ho katelwa ngomu na Ḃivhaipfi ya zwiḂori zwa vhana.

Mutevhe wo dzheniswa u netshedza vhagudisi Ḃivhaipfi ine vhagudi vha tea u vha nayo kha luambo lwavho lwa nyengedzedzo. Vha Ḃo wana Ḃivhaipfi iyi nga u thetshelesa na u vhala TshivenḂa, vha ita tshipiḂa tsha Ḃivhaipfi yavho i no shuma nga u a amba na u a Ḃwala. Maipfi a songo funzwa a siho mafhungoni.

Maipfi ane vhagudi vha a guda kha kḂasi dza Luambo lwa Nyengedzedzo lwa u Thoma a nga si tou fana na o dodombedzwaho afha fhasi. Maipfi ane vha guda a Ḃo vha o Ḃisendeka kha thero dzine mugudisi a dzi shumisa na bugu dze a vhala na vhana. Ngauri luambo lwa u engedzedza lu gudiwa nga u thetshelesa khathihi na u vhala, ri Ḃo lavhelela u vhona u shumiswa lunzhi ha tshifhinga tsha zwino.

Maipfi ane a shumiseswa a 100

1. ya	2. nga
3. kha	4. vha
5. dza	6. vhala
7. i	8. kana
9. sa	10. lwa
11. tshi	12. luambo
13. shumisa	14. tsha
15. tsumbo	16. zwa
17. vhagudi	18. ha
19. dzi	20. zwi
21. tshifhinga	22. nyito
23. vhege	24. mugudisi
25. livhala	26. ndo
27. konḂa	28. ola
29. tea	30. ndi
31. amba	32. thoma
33. hu	34. linga
35. maipfi	36. thetshelesa
37. ita	38. bugu
39. khou	40. si
41. re	42. no
43. pfesesa	44. mafhungo
45. nyengedzedzo	46. orala
47. fhindula	48. fhumula
49. hulu	50. bva
51. miniti	52. tshiḂori

53.	fomaḷa	54.	ḡivhaipfi
55.	zwo	56.	zwifanyiso
57.	yo	58.	uri
59.	mbudziso	60.	gireidi
61.	e	62.	iḡwe
63.	ila	64.	mibvumo
65.	zwine	66.	musi
67.	thero	68.	dzo
69.	wa	70.	tsivhudzo
71.	hayani	72.	ḡoweleaho
73.	vhagudisi	74.	ndaela
75.	ivha	76.	zwithu
77.	tou	78.	foniki
79.	tshifanyiso	80.	zwiḡori
81.	zwivhumbeo	82.	sumbedza
83.	kona	84.	fhaḡa
85.	ha	86.	kha
87.	konou	88.	tsumbo
89.	fhasisa	90.	khontseputi
91.	yawe	92.	awara
93.	ḡhoho	94.	nḡhesa
95.	zwikili	96.	vhana
97.	hune	98.	bveledza
99.	tshigwada	100.	khulwane

Kha siaḡari ḡi tevhelaho hu na maipfi a tevhelaho a shumiseswaho u swika kha maipfi a 300 o ḡoweleaho. Arali ni tshi nga ḡoḡa u vhona maḡwe maipfi o ḡoweleaho ni nga sedza kha webusaiḡhi i tevhelaho: www.essex.ac.uk/psychology/cpwd

Mitevhe iyi yo katelwa sa ndededzi fhedzi. Vhagudisi vhone vhaḡe vha tea u vha na rekhodo ya maipfi ane vhagudi vhavho vha a pfa na u a vhalo. Nga murahu ha musi vhagudi vha tshi kona u vhalo nga luambo lwavho lwa nyengedzedzo, mugudisi a nga thoma Luvhondo lwa Mipfi a Tshivenḡal kiḡasini, a nga ḡuḡuwedza vhagudi u shumisa ḡhalusamaipfi ya vhana. Musi vhagudi vha tshi vho kona u ḡwala, mugudisi a nga vha ḡuḡuwedza u ḡwala maipfi maswa ane vha ḡangana nao kha kha bugu ya ḡhalusamaipfi ya vhuḡe (kana bugu ya ḡivhaipfi). Mugudisi a nga ḡea vhagudi khanganyiso dza ḡivhaipfi na khwizi ya mupeḡo.

Maipfi o ḍoweleaho a 100

101. tsho	102. kwo
103. themo	104. ḷalusa
105. qaraḷa	106. nyimbo
107. funzwaho	108. luthihi
109. phanḍa	110. guda
111. fikishini	112. ine
113. isa	114. mini
115. vhona	116. tshinwe
117. ḍivhadza	118. zwirendo
119. zwidade	120. ri
121. sumbiwa	122. dzielwa
123. nyimele	124. zwe
125. ipfi	126. tendela
127. ma	128. nḍivho
129. nḷha	130. hone
131. fhasi	132. dzine
133. thuso	134. tshivhumbeo
135. tevhelaho	136. anetshela
137. maḥwalwa	138. madungo
139. kea	140. ḍuvha
141. shumiswa	142. vhuimo
143. ane	144. arali
145. muvhigo	146. sumba
147. ambiwa	148. ni
149. nganetshelo	150. tshine
151. vho	152. vhu
153. zuu	154. itela
155. ḷangana	156. magudiswa
157. ntswa	158. tamba
159. mitambo	160. mutheo
161. mushumo	162. tsivhudzo
163. vhushaka	164. shuma
165. nnyi	166. Vhoḷthe
167. zwiga	168. vhaliwa
169. vhashu	170. ndeme
171. zwigwada	172. vhe
173. mishumo	174. wo
175. nanga	176. dovha
177. inga	178. pfufhi
179. mavhili	180. teaho

181. guma	182. ntsumbedzeni
183. mafhungoni	184. na
185. mutevhe	186. mbili
187. TshipiḂa	188. ḡhalutshedzo
189. konadzea	190. fhedzi
191. fombe	192. tsini
193. ya	194. vhone
195. luvhili	196. izwi
197. luambo	198. zwima
199. vhunzhi	200. vhukati

Maḡwe a maipfi o ḡweleaho a 100

201. lushaka	202. girama
203. vusuludza	204. maḡwe
205. mugudi	206. ho
207. tshenzhemo	208. shela
209. vhalela	210. funa
211. dzudzanya	212. vhoḡhe
213. mulenzhe	214. Vhaḡwe
215. gireidi	216. ḡhalusamaipfi
217. mihumbulo	218. murahu
219. lu	220. katela
221. fhira	222. vhupo
223. sokou	224. ḡvheha
225. wanala	226. tevhela
227. ola	228. madzina
229. awara	230. zwibveledzwa
231. mihulwane	232. dzema
233. tshithihi	234. dzudzanyelwaho
235. havho	236. fana
237. tshumiswa	238. muvhili
239. kiḡasi	240. zwadzo
241. zwishumiswa	242. vhukoni
243. zwipuka	244. tikedza
245. tshoḡhe	246. luambo
247. muthihi	248. nyolo
249. nyengededzo	250. tshibveledzwa
251. lingedza	252. nzhele
253. lune	254. fikishini
255. iyi	256. miungo
257. leluwaho	258. ngomu
259. dzwala	260. itwa
261. mipfufhi	262. ndo
263. fhelaho	264. pfadzaho
265. afho	266. mpho
267. zwino	268. kanga
269. vhudzisa	270. maitele

271.	mapfufhi	272.	raimi
273.	nyambo	274.	imba
275.	zwickhala	276.	dzulela
277.	bvela	278.	ngona
279.	thusa	280.	nangiwa
281.	kwa	282.	avhelwa
283.	angaredza	284.	hani
285.	lini	286.	hudzwaho
287.	tshifanyiso	288.	khumbelo
289.	bvelela	290.	vhukuma
291.	dovholosa	292.	khethekanya
293.	funza	294.	tshinepe
295.	ngani	296.	idzi
297.	hafhu	298.	ጁhanu
299.	bvumba	300.	fhufha

Vhubvo: Masterson, J., Stuart, K., Dixon, M. & Lovejoy, S. (2003). Children's printed word database: Economic and Social Research Council (UK) funded project.

KHETHEKANYO 5: TSHAKA DZA ZWIBVELEDZWA ZWO SHUMISWAHO KHA VHUIMO HA FHASI

Kha Vhuimo ha Fhasi, vhagudi vha ḍo thetshelisa tshaka dza zwibveledzwa kana maḥwalwa a tevhelaho:

- nganetshelo ya tshenzhemo ya muthu ene muḅe
- maga ane a fanela u tevhedzelwa (ndaela)
- muvhigo wa zwine zwa khou ambiwa
- nganetshelo (zwiḱori)

Kha Gireidi ya 3, vhagudi vha ḍo lavhelelwa hafhu u ita nganetshelo dzo leluwaho nga u tou amba na u tevhedzela ndaela.

Musi vhagudi vha tshi thoma u vhala na u ḥwala nga luambo lwa nyengedzedzo, vha tea u guda nga u **vhala** nganetshelo ya tshenzhemo ya muthu ene muḅe, maga ane a fanela u tevhedzelwa, muvhigo wa zwine zwa khou ambiwa na nganetshelo dzi sa konḱi. Vhagudi, kha Gireidi ya 3, vha ḍo **ḥwalavho** nganetshelo ya tshenzhemo, maga ane a fanela u tevhedzwa ngaa muthu ene muḅe hu na thikhedzo ya mugudisi.

Afha fhasi ndi tsumbo dza tshaka dza zwibveledzwa kana maḥwalwa ane a shumiswa kha Vhuimo ha Fhasi.

TSHENZHEMO YA MUTHU ENE MUḅE

Tsumbo	Tshivhumbeo na zwiḱalusi
<p>Muḱaḱisano wa u vhala tshikoloni</p> <p>Vhege yo fhelaho ro vha na muḱaḱisano wa u vhala tshikoloni tshashu. Wo farelwa holoni.</p> <p>Tsha u thoma, vhagudi vha Gireidi ya ḱ/R vho imba nyimbo nga Tshivendḱa na nga English. Muḥwe na muḥwe o vhanda zwanḱa.</p> <p>Tshavhuvhili, vhaḥwe vhagudi vha Gireidi ya 1 vho vhala tshiḱori tsha Tshivendḱa. Muḥwe na muḥwe o vhanda zwanḱa hafhu.</p> <p>Tshiḥwe hafhu, vhaḥwe vhagudi vha Gireidi ya 2 vho tamba ḱitambwa ḱa Tshivendḱa. Haaaa, a si u takadza ha ḱitambwa ndi ḱa u vhone. Muḥwe na muḥwe o fa nga zwiseo.</p> <p>Tsha u fhedzisela, vhaḥwe vhagudi vha Gireidi ya 3 vho vhala zwiḱori zwa Tshivendḱa na zwa English. Muḥwe na muḥwe o vhanda zwanḱa.</p> <p>Ha tevhela ḱhohoyatshikolo, vha ḥea pfufho. Muḥwe na muḥwe o vhanda zwanḱa hafhu.</p> <p>Tsha u fhedzisela tshoḱhe, ro ḱikanzwa nga dzhusi na mabesikitsi. Zwo vha zwi zwa ḥthesa!</p>	<p>1. ḱhoho</p> <p>1. U pfesesa zwi re mafhungoni: Ri vhudzeni uri</p> <ul style="list-style-type: none"> - ho bvelela/itea mini - zwo bvelela/itea lini - ndi vhone vho kwameaho <p>2. Zwiwo kana zwo iteaho nga ḥila ye zwa lonzhekana ngayo</p> <p><i>Zwiḱanganyi zwa tshifhinga</i></p> <p>tsha u thoma, tshavhuvhili, tshiḥwe, zwino, tsha u fhedzisela</p> <p><i>Tshifhinga tsho fhelaho</i></p> <p>'o' tsumbo 'Ndo ḱuwa'</p> <p>3. Mihumbulo yau iwe muḅe u khunyeledza tshibveledzwa kana maḥwalwa</p>

NGANETSHELO YA MIVHIGO

Tsumbo	Tshivhumbeo na zwiṭalusi
<p>U gobela ṅawa</p> <p>Nga ḵa 3 Tshimedzi, ḵilasi yashu yo gobela ṅawa. Dzo mela dza aluwa phanḵa hashu.</p> <p>Tsha u thoma, ro ṭavha ṅawa dza 5. Ro ṭavha/gobela ṅawa iṅwe na iṅwe kha ṅilasi uri ri kone u dzi vhona dzi tshi aluwa. Ro thivhedza ṅawa iṅwe na iṅwe nga mavu ra sheledza.</p> <p>Tshigwada tshashu tsho ṭhogomela ṅawa nthihi. Nga murahu ha vhege, ra vhona kudzi bvelele.</p> <p>Nga murahu ha vhege 2, mudzi wa hula. Ra vhona na tsinde ḵi tshi thunyuwa.</p> <p>Nga murahu ha vhege 3, tsinde ḵa aluwa ḵa bvela ṅḵa ha mavu. Nga ḵa 26 Khubvumedzi ro dzhenisa muṅawa bodoni.</p> <p>Nga murahu ha vhege 8, vhlapfu ha muṅawa ho vha hu 20cm. Wo vha u na maṭari a 10.</p> <p>Nga ḵa 5 Ḷara, ro ṭavha muṅawa washu ṅadeni ya tshikolo. Wo vha u na maluvha manzhisa. Maluvha a fa a bveledza ṅawa.</p> <p>ṅawa dza hula dza hulesa. Dza khwaṭha lune dza gobelea. Ri nga gobela hedzi ṅawa ra vha na zwimela zwiswa.</p>	<p>5. ṭhoho</p> <p>2. U pfesesa zwi re mafhungoni</p> <p>Fhindulani mbudziso: Nnyi? Mini? Lini?</p> <p>6. Zwiwo kana zwo iteaho</p> <p>Nga ṅḵila kana nzudzanyo ye zwa itea ṅayo</p> <p><i>Zwiṭanganyi zwa tshifhinga</i></p> <p>Tsha u thoma, nga murahu</p> <p><i>Zwidodombedzwa zwa vhukumakuma zwa tshifhinga</i></p> <p>Nga ḵa 5 Ḷara</p> <p>Ḷivhaipfi</p> <p>mudzi, thunyuwa, bodo</p> <p>7. Mvelelo</p> <p>u khunyeledza tshibveledzwa kana maṅwalwa</p>

MAGA ANE A FANELA U TEVHEDZELWA (NDAELA)

Tsumbo	Tshivhumbeo na zwiṭalusi
<p>Kuitele kwa sangwedzhi ya boṭoro ya ṅduhu</p> <p><i>Ni ḵo ṭoḵa kana u tea u vha na zwi tevhelaho:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - zwiḵai zwa 2 zwa vhurotho - boṭoro ya ṅduhu - madzharini kana boṭoro - lufhanga - phulethi <p><i>Ngona</i></p> <p>4. Ḷodzani madzharini kana boṭoro kha tshiḵai tshiṅwe na tshiṅwe tsha vhurotho.</p> <p>5. Ḷodzani boṭoro ya ṅduhu lurumbu luthihi lwa tshiḵai tshithihi.</p> <p>6. Nambatedzani zwiḵai zwivhili zwa vhurotho khathihi.</p> <p>7. Tsikeledzani nga vhuronwane.</p> <p>8. Tsheani sangwedzhi i bve zwiḵiḵa zwivhili zwine zwa eḵana.</p> <p>9. Ḷani sangwedzhi yaṅu!</p>	<p>3. ṭhoho</p> <p>U amba zwipikwa zwa ndaela</p> <p>4. Zwishumiswa</p> <p>U amba zwithu zwine zwa ḵo ṭoḵea. Hu nga shumiswa buḵethe.</p> <p>5. Ngona</p> <p>Ndaela iṅwe na iṅwe i tea u thoma kha mutala muswa khathihi na u ṅewa nomboro</p> <p><i>Maiti a ndaela</i></p> <p>Ḷodzani, nambatedzani, tsikeledzani, tsheani, ḵani</p> <p>(Vhunzhi ha mafhungo a thoma nga maiti)</p> <p><i>Ndaela kwayo</i></p> <p>Tsikeledzani nga vhuronwane</p>

MUVHIGO WA MAFHUNGO

Tsumbo	Tshivhumbeo na zwiṭalusi
<p>Nṱowa</p> <p>Nṱowa ndi zwiḱokovhi. Zwiḱokovhi zwoṱhe zwi na makwanda.</p> <p>Zwiḱokovhi a zwi koni u langula thempharetsha (u fhisa na u rothola) ya muvhili wazwo. Muvhili wazwo u dzhia thempharetsha ya vhupo hune zwa vha khawo. Zwi vhidziwa zwipuka zwa malofha a rotholaho. Fhedzi musi tshikokovhi tsha nga ḱiwana tshi ḱuvhani lwa tshifhinga tshilapfunyana, muvhili watsho u fhedzisela u khou dudela.</p> <p>Zwiḱokovhi zwoṱhe zwi kudzela makumba.</p> <p><i>Tshaka dza ṅowa</i></p> <p>Tshaka mbili dza ṅowa ndi vuluvulu na ṱharu.</p> <p>Vuluvulu ndi ṅowa ya tshitopana kana buraweni, hu na muvhala mutswu, na phetheni ya tshivhumbeo tsha 'V'. Vhulapfu ha vuluvulu vhu a hovhelela heneḱha kha mithara.</p> <p>Ṭharu ndi khulwane kha vuluvulu. Muvhala wadzo ndi buraweni ya khirimu. Dzi na phetheni ya vhukuraweni. Vhulapfu ha ṱharu vhu nga swika heneḱha kha mithara</p> <p>Vuluvulu ḱi ḱesa mbeḱha na mabuku. Dzi shumisa vhuṱungu u vhulaha zwipuka.</p> <p>Ṭharu i ḱa zwipuka zwiḱulwanesa sa mbila, muvhuda na ntsa mbavhala. I tshi vhulaha i tou zwi pomba ya kwanyeledza.</p>	<p>6. Ṭhoho</p> <p>7. Tshitamennde tsha u angaredza</p> <p>Kanzhisa ndi ṱhalutshedzo</p> <p><i>Ṭhoho i a khethekanya</i></p> <p>Nṱowa dzi khethekanywa fhasi ha zwiḱokovhi</p> <p><i>Ḷivhaipfi</i></p> <p>Zwiḱokovhi, thempharetsha</p> <p><i>Zwithu zwi ṱalutshedzwa nga u tou angaredza</i></p> <p>Zwiḱokovhi, ṅowa</p> <p>8. Mbuno</p> <p>u khethekanya tshigwada nga pharagirafu, tsumbo, mbonalo, zwine zwa ḱa</p> <p><i>tshifhinga tsha zwino</i></p> <p><i>kanzhisa mafhungo a thoma nga maipfi a u thoma a re kha ṱhoho</i></p> <p>Ṭharu ....</p> <p>Vuluvulu ...</p>

NGANETSHELO

Tsumbo	Tshivhumbeo na zwiṭalusi
<p>Nḱila ye ṅḱou ya wanisa zwone musingo</p> <p>Miṅwahani ye mulambo wa Maḱanzhe wa vha wo tikwa nga philiphili dza kheḱhe, hu tshi ela maḱhi, ṅḱou dzo vha dzi si na musingo.</p> <p>Ḷiṅwe ḱuvha ṅḱohwana yo vha i khou ṱḱḱou ḱibambeḱela heneḱho mulamboni wa Maḱanzhe. Fhedzi mme vha ri, 'Ni fanywe ni ye bambeloni, ni ḱo zhotwa nga ngweṅa ni ḱo mmbudza!'</p> <p>Hunoha, ṅḱohwana yo konyolela matanda ṅḱevheni. Ndi izwi i tshi mbo ḱi tsela mulamboni ya ima ṅṱha ha philiphili. 'Ndi ḱo tou nwa maḱi fhedzi,' ndi ṅḱohwana i tshi amba i yoṱhe. U ralo ya mbo ḱi mulomo maḱini. A si u ṱḱḱou nwa one maḱi. U sa ḱivha nandi! Ho vho sokou pfala HWAAAAA, ngweṅa yo gavha ningo ya ṅḱohwana. Ha sokou pfala, 'MAWEEEE!' musi ṅḱohwana i tshi khou vhea gosi. Ya lingedza u kokodza. Ngweṅa ya sa litshedze. Ya kokodzesa. Ngweṅa ya sa litshedze. Ya kokodzesa. Ngweṅa ya sa litshedze. Ya kokodza yo kokodza. Ngweṅa ya sa litshedze. Ningo ya ṅḱohwana ya tatamuwa ya vha nngafha. A si musingo hafhu.</p> <p>Ngweṅa ya neta ya mbo ḱi ṅala ya litshedza nga maneto. ṅḱohwana ya tou tshi khwi i tshi livha hayani kha mme. Mme vha mangala musingo. Fhedzi hu si kale ya mangala uri ṅḱohwana i a kona u ita zwithu zwizhi zwine yone ya kundelwa hu tshi khou shumiswa musingo.</p> <p>U bva wonoyo ṅwaha, ṅḱou dzo mbo ḱi thoma u vha na musingo.</p>	<p>3. Ṭhoho</p> <p>4. U pfesesa zwi re mafhungoni</p> <p>U ḱivhadza vhabvumbedzwa na vhupo</p> <p>5. Zwiwo zwo livhisaho kha tserekano</p> <p><i>Zwiṱanganyi zwi sumbedzaho tshifhinga</i></p> <p>Miṅwahani ye; Ḷiṅwe ḱuvha</p> <p><i>Mufhindulano</i></p> <p>“Ni fanywe ni ye bambeloni, ni ḱo zhotwa ...”</p> <p><i>Luambo lwo shumiswaho u khwaṱhisedza mutsindo kha muvhali</i></p> <p>Kokodza, kokodzesa, kokodzesa</p> <p>HWAAAAA, MAWEEEE!</p> <p>6. Thandululo na mafhedzele</p>

GULŌZARI

Antonimi – ipfi lline zwine la amba la fhambana na la liḅwe ipfi, tsumbo, mutukana – musidzana, mulapfu – mupfufhi.

alitheresheni – ndovhololo ya mubvumo muthihi, kanzhisa kha mutala wa tshirendo. Ndovhololo ya pfallandoḅhe ndi asonentsi (ndovhololo ya pfallandoḅhe); ngeno ya themba hu khonsonentsi (ndovhololo ya themba).

foniki - vhushaka ha mibvumo na kupeleḅele. Foniki u shumiswa kha u vhala na u ḅwala.

fonimi (phoneme) – mibvumo i re kha maipfi hune u ḅuswa ha mubvumo mithihi ha shumiswa muḅwe zwi sia zwo shandukisa zwine ipfi ilo la amba zwone. Tsumbo, kha maipfi pala, tala, ḅala, dala, ḍala, maḅḅere o swifhadzwaho ndi fonimi. U ḅuswa ha maḅḅere o swifhadzwaho zwi sia zwi khou fhambanyisa zwine maipfi ayo a amba zwone.

liḅwalo la girafiki (graphic text) – liḅwalo lline mafhungo a ḅekedzwa nga u tou vhona (sa kha diagiramu, girafu, n.z.).

maipfi o ḍowealeho (sight words) – maipfi ane muvhali a a ḍivha nga u tou vhona.

muḅwalo wa u pomba (cursive writing) – U ḅwala hu sa ḅhukhuwi hune maḅḅere a ḅwalwa tshanda tshi so ngo takulwa.

ḅḅivho ya mibvumo (phonological awareness) – vḅukoni ha u ḅalusa mibvumo ya luambo sa yo fhambanaho na ḅhalutshedzo.

thangelapfallandoḅhe (onset) – tshipiḍa tsha silabulu tsho rangelaho pfallandoḅhe ya u thoma (tsumbo m –apa).

raimi (rhyme) – maipfi kana mutaladzi kha tshirendo i no fhela nga mibvumo yo no fana hu tshi dzheniswa na pfallandoḅhe (tsumbo, ine, Dzine, vhane).

raimi (rime) – tshipiḍa tsha silabulu u bva kha pfallandoḅhe ya u thoma u ya phanda (tsumbo m-apa), tshine tsha konou raima.

ḅhanganyiso (blends, blending)– tshipiḍa tsha foniki hune vhagudi vha guda u ḅhanganyisa maḅḅere mavhili kana mararu na u fhira zwa bveledza mubvumo muthihi, sa kha **kh**, hune ha vha ho ḅanganiswa maḅḅere **k** na **h**, **tsh** hune ha vha ḅanganiswa maḅḅere **t**, **s** na **h**. liḅwe na liḅwe la maḅḅere ayo a vha na mubvumo wao. Hu dovha hafu ha vha na ḅhanganyiso ine maḅḅere a vha na mubvumo wayo, tsumbo, ḅhanganyiso ine ya bveledzwa nga ḅḅhane ha ḅḅḅhewedzo ya nasala silabiki **n** na **m**. Tsumbo, **mmama** – vḅuhili ha maḅḅere o swifhadzwaho a na mubvumo wao; **ntota** – **n** na **t** liḅwe na liḅwe li na mubvumo walo. Dziḅwe tsumbo kha Tshivendḅa dzi wanala kha maipfi o pambiwaho, sa kha khomphyutha, Afrika, phrofesa na maḅwe. Kha **mphy**, hu na maḅḅere maḅa, fhedzi kha maḅḅere ayo hu na mibvumo miraru. Kuitele hoku ku tea u fhambanywa na mubvumo muthihi une wa bveledzwa nga maḅḅere mavhili kana u fhira, sa kha **tsh**, hune ḅhanganyiso ya vḅuraru ha maḅḅere ayo ya vha na mubvumo muthihi. Hu a dovha ha vha na ḅhanganyiso ya pfallandoḅhe dzine dza fana (aa, ee, ii, oo, na uu) na dzi sa fani (ae, ai, ea, ei, io, iu, ou, oi, ua, ui, na maḅwe).

U linga (assessment) – U wana mafhungo nga ha kushumele kwa mugudiswa nga ḅila ya fomaḅa kana i si ya fomaḅa.

U linga ha mutheo (baseline assessment) – U linga ha mathomoni ha u ḅodou ḍivha zwine vhagudiswa vha zwi ḍivha.

U linga ha u dzulela u itwa (*continuous assessment*) – U dzulela u linga linga zwine zwa vha tshipiḡa tsha u funza na u tikedza mveledziso ya vhukoni ha u ṅwala na u vhala ha vhagudi nga u dzulela u ṅea muvhigo murahu.

u ṅwala na tshigwada (*guided writing*) – u ṅwala hune ha vha hone nga murahu ha musu mugudisi o thoma a ṅea pfunzo nga ha zwipiḡa zwa kuṅwalele sa, tshivhumbeo, kushumisele kwa zwiga zwa u vhala, girama kana kuṅwalele.

U simuwa ha vhuṅwali (*emergent literacy/ growing literacy knowledge*) – zwi amba uri vhagudi vha vha na ṅdivho ya maipfi o ganḡiswaho. Vhagudi vha vhona khandiso vha konou ḡivha ndivho yadzo, vha guda nga ha bugu na zwiḡori nga u vhalelwa nga vhaaluwa na vhagudi vhahulwane. Vha lingedza u ṅwala madzina avho nga u shumisa mihumbulo yavho sa vha konaho u vhala bugu, zwa vha ita uri vha takuwe siani vhuṅwali.

u vhala na tshigwada (*guided reading*) – u vhala ha mudededzi na tshigwada tshine tsha vha tsho vhumbwa zwo sedza vhukoni. Mudededzi u dededza vhagudi vha tshigwada itsho sa murangaphanda.

U vhala na vhagudi (*Shared Reading*) – nyito ine mudededzi a vhala na vhagudi kiḡasini. Mudededzi u vhala na kiḡasi yoḡhe. Hu nga shumiswa liṅwalo liḡulwane kana bugu khulu u itela uri mugudi munwe na munwe a kone u vhona zwine zwa khou vhaliwa.

